

ՀԱՄԱԳԻՐ
ԿՐԾՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏ. ԵՐԱՅԱՆԷՐԻ ՀԱՅ ՊԱՏԻՐԻՐԻՐԵԱՆ

ՆՈՐ
ԵՐԶԱՆ

1955

ԽԶ.
ՏԱՐԻ

«سِيُون» مجلة أرمنية شهرية، أدبية، ثقافية، للغة والبيان

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in JERUSALEM

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		Իջև
— Գերբեմանի Ս. Ասուածածնայ գերեզմանի եկեղեցիին նոր ողորումը		289
ԿՐԹՆԱԿԱՆ		
— Պատեհուրիւններու բաց դուռը	ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ	293
— «Խորհուրդ մեծ եւ սխալելի...»	Յ. ՎՐԻ. ՄՈՒՇԵԱՆ	298
ԲԱՆԱՍՏԵՂՆԱԿԱՆ		
— Վարանդի	ԵՂԻՎԱՐԻ	302
— Գաղաթներու տեսիլին...	ՇԷՆ - ՄԱՀ	305
— Յուր ու վարձուած սենեկիս	ԱՇՏԻՇԱՏ	306
— Նոր տարուայ երգ	ԳՈՒՐԳԷՆ ԲՈՐԵԱՆ	307
— Հոգը	ՄԱՐԹ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ	307
— Իմ Հայաստան	ԱՐՇԱԼՈՅՍ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ	307
ՊԱՏՄԱ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Պապ Աբգաղունի	ՀՐԱՆԻ Ք. ԱՐՄԷՆ	308
ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Միջնադարեան հայ կոմպոզիտորներ	ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ	313
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ		
— (Խել) Յովնանեա Թլկուրանցի	Ն. ԵՊՍ. ՆՈՎԱԿԱՆ	319
ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ		
— Տպաւորութիւններ Հնդկաստանէն	ԲԱՐԳԷՆ ՎՐԻ.	325
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Եկեղեցականք - Բեմականք		329
— Պատեհականք		331
— Վարդապետական գաւազանի իշխանութեան ջրչորին		332
— Տնօրէն Ժողովոյ նոր անդամներու ընտրութիւն		332
— Սարուխան մեր մէջ		332
ՏԻՐՈՒՆԻ		
— Ամեն. Տ. Տիմոթէոս Պատրիարք Յունաց		333
Կոչ՝ Պրուսայի եւ Բիւրանիոյ Շրջաններու Հայութեան «Պատմագրքի» Հրատարակութեան Կեդր. Գանձնախօսմբի		334
Յանկ ճիւրոյ 1955 տարւոյ		335

ՍԻՈՆ-ի Տարեկան բաժնեգիրն է՝
բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 20

Redaction of the Armenian Monthly SION
Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԹ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1955

№ ՆՈՅԵՄ. — ԴԵԿՏ.

ԹԻԻ 11-12

ԽՄԲԵԳՐԱԿԱՆ

ԳԵԹՍԵՄԱՆԻՒ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԱՅ ԳԵՐԵՋՄԱՆԻ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՆՈՐ ՈՂՈՂՈՒՄԸ

Նոյեմբեր 23ի զիշերը տեղացող անձրևներէն զոյացած ջուրերը Գեթսեմանիի ձորին մէջ հաւաքուած, կը խուժէին նախ Գեթսեմանիի Հայոց պարտէզը, յետոյ խորտակելով պատը կը հոսէին Ս. Աստուածածնայ տաճարին դաւիթը և բարձրանալով մինչև մուտքին զազաթը կը խորտակէին նորաշէն երկաթեայ դուռը, լեցնելով ամբողջ տաճարը ջուրով և տիղմով: Բնութեան այս աղէտը տեղի ունեցաւ առաջին անգամ 5 Յունուար 1948ին, զրեթէ միևնոյն ձևով:

Գլխաւոր պատճառները զոյգ այս հեղեղումներուն, նախ արտակարգօրէն տեղացող անձրևներն էին, որոնք ութ կամ տաս տարին անգամ մը այսպէս կուգան հափազանցեալ ձևով և աւերումներ կը պատճառեն: Երկրորդ՝ 1942ին զինուորական նպատակներու համար Ս. Աստուածածնայ տաճարի քովէն անցնող գործարացուեցաւ, որուն պատճառաւ Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ հաւաքուող ջուրերը ելք չունին ճամբու վրայէն դէպի կեդրոնի ձորը հոսելու և կը լեցուին տաճարին դաւիթը: Երրորդ՝ միակ ջրանցքը որ կը ծառայէ այժմ անձրևներէն զոյացած ջուրերու փոխադրութեան, անբաւական է նման բացառիկ հեղեղումներուն:

Շաքաթներէ ի վեր մեր և յունաց պատրիարքարաններու կողմէն ձեռնարկուած աշխատանքներու չնորհիւ, այժմ տաճարը պարպուած է ամբողջապէս լեցուած ջուրերէն և տիղմէն և մաքրուած հեղեղին առթած աւերներէն: Նիւթական փաստները այս առիթով պատճառուած, տակաւին զնահատման ենթարկուած չեն, սակայն քանի մը հազարի զիւրաւ կրնան յանգիլ:

Ս. Աստուածածնայ գերեզմանի եկեղեցին կը պատկանի Հայոց և Յունաց, Ղպտիններն ու Ասորիները իբրև հետևակներ Հայոց՝ կրնան պաշտամունք կատարել հոն: Ղպտինները՝ շաքաթը երկիցս, իսկ Ասորիները մէկ անգամ միայն, և երկուքն ալ ունին մեր կողմէ իրենց տրամադրուած պատարագամատոյց զատ զատ սեղաններ:

Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ եկեղեցին տմենահին եկեղեցիներէն մին է, կառուցուած ե. դարուն, շուրջ 453ին, Մարկիանոս կոյսեր կողմէն, Սկզբնական շրջանին եկեղեցին կառուցուած էր երեք այրերու վրայ: Է. դարուն, երբ Պարսիկները զրաւեցին Պաղեստինը, ուրիշ սրբավայրերու կարգին կործանեցին զայն: Կէս դար վերջ սակայն, վերստին կառուցուած էր ան արդէն, ինչպէս մանրամասն կերպով կը յիշէ այս պարագան Արդուլֆ Նպս.ը իր Ուղեգրութեան մէջ:

Թ. դարու սկիզբը այս ստորնայարկ տաճարի վերև շինուած ընդարձակ վերնայարկ եկեղեցիին մէջ կ'ապրէին աւելի քան հարիւր կոյսեր, ըստ եպիփանի վկայութեան, և անոնք էին որ կը պահպանէին Տիրամայր Ս. Կոյսին գերեզմանը, վանահօր մը հսկողութեան և ուղղութեան ներքև:

ԺԱ. դարուն նորէն կը քանդուի եկեղեցին, հաւանաբար Խաչակիրներու կողմէն երուսաղէմի զրաւման ընթացքին: Եկեղեցին թէև կը կործանէր, բայց Ս. Կոյսին գերեզմանը անաղարտ կը մնար: Ս. Քաղաքը զրաւող Godefroy ֆրանկ յաղթականը 1130ին կը վերաշինէր քանդուած այս եկեղեցին: Ինչպէս վերը յիշեցինք, Ս. Աստուածածնայ այս եկեղեցին ունէր վերնայարկ մը, ուր վարէն կը բարձրանային այնքան սանդուխներով՝ որքան որ այժմ կ'իջնենք՝ Ս. Կոյսի գերեզման երթալու համար: Եկեղեցին ունէր նոյնպէս ընդարձակ զաւիթ մը, ուր Խաչակրաց օրով թաղուած են քանի մը անուանի իշխաններ: Գաւիթին սեպածն բարձր պատերը և ամրաշէն աշտարակները կը պաշտպանէին ի հարկին սրբավայրը և վանականներու խուցերը թշնամիներու յարձակումներուն դէմ:

Ս. Կոյսի գերեզմանը կամարներով և սիւններով շրջապատուած և դարդարուած էր այս շրջանին: Կամարներն ու պատերը դարդարուած էին որմանակարներով, որոնք կը ներկայացնէին Ս. Կոյսի կեանքին մեծ առիթները և աւանդական պատմութիւններէն ելուող տեսարանները: Իսկ գերեզմանը պսակուած էր ոսկիէ և արծաթէ ընտիր անօթներով և արդադիր զարդեղէններով, հոն բերուած ու գետեղուած բազմաթիւ երկիրներէ, իբրև պատուական տրիտուրը բարեպաշտիկ հոգիներու:

1187ին, Սալաէտտինի յաղթութենէն յետոյ, եկեղեցիին բոլոր մասերը՝ հիւանդանոց, վերնայարկի բաժինը՝ իր բոլոր խուցերովը և շրջապատի բնակարաններովը քանդուեցան և անոնց նիւթերը զործածուեցան քաղաքին պարիսպներուն խրամատները նորոգելու համար: Քանդումէ ազատ մնացին միայն Ս. Կոյսին գերեզմանը և ընդարձակ զաւիթը: Քանդուած մասերու հողերը դիզուեցան եկեղեցիին շուրջ, բարձրացան մինչև տաճարին պատուհանները և լուսաւոր եկեղեցին մնաց մութի մէջ: Իսկ Կեղրոնի ձորին հեղեղները տակաւ հողին տակ պիտի թաղէին եկեղեցիին ստորին մասը: Ահա՛ Տիրամօր գերեզմանի եկեղեցիին այժմու վիճակը:

1948էն ի վեր մեր և յոյն պատրիարքարանները խորհրդակցութեան մէջ են հիմնական նորոգութեան ենթարկելու այս պատուական սրբավայրը: Երկուստեք փափաք կայ նաև կարելի վայելչութեամբ դարդարել եկեղեցին, քրիստոնէական այդ աղուոր և խիստ ուշադրաւ սրբավայրին տալու իրեն վայել կերպարանքը, որպէսզի հնութեան և սրբութեան գրոշմով օծուն այդ զոհարը իր

վայելուչ չբեղութիւնը կարենայ հաղնիլ յաչս այն բազմահազար ուխտաւորներուն և այցելուներուն, որոնք ամէն տարի կը լեցնեն Ս. Երկիրը յուխտ և յերկրորդադութիւն Տնօրինական Ս. Տեղեաց: Սակայն 1948ի հեղեղին հետևանքով երկու պատրիարքարաններու կողմէն զգացուած այս զեղեցիկ փափաքները տակաւին իրենց իրազործումը չզտած Ս. Աստուածածնայ եկեղեցիի վերանորոգութեան մէջ, ընութեան այս նոր աղէտը անգամ մը ևս կը սրէ մեր ուշադրութիւնը և կը պրկէ մեր զգացումները, երկրին ծանօթ պայմաններու հետևանքով առժամաբար յետաձգուած այս գործը իր վերջնական լրումին յանգեցնելու:

Ս. Յարութեան համաշխարհային Մայր Տաճարէն և Ս. Իննգեան Այրէն յետոյ երրորդ ամենանուիրական սրբավայրը կարելի է նկատել Ս. Աստուածածնայ եկեղեցին: Բարեպաշտ հոգիները անթարգմանելի քաղցրութեամբ մը վար կ'իջնեն իր աստիճաններէն, մօտենալու համար Ս. Կոյսի զերեզմանին և կը մեկնին լայնցած շունչով և ամբողջական մխիթարութեամբ:

Խորունկ մեծարանքը հանդէպ Ս. Կոյսին եղած է ընդհանուր, քրիստոնէական առաջին դարերէն ի վեր: Զարմանալի չէ որ անոր մարմնոյն վերափոխման հրաշալի աւանդութիւնը առանց որեւէ կասկածի ընդունուի Քրիստոնէական եկեղեցիէն և տօնը կատարուի մեծ շուքով ամէն տարի: Այդ աւանդութիւնը սիրելի է մեզի անոր համար մանաւանդ՝ վասնզի խորունկ ուսուցում մը ունի իր մէջ. ան՝ աստուածացումն է պարկեշտութեան, խոնարհութեան, սրբութեան և մաքուր կուսութեան: Հայ ժողովուրդը և հայ կիներ մասնաւոր պաշտամունք մը ունին Աստուածամօր հանդէպ և ասիկա թերեւ իր առհաւական պատճառները ունի:

Առաջին դարուն՝ մեր մէջ կայ արդէն Աստուածածնայ պաշտամունքը, Բարթողիմէոս առաքեալի միջոցով ներմուծուած Ս. Կոյսի պատկերին շնորհիւ: Մինչդեռ Գ. դարուն միայն, Քրիստոնեայ եկեղեցին կը ճանչնայ Ս. Կոյսին տօնը: Իզական սեռին բերուած այս յարգանքը Հայ հոգիին ձայնն է որ մեր պատմութեան առաջին օրէն իբրև քաղցրութեան և զգաստութեան զերագոյն զանգակ լսելի եղած է մեզմէ մեզի: Քրիստոնէական կրօնի մարտիրոսազրութեան մէջ մեծ է թիւը հայ սրբունիներու, որոնք երկնքի ճամբուն վրայ և լոյսին մէջ այնքան զեղեցկացան, որոնք իրենց անարդ ածուխը նախ կրակի, ապա ադամանդի վերածեցին, և քիչ չէ թիւը այսօր հայ մայրերուն՝ որոնք երկնքին կը նային Աստուածամօր պատկերին առջև ծնրադիր:

Համոզուած ենք թէ ազգային այս սուրբ ժառանգութիւնը, կ'ականարկեմ Ս. Տեղեաց մեր իրաւունքներուն զոր մեր նախնիքը թողուցած են մեզի, մնացած է հաստատուն և անսասան շնորհիւ ոչ միայն այս Աթոռի տիրանուէր և ուխտանուէր գաւակներուն, որոնք իբրև պահակներ Ս. Տեղեաց և անոնց մէջ մեր ունեցած ազգային իրաւանց, ըրեր են և կ'ընեն իրենց լաւագոյնը միշտ մեր ունեցած ազգային իրաւանց, ըրեր են և կ'ընեն իրենց լաւագոյնը միշտ մեր պահելով հոգիներու աշտանակին վրայ Աստուծոյ պաշտամունքին լոյսը, վառ պահելով հոգիներու աշտանակին վրայ Քրիստոնեայ հայ սերունդներուն՝ այլ նաև վասնզի ան եղած է ուխտավայրը քրիստոնեայ հայ սերունդներուն՝ որոնք դարերով իրենց խունկին, արցունքին և պաշտամունքին հետ բերած են նաև իրենց լուսման, անոնցմով նուիրականացնելու և չէն ու պայծառ պահելու հայ իրաւունքներն ու սրբազան աւանդները Ս. Տեղեաց մէջ:

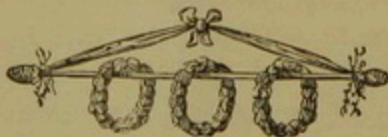
Այս առիթով մեր շնորհակալութիւնն ու երախտիրը նախ Տիար Եղուարդ Կիւլպէնկեանի որ հուատարիմ իր գերգաստանի աւանդութեան, եօթ տարիներ առաջ յանձն առաւ 1000 Անգլ. ոսկի տրամադրել Ս. Աստուածամօր եկեղեցւոյ նորոգութեան: Իշխանական այդ նուիրատուութեան շնորհիւ էր որ իրագործուեցան Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ զաւթի և մուտքի դրան նորոգութիւնները: Իսկ եկեղեցւոյ մեր բաժնի ամբողջական նորոգութեան համար, Տեղապահ Սրբազան Հօր դիմումին վրայ, Նորին Վսեմ. Ներսէս Պ. Կիւլպէնկեանի, որ նախագահն է Կիւլլապի Կիւլպէնկեան Հիմնադրամի վարչութեան, 5000 տոլարի նոր նուիրատուութիւն մը եղած է Ս. Աստուածածնայ եկեղեցիի նորոգութեան և մնացեալն ալ կը խոստացուի ամբողջացնել ի հարկին:

Կիւլպէնկեան մեծանուն և բարեսէր տոհմին հարազատներու այս օրինակը վստահ ենք թէ ուրիշներ ևս պիտի մղէ բարիքն ու բարեպաշտութիւնը նըւիրագործելու իրենց դերին և պարտականութեան: Երբ կը կարդանք մեր տոհմային յիշատակարանները, որոնք յաճախ խտացուած արտայայտութիւններ են երախտագէտ սերունդներու, կը տեսնենք թէ մեր ժողովուրդին համար եկեղեցի շինողէն աւելի մեծանձն և առաքինի անձնաւորութիւն չկայ: «Ողորմեա զեկեղեցի շինողաց, երախտաւորաց, պտղատուից, սպասաւորաց, եւ այնոցիկ՝ որք ընդ հովանեաւ սրբոյ եկեղեցւոյ են հանգուցեալ»: Ասիկա ձայնն է մեր պատմութեան և քրիստոնեայ սերունդներու, աղօթքի մը նուիրականութեամբ տեղ գտած մեր աղօթամատենէն ներս:

Եթէ ամէն շէնք որ կը բարձրանայ մարդկութեան կեանքի պէտքին համար, բանի մը սահմանուած է, եկեղեցին տունն է Աստուծոյ, տաղաւարը Հայ հոգիին և կռուանը իր սխրագործութիւններուն և գոյութեան: Եկեղեցի չինել, կը նշանակէ սատարել Հայ հոգիի գորացման և թեւարձակման:

Ով որ կը ծառայէ Հայ եկեղեցիին, կը ծառայէ Հայութեան, գորավիզ հանգիստանալով մեր ժողովուրդի հոգեկան տոկունութեան և յաղթանակին և կը կատարէ սուրբ վրէժխնդրութեան դործ մը:

«Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն»:

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ՊԱՏԵՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԲԱՑ ԴՈՒՌԸ

(ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԱՄԱՆՈՐԻ ԱՌԹԻՒ)

«Անա ետու առաջի քա ղուռն քացեայ,
զոր ոչ ոք կարէ փակել» (ՅԱՅՏ. Գ. 8):

Կեանքը որոշ կայաններ ունի։ Ամա-
նորը այդ կայաններէն մին է։ Իւրաքանչիւր
կայան կեանքի ճամբորդութեան ընթացքին
հանգրուան մըն է հանգչելու, կազդուրուե-
լու, մէկ կողմէ անցեալի փորձառութիւն-
ներէն խրատուելու, և միւս կողմէն մեր
առջեւ յառաջիկային կտրուելիք նոր ճամ-
բաներու համար մեզ կրկին պատրաստելու։
Ապրելու համար որքան կարեւոր է նիւթա-
կան սնունդը, նոյնքան և աւելի պէտք
մըն է բարոյական խանդավառութիւնը։

Կեանքի տառապանքները քաջութեամբ
դիմաւորելու և դժուարութեանց վրայէն
հերոսաբար քաշելու համար թարմ ներշնչ-
չումներու ու նոր տեսիլներու միշտ պէտք
ունինք։ «Առանց ճեսիլի ազգ մը կը խո-
սորի» կ'ըսէ հին իմաստուններէն մին։
Բնական պահանջք մըն է կեանքի աշխար-
հին մէջ նորոգուիլ ամէն օր, վերածնիլ
մերթ ընդ մերթ և կազդուրուիլ շարունակ։
Տարին հին կը կոչենք երբ անխափ մեզմէ
կը բաժնուի։ Իրականութեան մէջ սակայն
ոչ հին կայ և ոչ ալ նոր։ Այս օրը նոր է
երբ դայն անցեալի հետ բազդատենք, իսկ
հին է վաղուան քով։ Ուրեմն նորութիւնը
բացարձակ է, ալ յարաբերական։

Ամէն օր նոր է այն մարդուն համար
որ կը նորոգուի շարունակ։ Մերունինք
կան որոնք մտքով թարմ ու սրտով երի-
տասարդ են, միւս կողմէն տարիքով երի-
տասարդներ ալ ունինք՝ որոնք գլխով հին-
ցած ու զգացումով լճացած չկեանք մը
կ'ապրին։ Առաջինները տարիքի յառաջա-
ցումով աւելի նորոգուած ու երիտասար-
դացած են, բայց վերջինները իրենց չա-
փահասութեան տարիքը դեռ չթեւակոխած
արդէն հինցած են ու ծերութեան նշաններ
ցոյց կուտան։ Ուրիշ խօսքով, մէկը ծեր-

երիտասարդ է, իսկ միւսը երիտասարդ-ծեր։
Առաջինը այսօր կ'ապրի, երկրորդը երէկը։
Մէկը իր ծերութեան մէջ նոր է, միւսը
երիտասարդութեան մէջ հին։

Ընկերութեան մէջ նոյնիսկ չեն պակսի
այսօր անհատներ, որոնք թէև այս դարու
դաւակ են, բայց իրենց զարգացած մտքով,
գեղեցկացած զգացումով և ազնուացած
վարք ու բարքով գալիք դարերու աւելի
բարձր քաղաքակրթութեան մը չափանիշը
կը ներկայացնեն։ Նոյնպէս անհատներ ալ
կան, թիւով դժբախտաբար խիստ շատ, ո-
րոնք իրր թէ քաներորդ դարու մէջ կ'ապ-
րին, սակայն մտքով Միջին դարու կը ծա-
ռայեն, և իրենց վարք ու բարքով չորս
հինգ հազար տարի առաջ մարդկութեան
ապրած վայրագ կեանքին կենդանի օրի-
նակները կը հանդիսանան։

Տարիները կուգան ու կ'երթան, ժա-
մանկը կասիլ չի դիտեր, մեր կամքէն
անկախ կը սահի շարունակ։ Այն օր վայր-
կեաններուն իրեն բերած պատահութիւննե-
րէն օգտուելով չի զարգանար, ստիպուած
է ետ մնալ, լճանալ ու տափակնալ։ Ասիկա
ընութեան անյեղլի վճիռն է։

Որքան մարդիկ արդեօք տարի մը
առաջ, ամանորի արշալոյսը ողջունած ա-
տեն, սրտորուզիւ բաղձանքներ ու գեղեցիկ
ծրագիրներ յղացած էին աւելի բարձր կեն-
ցազի մը հետեւելու, բայց դժբախտաբար
չյաջողեցան, և տարին մնացուցին վարք ու
բարքով աւելի տգեղցած ու ապականուած։
Լաւ սկսան բայց յոռի վախճանի մը յան-
գեցան, հոգիով առաջնորդուեցան իսկ
մարմնով վերջացուցին, գաղափարականով
ճամբայ ելան և պարտուած դուրս եկան։
Պէտք է ցաւիլ այս պարտութեան համար,
սակայն պէտք է յուսահատիլ։ Բանդի
յուսահատութիւնը մահ է։

Անոնք որոնք անցեալ տարուան մէջ
չկրցան աւելի բարձր կենցաղի մը տիրա-
նալ, ահաւասիկ ամանորը մեր առջեւ նոր
պատահութիւններ կը ներկայացնէ, կրնան
իրենց ծրագիրը կրկին փորձել։ Նախօրէժ
Պետրաբրթ անգամ մը պարտութեան պա-
րագային այսպէս արտայայտուեցաւ. «Թըշ-
նամին թէև ինձի յաղթեց, բայց միւս կող-
մէն իրեն վրայ յաղթանակ տանելու կերպը
ինձի ստիպեցուց։ Մեծամեծ յաղթանակ-
ներ յաճախ պարտութենէն ետքը կուգան։

կեանքի մէջ երբեմն ձախողութիւններ կան՝ որոնք յաջողութեան կ'առաջնորդեն: Ուստի պէտք է վհատիլ: Յոյսը կեանք է, պէտք է կորսնցնել ապրելու այս յոյսը:

Շատեր իրենց բարի բաղձանքները իրագործելու մէջ կը ձախողին անոր համար որ այդ բարի բաղձանքներուն հետ չեն ունենար ոչ միայն այս յոյսը, այլ նաև պէտք եղած կամքի ուժը, կորովն ու յարատեւութեան ոգին: Այս բաները նոյնիսկ անբաւական են յաջողելու համար կեանքի պայաքարին մէջ: Պէտք է առնց միանայ նաև սրտաբուշի աղօթքը — հոգիին հպումը առ Աստուած: Անոնք որ չունին իրենց կեանքին մէջ ներշնչումի մասնաւոր պահեր, վերացումի սրբազան վայրկեաններ, չեն կրնար իրերուն վրայ վերէն նայիլ, և հոգևոր ուժով լիցուիլ: Բարոյական յաղթանակներ բարոյական ուժով ձեռք կը բերուին: Այս ուժը մարդկային հոգին կը ստանայ Տիեզերքի Մեծ Հոգիին հետ շարունակ չփոխ գալով: Ահաւասիկ ամենորը այս ուղղութեամբ մեզի ներշնչումներ տալու և բարձր տեսականներով օժտելու առիթներ կ'ընծայէ, և պատեհութիւններու նորանոր դռներ կը բանայ մեր առջև:

Դուռը միջոց մըն է չէնքի մը ներսի սրահը մտնելու, մեր առջև կարելիութեանց նոր ասպարէզներ բանալու: Առանց այս միջոցին մէկը չի կրնար սենեակէ մը ուրիշ սենեակ անցնիլ, իր տափակ միջավայրէն աւելի բարձր միջավայրի մը փոխանցուիլ:

Հին ատեն քաղաքներ պարիսպներ կ'ունենային. քաղաք մտնելու համար այդ պարիսպներու դռներէն անցնիլ հարկ էր: Այս դռները ամուր կերպով կը գոցուէին թշնամիին դէմ, իսկ քաղաքացիներուն առջև լայնօրէն բաց կը մնային: Սողոմոնի Տաճարը դաւիթներէ կը բաղկանար: Ոչ հրեաներու առջև բաց էր միայն առաջինը՝ որ կը կոչուէր Հեթանոսաց Դաւիթ: Իսրայէլի կիները կրնային Կանանց Դաւիթն ալ մտնել, բայց այրերը առաջին երկու դաւիթները անցնելով արտօնուած էին մտնելու երրորդ դաւիթը՝ որ կը կոչուէր Իսրայէլի Դաւիթ: Քահանաներ սակայն Քահանայից Դաւիթ կոչուած աւելի ներսի դաւիթն ալ մտնելու պատեհութիւնը ունէին: Ահա՛ այսպէս իւրաքանչիւր դասակարգի առջև բացուած դռներ կային, և անոնք

այնքան միայն ներս կրնային մտնել, որքան պատեհութիւնը կը թոյլատրէր իրենց:

Մեր առջև ալ այսօր ներսէ ներս պատեհութիւններու նորանոր ասպարէզներ կան: Այդ ասպարէզներէն այնքան կրնանք ներս մտնել, որքան կեանքի աւելի բարձր յարկերուն վրայ ապրելու արժանիք ցոյց կուտանք: Ուրիշ խօսքով, մեր առջև կըրնան բացուիլ այն դռները միայն, որոնցմէ ներս օտք կոխելու կարողութիւնը և յարմարութիւնը ունինք:

Ամէն դուռ որոշ է թէ բաց չէ մեզի համար, շատ մը դռներ կան որոնք գոց են մեզի, և թերևս գոց ալ կը մնան մեր առջև մինչև վերջը: Բնութիւնը ամէն մարդ թէև ապրելու հաւասար իրաւունքով ստեղծած է, սակայն կեանքի պայմաններ մարդոց բախտը տարբեր կերպով որոշած են:

Երկրի մը թագաւորը այսինչ ընտանիքին զաւակը ըլլալուն համար ժառանգական իրաւունք կ'ունենայ հարիւր հազարաւոր մարդոց վրայ իշխելու, բայց իրմէ շատ աւելի իմացական և բարոյական կարողութիւններով օժտուած ուրիշ մարդոց վիճակուած է ապրիլ միմիայն որպէս պարզ հպատակներ: Մեծն Աղեքսանդր, իր օրով, կարճ ժամանակի ընթացքին, կրցաւ զբաւել աշխարհիս ծանօթ երկրամասերը: Բայց իրմէ դար մը և աւելի վերջը Աննիրադ, իրրե երկրակալ, չկրցաւ մեծ յաջողութիւններ ձեռք բերել, թէև ռազմագլխաւորն հանձարը, եթէ ոչ աւելի, գէթ շատ պակաս ալ չէր անոր ունեցածէն: Աղեքսանդր ինչ զիւրութիւններ և պատեհութիւններ որ ունէր իր առջև, նոյնը կը պակսէր Աննիրադին համար: Մարդ մը եթէ իր առջև բացուած ասպարէզ մը չունի, և կամ ժամանակը չօգնէ իրեն, չի կրնար պէտք եղած չափով փայլեցնել իր հանձարը: Քաղաքական պայմանները այսօր շատերուն առջև ոչ միայն փակած են նմանօրինակ դռները, այլև ընկերական պայմաններ պետական բարձր գործերու վրայ կեցած մարդոց հետ գէթ յարաբերելու և կամ միասին սեղան նստելու պատեհութիւնը նոյնիսկ գլացած են մեզի:

Բայց և այնպէս կան ուրիշ դռներ ալ որոնք միշտ բաց են մեր առջև, որոնցմէ կրնանք ներս մտնել, պայմանաւ որ քանք չխնայուի մեր կողմէ:

Ա. — Աստուծոյ մին է զարգացումի դուռը որ միշտ բաց է մեր առջև, և ոչ ոք կրնայ փակել զայն: Զարգացումը կեանքի պահանջքն է: Բնութեան մէջ աճում, յառաջդիմութիւն, եռուզեռ ու կեանք կայ ամենուրեք: Արարիչը բովանդակ տիեզերքը շարժման մէջ դրած է: Հին ատեն կը կարծէին թէ Աստուած աշխարհը ստեղծած և ապա անկիւն մը քաշուած հանդիսատեսի դեր միայն կը կատարէ անոր հանդէպ, ինչպէս ժամագործ մը ժամացոյցը կը շինէ և ապա կը նստի ու կը գրտէ զայն:

Այս ըմբռնումը գիտական հիմնունալէ զատ, Աստուծոյ մասին ալ շատ բարձր գաղափար մը չի տար մեզի: Յիսուս հրեաներուն մէջ արմատացած այս սխալը շտկելու ֆանաց երբ ըսաւ. «Հայրս մինչև հիմա կը գործէ, և ես ալ կը գործեմ» (Յովհ. Ե. 17): Արարչագործութիւնը սահմանափակ իմաստով անցեալի մէջ կատարուած ու լմնացած է, իսկ բառին լայն ու գիտական ըմբռնումով միշտ և ամէն օր տեղի կ'ունենայ: Արարիչը ժամանակ մը գործած և յետոյ կեցած չէ, այլ գործած է միշտ ու այժմ ալ կը գործէ: Ինքն է տիեզերքին շարժուն ու կենսունակ ուժը: Անցեալի մէջ այսպէս եղած է և հիմա ալ այսպէս է: Ծնունդի մեծագոյն պատգամը Էմմանուէլ բառին մէջ կը կայանայ, «Աստուած մեզի հետ է», և մեր մէջ կը գործէ շարունակ: Այս իսկ պատճառաւ բնութեան մէջ լռիկ բայց շարունակական զարգացում մը կը նշմարուի ամէն տեղ, ցածէն գէպի բարձրը, խոնարհէն գէպի վսեմը և լաւէն գէպի լաւագոյնը:

«Յառաջդիմութիւնը բնութեան մէջ Աստուծոյ հսկայաքայլ քայլուածքն է» կ'ըսէ Վիկտոր Հիւկօ իր մէկ գրութեան մէջ, և իրաւունք ունի: Աստուծոյ այս եռուզեռով լի և կենսունակ տիեզերքին մէջ ապրիլ բայց չշարժիլ, և ամէն օր նախորդէն աւելի չյառաջանալ, տիեզերքի ներդաշնակութիւնը խանգարել է պարզապէս: Մարդ բնութեան մէկ մասը կը կազմէ, իր գոհացումն ու իրական երջանկութիւնը կը զբաղնուի անոր հետ համընթաց քաշելու մէջ: Ուստի օր ըստ օրէ լաւէն գէպի լաւագոյնը յառիլ և աւելի բարձր կեանքի մը ձգտիլ՝ Աստուծոյ գործակից ըլլալ է իր թագաւո-

րութեան տիեզերական ծրագրի յառաջդիմութեան սուրբ գործին մէջ:

Ի՞նչպէս կրնանք ընել այս:

Եթէ ֆիզիքական տկարութիւններ ունիս, ամանորի առթիւ պահ մը խորհէ՛ անոնց վրայ, ուսումնասիրէ և վերլուծէ զանոնք: Ապա վերցուր անոնց պատճառները, և առողջապահական դարմաններով, ժուժկալութեամբ և մասնաւոր պահնցողութեամբ (diet) աշխատէ բուժել ինքզինքդ և որով կազդուրուի նախ ֆիզիքապէս: Ապա հետեւէ իմացական զարգացումի որ անխուսափելի պէտք մըն է այս դարու մէջ: Տարիքդ և կամ տնտեսականդ եթէ ներքէ կանոնաւոր դպրոց յաճախէ, իսկ եթէ չէ, օգտուէ՛ գիշերային վարժարաններէն, մասնադարաններու գիրքերէն, օրաթերթերէն, եկեղեցւոյ քարոզխօսութիւններէն, դասախօսութիւններէն ու դաստիարակուած մարդոց խօսակցութիւններէն:

Իսկ եթէ բարոյական կեանքի մէջ թերութիւններ ունիս, բամբասող, ատող, նախանձող, բարկացող, վրիժառու և այլն ես, ամանորի առթիւ զօրաւոր կամքով մը և աղօթքի ուժով աշխատէ միանգամ ընդմիշտ ի բաց թօթափել վրայէդ զանոնք, և անոնց տեղ մշակէ քու մէջդ լաւագոյն ունակութիւններ: Այս դարու մէջ կենցաղավարութիւնը զեղարուեստ մըն է: Դիր այս զեղարուեստը վարք ու բարքիդ մէջ, շարժ ու ձևերուդ մէջ, մարդոց հետ ունեցած առօրեայ յարաբերութիւններուդ և կեանքի բոլոր արտայայտութիւններուդ մէջ:

Լաւագոյն ունակութիւններ ձրի ձեռք չեն բերուիր, անոնց գիրը վճարել հարկ է: Ով որ իր ժամանակի յառաջդիմութեան ոգին կ'անգիտանայ մեծագոյն դժբախտութեան կը մատեն ինքզինքը: Ամէն օր նախօրոք օրուընէ աւելի զարգանալ՝ կենսական պէտք մըն է կեանքը աւելի լաւ ապրելու համար: Յառաջդիմութիւնը կեանքի օրէնքն է: Աստուծոյ այս օրէնքը յարգելով է որ ապահոված կ'ըլլանք մեր երջանկութիւնը այս աշխարհի՝ ինչպէս նաև հանդերձեալի մէջ:

Բ. — Մեր առջև բարձրագոյն կեանքի ցանոց դուռ մըն ալ կայ որ միշտ բաց է մեզի համար: Կեանքը իր վերելքի ճամբուն վրայ երեք մեծ աստիճաններ ունի:

Առաջին աստիճանին վրայ կը կենան անոնք՝ որոնք կ'ապրին միմիայն իրենց անձին համար: Այս տեսակ կեանքին առանցքը մարդուն անձն է: Կենդանական կեանքը լաւագոյն օրինակ մըն է ասոր: Կենդանի մը հոգ չընէր թէ ինքզինքը ապրեցնելու համար ուրիշին փնտս պատճառած է, ուրիշին ապրելու իրաւունքը ձեռքէն խլած է, կը բաւէ որ ինքը ապրի: Կիսաժայռնի ցեղերու ապրած կեանքն ալ շատ հեռու չէ ասկէ: Երկրորդ աստիճանին վրայ կը կենան անոնք՝ որոնք կը փնտս իրենք զիրենք ապրեցնել՝ եթէ կրնան ուրիշներուն առանց փնտս հասցնելու: Շատ մը քրիստոնեաներուն կեանքը այսօր ասկէ տարբեր չէ: Այս կեանքի առանցքն ալ կրկին անձն է, բայց կրնանք զայն կոչել լաւագոյն անձ և կամ արդար անձ: Ասիկա բացասական քրիստոնէութիւն է, իրական և շիտակ քրիստոնէութիւն չէ, լաւ ևս է ըսել, հրէական բարեպաշտութիւն է:

Երրորդ աստիճանին վրայ կը կենան անոնք՝ որոնք կ'ապրին ուրիշներու բարեւաւութեան և երջանկութեան նպատակով համար: Այս կեանքին հիմնաքարը ալլասութիւնն է, որուն կը հետեւին սրտի դաստիարակութիւն ստացած ճշմարիտ քրիստոնեաներ: Կենսաբանը կ'անուանէ զայն բարձրագոյն կեանք, հոգեբանը՝ լաւագոյն կեանք, իսկ աստուածաբանը հոգեւոր կեանք, որ կը կոչուի նաև կրօնական բացատրութեամբ և Ս. Գրոց բառերով՝ վերսին ծրնուցի արժանացած կեանք: Անունը ինչ որ ալ եղած ըլլայ, իրականութիւն է թէ անիկա շնչաւոր էակին լաւագոյն արտայայտութիւնն է, մարդկային արթնցած գիտակցութեան բարձրագոյն վիճակը:

Պաղեստինի Մեծ Վարդապետը ապրեցաւ ու քարոզեց այս բարձրագոյն կեանքը ասկէ երկու հազար տարիներ առաջ, ինչ որ այժմ նոր կը մատնանշեն բարեշրջականները: Ան «աւխարհ եկած էր ոչ թէ ծառայութիւն ընդունելու, այլ ծառայելու եւ իւր անձը ուրիշներու բարեւաւութեան համար փրկանք տալու»: Քրիստոնէական կրօնի գաղափարական կեանքը լաւագոյն իմաստով խտացուած է աւետարանական այս բացատրութեան մէջ: Այս բարձրագոյն կեանքի առանցքը անձը չէ, լաւագոյն անձն ալ չէ, այլ մեր ընկեր արարածներուն

չանն ու երջանկութիւնը: Ասկէ բարձր կեանքի արտայայտութիւն մը չի կրնար երեւակայուիլ մարդ էակի մը համար: Բայց այս բարձրագոյն կեանքը միայն փափաքով ձեռք չի բերուիր, այլ յարատեւ վարժութեամբ, կանոնաւոր մշակումով, օրըստօրէ զարգանալով կրօնական ներշնչող ու մաքուր մթնոլորտի մէջ, և Աստուծոյ հետ շարունակ կենդանի յարաբերութեան մէջ մնալով:

Աստուծոյ հետ յարաբերութեան այս դուռը բաց է մեր առջև միշտ, և ոչ ոք կարող է փակել զայն: Ամէն քրիստոնեայ հաւատացեալ՝ որ Սուրբ Գրիգոր Նարեկացիի նման սրտովին կը բաղձայ հոգեւոր կեանքի բարձրագոյն ոլորտները սաւառնիլ, պէտք է մտնէ այս բաց դռնէն ներս և խնկումով ու աղօթքով շփուի իւր Արարչին հետ շարունակ: Ասով է որ կրնանք պահել միշտ մեր հոգեւոր կեանքի կորովն ու ուժգնութիւնը: Նոյնպէս ասով է որ կրնանք ունենալ Աստուծոյ ներկայութիւնը մեզի հետ կեանքի առօրեայ մեր բոլոր գործառնութեանց մէջ:

Գ. — Մեր առջև կայ ծառայութեան համար ալ բաց դուռ մը: Իւրաքանչիւր ոք կրնայ անկէ ալ ներս մտնել առանց վարանումի: Ծառայութեան այս դուռը բաց է մեր ընտանիքներուն մէջ, եկեղեցիներուն մէջ, ազգային և մարդասիրական ձեռնարկներու առթիւ, ինչպէս նաև մարդկութեան ընդհանուր բարեւաւութիւն պատճառող հասարակական ալլաւայ կազմակերպութիւններու մէջ: Այս դռներէն կրնանք ներս մտնել առանց արգելքի: Կեանքի իրական գոհացումը և բարձրագոյն երջանկութիւնը այս ծառայութեան մէջ կը գտնուի: Որքան ուրիշներուն տանք, փոխարէնը այնքան կը ստանանք առատօրէն:

Կեանքի մէջ ծառայութեան համար պատահութիւններ մասնաւոր պարագաներու առթիւ մեր առջև կը բացուին, պէտք է օգտուիլ այդ պարագաներէն: Երկրագործը երբ զարունը չցանէ, փախցուցած կ'ըլլայ պատեհ առթիւ: Նմանապէս երիտասարդութիւնը՝ իր ոսկի պատահութիւններով կեանքի մէջ մէկ անգամ միայն մեզի կը ժպտի: Չափահասը միւս կողմէն ունի տարբեր պատահութիւններ՝ սրոնցմէ զուրկ է աւել-

ւորը, իսկ ծերունին ալ իր կարգին ունի ուրիշ առաւելութիւններ՝ որոնք օրհնութեան մեծ միջոց մը կրնան դառնալ իրեն և թէ իրեններուն, երբ ի վիճակի ըլլայ զանոնք գնահատել, Վերջապէս ամէն մարդ որ աշխարհ կուգայ, կատարելիք գործեր ունի կեանքի տարբեր շրջաններուն մէջ, չաւ ծառայելու և մեր պարտականութիւնները լիովին կատարելու մէջ կը կայանայ կեանքի վերջնական յաջողութիւնը, ինչպէս նաև մեր երջանկութիւնը:

Կեանքի մը արժէքը տարիներու շատութեամբը չէ որ կը չափուի, այլ անոր ուրիշներու ընծայած օգտակարութեամբը: Ոչ թէ երկար ապրելու, այլ կարճ կեանքը արդիւնաւորութեամբ երկարելու մէջ կը կայանայ կեանքի մը իսկական արժէքը: Մեծն Աղեքսանդր երեսուներեք տարեկան հասակին հրաժարեցաւ այս կեանքէն, բայց կարճ ժամանակաշրջանի մէջ իր կատարած արշաւանքներով աշխարհի քաղաքակրթութիւնը յեղաշրջեց հիմնովին, մինչդեռ Մաթուսաղայի ապրած ինը հարիւր վաթսուներեք տարիները զուրկ են Նշանաւոր գէպի մը արձանագրութենէն: Կ'ըսուի թէ ժամանակը ոսկի է, այս ոսկին մեր կեանքի դրամագլուխն է: Այն որ ծառայութեան համար իրեն տրուած ժամանակը ի զուրկ վատնէ, վատնած կ'ըլլայ Աստուծոյ իրեն տուած այս դրամագլուխը: Նշանաւոր հեղինակ մը, իր կեանքի վերջին պահուն րացազանչեց ու ըսաւ. «Ես ժամանակը վատնեցի և հիմա ժամանակը դիմ կը վատնէ»:

Մէն մի վայրկեան օր մըն է զայն զիտցողին համար, և իւրաքանչիւր օր տարի մը, անոր յարգը ճանչցողին քով: «Եթէ ժամանակը կարճ է, մենք աւելի կը կարճեցնենք զայն ի զուրկ վատնելով» կը պատգամէ Վիկտոր Հիւկո: Պէտք է լաւագոյնս գործածենք ժամանակը եթէ կը գնահատենք յաւիտենականութեան արժէքը: Երէկը չես կրնար ետ բերել, վաղուան վրայ վստահիլ չես կրնար, այս օրը միայն քուկդ է, զոր եթէ չօգտագործես կը կորսնցնես, և ինչ որ կը կորսուի, յաւիտենան կորսուած է: Կորսուած ժամանակը իրաւ է թէ չի կրնար ետ դառնալ, բայց ներկայ վայրկեանին արժէքը կրնայ կրկնապատկուիլ լաւագոյնս օգտագործելով զայն: Մարդ մը տասը ժամուան մէջ ինչ արդիւնք որ առաջ կը բերէ,

ուրիշ մը մէկ ժամուան մէջ նոյնը արտագրելով իր ժամանակը տասնապատկած կ'ըլլայ: Այս իսկ պատճառաւ այսօր քաղաքակրթուած երկրներուն մէկ ժամը աւելի կ'արժէ քան թէ կ'իսաքաղաքակրթուած ժողովուրդներուն լման մէկ օրը:

Արդ, զարգանալու, բարձրագոյն կեանքի ձգտելու և մարդկութեան ծառայելու համար մեր առջեւ դրուած այս դռները թէև այսօր լայնօրէն բացուած են, բայց ժամանակ պիտի գայ որ անոնք պիտի գոցուին և ա'լ պիտի չբացուին յաւիտեան: Մամուէլ Մամալզ կ'ըսէ. «Կորսուած հարստութիւնը կրնայ առևտուրով կրկին ձեռք բերուիլ, ինչպէս կորսուած տեղեկութիւնը ուսումով, կորսուած առողջութիւնը դարմաններով և բժշկական խնամքով, իսկ կորսուած ժամանակը այլևս կորսուած է յաւիտեան»:

Ի՞նչ է իմաստութիւնը, չէ՞ որ մեր պատահութիւնները լաւագոյն կերպով գործածենք է: Կեանքը դրամագլուխ մըն է, երբ անոր ամէն մէկ վայրկեանին հոգ տանինք և ի բարին գործածենք, այդ վայրկեանները ինքնին ժամերուն հոգ կը տանին, ժամերը օրերուն և օրերը տարիներուն, և այսպէս ահա կրնանք արժեցնել մեր կեանքը, և արդարացնել մեր գոյութեան իրաւունքը:

Կեանքը անցաւոր է և անոր տեղում թեան շրջանը կարճ: Իմաստուն է այն որ այս անցաւորէն յաւիտենականը կը շահի, քիչէն շատը ձեռք կը բերէ, ունայն աշխարհէն մնայուն արժէքներ գուրս կը հանէ, մարդկային միջոցներով աստուածայինին կը հասնի, առժամեայ պատահութիւններով յաւիտենական գանձերու կը տիրանայ:

Նոր տարւոյ սեմին վրայ կեցած, կ'արժէ լրջօրէն ի մտի ունենալ թէ այս կեանքը մէկ անգամ միայն պիտի ապրինք, այս աշխարհէն մէկ անգամ միայն պիտի անցնինք, այս պատահութիւնները մէկ անգամ միայն մեր առջեւ պիտի բացուին: Ուրեմն ապրինք այնպէս որ եթէ կարելի ըլլայ անգամ մըն ալ աշխարհ գալ, անկարելի ըլլայ մեզի համար այլևս ասկէ աւելի լաւ կերպով ապրիլ:

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

Ֆրէզո, Գալիւ.

«ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՄԵԾ ԵՒ ՍՔԱՆՁԵԼԻ...» (*)

Քրիստոսի ծննդեան առիթով հրեշտակներու արտասանած պատգամը չէ որ խորհրդածութեան նիւթ պիտի դարձնեմ այս վերնագրի տակ. այլ՝ հոգևոր այն վերածընդեան՝ որուն հանդիսատես եղայ էջմիածնայ Մայր Տաճարին մէջ:

1955ի Հոկտեմբերի 8ն էր, երբ ես, այդ մեծ և սքանչելի խորհուրդին հաղորդակից կ'ըլլայի, միանգամ ընդմիջաթափելով վրայէս, ուսանողի օրերէս Ֆեացած այն տպաւորութիւնը՝ որ կասկածի պատմուճանով ծածկած էր զիս մինչև այդ օրը:

Հոկտեմբեր 8... Արժանթինահայերուս համար երեք տարիներէ ի վեր Մշակոյթի Օր նշանակուած թուականն էր ան, ըլլալով յիշատակութեան օրը այն սուրբբուն՝ որոնք իրենց գիշերը ցերեկին խառնած, ժողովուրդին շնորհեցին Գիրն ու Գրականութիւնը:

Թարգմանչաց Օրն էր Հոկտեմբեր 8ը: Օր մը, որ մեզմէ շատերու մտքին մէջ յիշատակներու անթիւ շարան մը կ'արթնցընէ, կապելով զմեզ պատմական այն հաւաքոյթներուն՝ որոնց նպատակը շատ յիստակ կերպով դրոշմուած է ամէն հայու սրտին մէջ:

Մտածելով հանգերձ թէ, առանց մեր ներկայութեան, նշանակուած այդ պատմական օրը ի՞նչպէս կը տօնուի հեռաւոր Ամերիկայի մէջ, կը մտածէի նաև թէ եկած է ժամը ինծի համար, որ պիտի ձերբազատէ զիս հինէն ի վեր մտահոգող իմ մէկ տարակոյսէս: ... Ու այդ, Միւսոնօրհնէքի արարողութիւնն էր:

Միւսոնօրհնէք... Ուրիշ խօսքով՝ Խորհուրդ Մեծ եւ Սքանչելի:

Իրապէս մեծ և սքանչելի խորհուրդի մը առջևն է որ զգացի ինքզինքս, երբ Շաբաթ առաւօտով, հոգևորականաց զգեստաւորեալ խումբը, նախագահութեամբ Ա-

մենայն Հայոց Հայրապետին, կը յառաջանար վեհարանէն գէպի Մայր Տաճար, ճեղքելով խառնեքամ բազմութեան զանգուածը, սկսելու համար Սրբազան այն Պատարագը՝ որու ընթացքին պիտի օրհնուէր Սրբալոյս Միւսոնը: Այսինքն, հայուն ամենահաւիրական այն նիւթը՝ որ նիւթ ըլլալէ աւելի, անտեսանելի զօրութիւն մըն է, մեզ իրար շաղկապող իր հանգամանքովը:

Աւելորդ է կը կարծեմ անգամ մը ևս շեշտել թէ Տաճարը, իր բակով և արտապարիսպեան շրջափակով լիքն էր հաւատացեալներու բազմութեամբ:

Հոկտեմբեր 8ին Սուրբ Միւսոնն էր որ պիտի օրհնուէր: Այսինքն, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ սրբազան արարողութիւններէն ամենահաւիրականներէն մին էր որ տեղի պիտի ունենար...

Պապենական հին սովորութիւններով խանդավառ հայուն համար նիւթէն աւելի հոգին կարևոր ըլլալուն, հայրենարեակ ժողովուրդը — ըստ վկայութեան Լուսարարապետ Գեորգի Սրբազանի — օր մը առաջ արդէն ուխտաւորներու անթիւ խումբերով եկած ու հաստատուած էր Տաճարը շրջապատող պարիսպին չորս բուրդուրքը:

Պարիսպ...

Կարելի՞ է միթէ պարիսպ քաշել այն հաւատքին առջև, որ հեղեղի մը նման կը յառաջանայ, անտեսելով թէ խարակը և թէ խութը:

Բնական է, ոչ: Այս իրողութեան զօրաւորագոյն փաստը ևս աչքովս տեսայ մանաւանդ Միւսոնօրհնէքի հոգեպարար արարողութեան ընթացքին:

Բայց ի՞նչ էր այդ արարողութիւնը...

Հայուն Հաւատքն էր անիկա: Հաւատք մը, որ սակայն պարտութիւն և ընկրկում չէր ճանչնար, նոյնիսկ ամենամուր կարծրած պարիսպներու ցոյց տուած զիմադրականութեան առջև...

Աւքեր պէտք էին տեսնելու համար երիտասարդ Հայաստանի կուրծքին վրայ իբրև լանջախաչ ագուցուած հնադարեան Սուրբ Էջմիածնի երիտասարդանալը, կարենալթափանցելու համար նշանակութեանը կազմուած այն թափօրին՝ որուն կը նա-

(*) «Սիան»ի ընթերցողներուն կուսանք Հոգ. Հայր-սուրբի հրատարակութեան համար պատրաստած «Ժողկեայ Հայաստան» հասօրէն ուրիշ գլուխ մը եւս, հաւասարով թէ մեր բաժանորդներ սիրով պիտի ընթերցուն զայն: ԽՄԲ.

խաղաղ էր երկտասարդ Հայրապետը, իր չուրջն ունենալով տասնընչորս զգեստաւորեալ եպիսկոպոսներու խումբը, ի ձեռին՝ էջմիածնի գանձարանին արժէքաւոր սրբութիւնները. այսինքն կենաց Փայտը, Սուրբ Գեղարդը, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Աջը, Բալասանի արծաթեայ սրուակը, Միւռոնաթափ Աղաւնին, հայրապետներու և սրբազան վարդապետներու աջերն ու մատունքները:

«Երկինք շարժեցան, վէժք պատառեցան և գերեզմանք մահու բացան», կ'ըսէ Աւետարանիչը, երբ նկարագրութիւնը կ'ընէ Քրիստոսի կեանքին հետ կապ ունեցող պատմական թուականին:

Ես ալ, այդ Աւետարանիչին աշակերտողներուն խոնարհագոյններէն մին, այս թափօրին ներկայ եղող հաւատացեալներու պատկերին առջև կեցած, ըսի մտովի, թէ Հայաստան աշխարհն ալ իր հիմէն շարժեցաւ, Դաւիթի ժայռոտ լեռները պատռեցան, Արագածի ձիւնածածկ զապաթը նսեմացաւ ու Արարատն իր սգոյ շղարշը պահ մը մէկդի հրեց ի տես տեղի ունենալիք վերջին այս արարողութեան:

* *

Ինչպէս Հայրապետական Օմման, նմանապէս և Սուրբ Միւռոնի օրհնութեան Պատարագին, Ընտրեալն ու մեղեդին երգելու բախտը ինծի վիճակուեցաւ: Ինծի՝ որ այդ արարողութեան մասնակցող հայրենական և արտասահմանեան ներկայացուցիչներու և պատգամաւորներու կրտսերագոյնն էի:

Նախախնամական կարգադրութիւն մըն էր որ տեղի կ'ունենար յակամայ, այդ արարողութեան ներկայ ընելու համար հայուն մարողջական հոգին, ըսել կ'ուզեմ հինընորին, պանդուխտընիկին խառնելով:

Չեմ յիշեր թէ ի՞նչպէս երգեցի, մեր Եկեղեցւոյ արարողութեան ամենախորհրդաւոր այդ վայրկեանին համար յօրինուած զոյգ այդ երգերը: Սակայն մէկ քան կը յիշեմ, թէ՛ զիս և խորհուրդին ներկայ եղող բազմութիւնը իր մէջը պարագրկող սրբավայրը զաղած էր նիւթական շէնք մը ըլլալու հանգամանքէն ու վերածուած երկնային գրախտի մը:

* *

Այս հոգեվիճակով էր որ կը շարունակուէր Պատարագը, հասնելով մինչև այն վայրկեանը երբ սարկաւազը պիտի ձայնէր, որպէսզի արարողութեան ներկայ եղողներս իրար մօտենանք զի համբոյր սրբութեան:

Համբոյր Սրբութեան . . .

Կարելի՞ քան է համբոյրի գաղափարէն այցուիլ, եթէ ներկայ էէ հոգեկան անդորրութիւնը, խարխաւած իր հիմերը սիրոյ այն ժայռին վրայ՝ որ Հաւատքն է:

Ահա այդ ժայռին — որ Սուրբ Սեղանին վրայ դրուած և բազմածալ շղարշներով ծածկուած էր — արծաթեայ մարմնոյն էր որ գամած իր նայուածքը ժողովուրդը կը սպասէր որ ան կենդանութիւն առներ և իր խորհրդաւոր պատեանէն դուրս գալով և սրբութեան համբոյրը տալով անգամ մը ևս միացներ հայ ժողովուրդը: Այսինքն, հինընորին, պատմականին ու նուիրականին:

Հայրապետն է, իր աղուոր հասակովը կանգնած Սուրբ Միւռոնի արծաթեայ կաթսային առջև, կը կարգայ թրթռուն ձայնովը նարեկացիի Ս. Միւռոնի համար գրած ամենազօրաւոր աղօթքը, որուն կը յաջորդեն ուրիշ աղօթքներ, մարգարէական ընթերցուածներ, աւետարանական իմաստալից հատուածներ և սաղմոսներ, որոնք եպիսկոպոսական դասու երգած Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հոգեպարար շարականներու ընդմիջումներովը իրարու կը կամրջուէին, աւելցնելով վեհութիւնն ու նշանակութիւնը տեղի ունեցող արարողութեան:

Հայը ինչ քանի որ ձեռնարկած է, ըրած է զայն նախ իր Աստուածը օգնութեան կանչելով:

Մանկութեանս օրերէն կը յիշեմ շատ անուշիկ և իմաստալից դրուագ մը, զոր աւելորդ չեմ նկատեր յիշել հոս, ապացուցանելու համար վերոյիշեալ վկայութեանս ճշմարտութիւնը:

Տարիներ ատաջ մանուկ մըն էի և աշկերտ՝ կօշկակար վարպետի մը: Չեմ յիշեր թէ ո՞ր աստիճան կըցայ այդ վարպետի ինծի տուած ցուցմունքները իրականացնել, քանի որ չուշացաւ այն օրը՝ որ զիս ձերբադատելով այդ տաղտկալի արհեստէն, պիտի դարձնէր այս անգամ աշակերտ այն

պիսի անձնաւորութեանց՝ որոնք հայ մաքի անդաստանին երկնակամարը լուսազարդող վերջին ու արժէքաւոր աստղերը եղան։

Ուրեմն, աշկերտի օրերուն, մէկ բան միայն սորված եղայ իմ վարպետէս. ու այդ, իրեն սեպհականութիւնը եղող սովորութիւնն էր։

Ի՞նչ էր այդ սովորութիւնը . . . :

Անոնք, որոնք արեւելքի մէջ, արձակուրդի օրերուն առիթն են ունեցած երթալ ու արհեստ մը սորվելու, շատ լաւ գիտեն, թէ՛ ի՞նչ կը նշանակէ աշկերտ ըլլալ։ Ես, այդ մէկը յակամայ գործադրելով հանդերձ, երբ կ'արժանանայի այդ վիճակէն ազատուելու բախտին, ինծի հետ հարստութիւն մըն էր որ կը տանէի։ Ու այդ, իմ բժախնդիր վարպետիս իւրայայտուկ սովորութիւնն էր, որը ի գործ կը դնէր թէ՛ առտուն, իր աշխատանոցը բացած վայրկեանին, և թէ իրիկունը, երբ կը գոցէր խանութը։

Այդ սովորութիւնը աղօթքն էր։ Ան, վարպետս, լսած էր իր ծերունագարդ մօրմէն, թէ՛ այն, որ աղօթքով չի սկսիր իր գործը, անպատճառ ձախողութեան է որ կը մատնուի։

Աթոմական դարու մէջ ապրողի մը համար, հաւանաբար ծիծաղելի թուի այս վերագրումը։ Սակայն, իրականութիւն է, որ մենք, հայերս մասնաւորաբար, շատ աւելի երջանիկներ էինք այն ատեն՝ երբ իրեւ հարազատ զաւակները մեր ծնողաց, կ'անսայինք անոնց ցուցմունքներուն։

Ու իմ անգրագէտ վարպետս, այդ սկզբունքին ծառայողներէն մին ըլլալուն, միշտ յաջողութիւններու հասած կը գոցէր իր փոքրիկ աշխատանոցը, դարձեալ չի մոռնալով, գոցած խանութին բանալիին վրայ խաչ մը քաշելէ վերջ, Հայր մեր մը ըսել։

Մանկութեանս օրերէն իբր յիշատակ մնացած այդ Հայր մերէն և Միւսնորհնէքի խորհրդաւոր այս արարողութիւնը իր լրման հասցնող հոգեպարար աղօթքներէն մեկնած, այսօր, տարիներ վերջ, դարձեալ նոյն ապրումին առջև գտնելով ինքզինքս, անվարան կը յայտարարեմ, թէ՛ հոն, ուր աղօթքին զօրութիւնն է որ կը տիրէ, անկարելի է որ սատանան ներս մտնէ։

Օրհնուելիք Միւսնի կաթսան ալ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ սրբազան հայ-

րապետներու պատրաստած աղօթքներուն իրագործման միջոցաւ, հասած էր իր լրման, որու ազդարար նշանն եկաւ հանդիսանալու, Սուրբ Էջմիածնի քաղցրահնչիւն զանգակներուն ղօղանջը։

Դարձեալ եպիսկոպոսաց դասն է, որ սրբազան խորանէն կը տաղերգէ, իրեւ պատասխան՝ տաճարի զմբէթէն հետաքննուած զանգերու ղօղանջին, և կենդանաբար Աստուած շարականին հոգիները սարսղ տողերը, որու ազդեցիկ յոգին տակ, մօմերով, խաչերով ու բուրվառներով դէպի արարողապետ Հայրապետը կ'առաջնորդուի հին Միւսնիով աւուցուած Միւսնաթափ Ազաւնին։

Հուսարարապետ Սահակ Սրբազանը, պահուն ազգումէն վերացած, կը մօտենայ սրբազան կաթսային, բանալու համար այն կափարիչը՝ որ ծածկուած է շղարչներու խուրձով մը։

Բոլոր աշքեր կը կեդրոնանան մէկ կէտի վրայ. այսինքն՝ զեղաքանդակ կաթսային։

Գամուած այդ աշքերը ունեցող հաւատացեալ թագմութիւնը, ծովու ալիքի նման ետ ու առաջ կը շարժի, աւելի մօտէն տեսնելու համար տարիներէ ի վեր տեղի չունեցած այդ սրբաշնառուր խորհուրդը։

Հուսարարապետ Սահակ Սրբազանին հրաշալի կաթսային կափարիչը բացած պահուն կատարած տարօրինակ ցնցումը, խաւոյն յիշողութիւնս գրգռեց, և զիս սթափեցնելով, համոզեց, թէ՛ այն ինչ որ իմացած էի մանկութեանս օրերուն, իրաւ էր։

Ի՞նչ էր այդ . . . :

Իմացած էի հիներէն, թէ՛ շարաթներ առաջ, Հայաստանի լեռներէն բերուած և պատմական կաթսային մէջ դրուած քառասուն և վեց տեսակ ծաղիկները, բուժիչ յատկութիւնն ունեցող ձէթին մէջ դրուելով և քառասուն օրեր շարունակ, առտու և իրիկուն կատարուած մասնաւոր աղօթքներու շնորհիւ, այրող յատկութիւն մը կը զգենուն, զարմանալի կերպով տաքցնելով այն անօթը, որ իր մէջ կը պարունակէ հրաշագործ այդ ծաղիկները։

Համոզմանս մէջ վստահ ըլլալու համար, ջերմ հաւատքով մը մօտենալ ստիպուեցայ կաթսային, այն պահուն, երբ Հայրապետը, երիցս, — նախ՝ կենաց Փայտով, ապա՝ Սուրբ Գեղարդով և ի վերջոյ, Սուրբ

Գրիգոր Լուսաուրյի Աջով օրհնելով, Հին Միւռոնը զեղուց նորին մեջ:

Լոյսերու մէջ էր խորանը, լոյսէ վառարան մըն էր օրհնուող կաթսան, լոյս էր ամբողջ տաճարը, որովհետեւ, ամբողջութեամբ լոյսերու մէջ ցոլացող Հայրապետը ինքն ալ լոյս կտրած, դարեր առաջ ոսկի ուռնակը ձեռքին Հայաստան իջնող Միաձինին նման, լոյս կը սփռէր իր չորս դին:

Այդ վայրկեանին, հոգիովս, երկինքներու եօթներորդ յարկը բարձրացած, սրբափա խորէն կը ձայնակցէի սրբազան շարականասացին մօքիս մէջէն կրկնելով աւոր բանաստեղծի անկեղծ ապրումով գրին յանձնած այն տողերը, ուր կ'ըսէ. «Քանզի ի սմա ծագեաց մեզ լոյս, ի Հայաստան աշխարհի»:

Հին միւռոնի նորին խառնուած պահուն, աչքիս առջև կը բացուէին Հայոց պատմութեան ամբողջ էջերը, Սուրբ Խորանին վրայէն տողանցել տալով շարանը բոլոր այն սուրբերուն՝ որոնք, Հայաստան աշխարհին մէջ Լոյս սփռելու համար իրենց էութիւնն իսկ ուրացան:

Հոգեկան այս հրճուանքս որպէսզի փոխանցուելով հրահրէ նաև բոլոր անոնք՝ որոնք ինծի հետ մղոններու հեռաւորութիւն կտրած եկած էին, փոխանակ «Ողջոյն»ը աջահամբոյրով տալու, — որ Հայրապետի և եկեղեցական դասուն սուրբ կաթսային երկրպագելով ծայր տուաւ —, մօտեցայ անոնց և առաջնորդեցի դէպի հրաշք-կաթսան, որպէսզի իրենք ևս, ինծի պէս, շօտփելով հաղորդակից ըլլան ոչ միայն այդ օրուայ «Սրբութեան Համբոյր» բաշխող Պատարագին, այլ և սրբութիւն սրբոց եղող իրենց նախահայրերու անմահական հոգիին:

* * *

Յուզումս իր զազաթնակէտին հասաւ այն վայրկեանին, երբ Հայրենիքի հեռաւոր

մէկ անկիւնէն եկած ծերունագարդ մամիկ մը, ազաշական խօսքերով ու դողողացող ձեռքերով ափիս մէջ զետեղեց թաշկինակ մը, որպէսզի զայն հրաշալի կաթսային զըպցնեմ և ինք հրաշագործուած այդ լաթին կտորը տուն տանելով իր տասնամեայ թռնիկին ոտքերուն քսէ, անոր քալել տալու հրաշքը պարզեցնելով:

Հայու Հաւատք . . . : Հաւատք մը սակայն, որ երբեք չէ խաբած զայն դարերու ընթացքին և օգնութեան հասնելով փրկած զայն այն բոլոր պատահարներէն, որոնք Չարէն եկած են իրեն իրրև պատուհաս:

Հայ մամիկին հաւատքին կայծը, հըրդեհ առած, շուտով տարածուեցաւ զինք շրջապատող երիտասարդ հոգիներուն մէջ ալ. որոնց ևս ցանկութեան զոհացում տալու համար, ստիպուած, Միւռոնաթափ Աղաւնիի կտուցէն կաթած շիթերը սրբող ձիւնասպիտակ բամպակի գէգէն ափ մը ձեռք անցնելով, պտղունց պտղունց բամբնցի զիս շրջապատող ծանօթ ու անծանօթ բոլոր բարեպաշտներուն:

Ի տես այս պատկերին, այն համոզուածքով որ ունէի, աւելի ամրացաւ մէջս. թէ, ոչ մէկ փոթորիկ կրնայ մարել ջահը այն հաւատքին, որ հայուն է փոխանցուած իր նախահայրերէն, արեան, զոհողութեան, տառապանքի, զուլումի ու կոտորածի խռովակով:

Իրաւութիւնը այս համոզման . . . : Հոկտեմբեր 8ին տեղի ունեցող Միւռոնօրհնէքի հոգեցունց արարողութիւնը:

Ուրեմն, նոր խանդով մը հրկիզուած, փութացի դէպի Խորհրդարան, խնդրելու համար Լուսարարապետ Սրբազանէն, որպէսզի յաւարտ Պատարագին տեղի ունենալիք մկրտութիւնն արձանագրէ և նոր Միւռոնով կնքուելիք անդրանիկ երեխային նախապատուութիւնը շնորհէ ինծի:

Յ. ՎՐԴ. ՄՈՒՇԵԱՆ

Վ. ՏԱՐԱՆԳԻՆ

Գ.

Անապատն անա,
Աւանդութիւն մեծ,
Հերոսներն որուն կիսախուփ աչքով
Կը նային ետեւ:
Անապատն անա, աւագ աներեր,
Որուն շուրջ միայն ժամանակն է որ
Կը շարժէ քեներ:

Բայց այդ քարացած
Աւանդութեան դէմ՝
Լեռներու մէջէն դասակարգելու,
Ուր կ'իջնեն միայն
Բազուկն ու դաշույն,
Քաղեց անվարան պարմանն Իսմայիլ,
Իր ոսկերուն ճակ կրակն աւագին,
Բայց խորն հոգիին՝
Տեսիլն ամենի կեանքին, նուաճման:

Այժմ սէրն էր ան,
Հաշիմ արքայի մեծ ժառանգութեան,
Բայց ո՞վ է կրցեր
Ժառանգն այդ պահել,
Երբ չէ ունեցեր ոյժն ու քաջութիւն
Անոր առընթեր,
Օրէնքն անալլայլ մեր այս աշխարհին,
Օրէնքներէ վեր մեծ ու սրբազան,
Որոնք շատ յանախ
Հրիսակներն են կեանքէն պարտւած
Մարդերու սրտում,
Կամ իշխողներու քննան անպատում,
Անասնութեան դէմ մարդերու անկար,

Անհուն վարժամակ,
 Երազ ոսկեաւար,
 Կիրենու վերեւ մարդոց ոնրասուն:
 Հերոսն ան է լոկ,
 Որ զիսէ խրել սէզն իր սայրասուր
 Օրերու սրբին՝
 Եւ իր նիզակի շուփն սակ նըսած
 Վայելել աշխարհ:

Հազիւ հրոչակուած իրեւ ծառանգորդ,
 Կ'արթննար նորէն
 Անապասներու հոգին ապսամբ.
 Մօտիկ ու հեռու վայրերէն բոլոր,
 Հովերէն շարժող
 Աւազներու պէս կը կանգնին ցեղեր
 Վրէժով լեցուն,
 Փերելու համար շրդրան զոր Հաւիմ
 Դրած էր անոնց ուսերուն պարտուած:

Իսմայիլ կը զգար ինքզինքը օտար
 Իրաւունքին դէմ անապասին մեծ,
 Արիւնով գրուած.
 Բայց կտակն էր սուրբ մեռնող արքային,
 Կամքը պատգամող բառերով կրակ:

Ու շարժ էր հրգօր,
 Անապասներու ծայրերէն բոլոր,
 Արեւին ներքեւ
 Արծաթամբուռ,
 Կը փայլակէին շկանիւն անհուն
 Նիզակներու ձող,
 Երկվարներու խրխինջն ամպագող,
 Յօրանջ մ'անսահման
 Կը բանար մոռյլ ծոցն անապասին,
 Նըման երախին
 Յովազին նօթի:

Մոլեգին ինչպէս
 Կորիւնն առիւծի,

Իր յովասակին վերեն աննուան,
 Կ'երբար Իսմայիլ,
 Ու իր ետեւէն բուխ ամպի նըման
 Մարդերն իր արի ու հաւասարիմ:
 Եւ անապատին մէջն այդ հրաւլառ,
 Անեսն բերելով կը յառաջանան
 Աւազներն անթիւ,
 Սողերով կըրակ,
 Երիվարներու սմբակներուն տակ:

Ու կը խառնուին
 Իրարու բոլոր,
 Հովերէն փուռդ աւազներու պէս.
 Մինչ ձայներն անոնց՝
 Կըսաւէ բանձր
 Թեւերուն վըրայ, արեան, վըրէժի:

Մանգաղէն ինկած
 Հասկերու նըման՝
 Դիակներ չորս դին,
 Շեղջակոյս մըքին մեծ արհաւիրքին:

Կը դառնար այսպէս,
 Կըռուէն յաղթական,
 Իսմայիլն արի,
 Յրուելէ յետոյ ցեղերն ապստամբ
 Մեծ անապատին,
 Ցցած հասակն իր
 Պարտուողներուն դէմ,
 Կը խնդար վայրի ցիւրի մը նըման,
 Ինչպէս կը պատմէ
 Գիրքը սրբազան:

ԵՂԻՎԱՐԴ

ԳԱԳԱԹՆԵՐՈՒ ՏԵՍԵԼՔԵՆ

Շուրջս մարդեր կան, ահա՛, խոր վիճերով բեռնաւոր.
Մարդեր որոնց հետ կեանքիս քաղցր օրերն եմ ապրեր,
Որոնք փշ-փշ հեռացած, հին ձեւերու են ըստուր:

Ու երբ կուգան անոնք ե՛ս՝ յիշատակին ու վիճին
Համբաներէն՝ յամբընթաց, նոր տառապանք մը, կրկին,
Մեր օրերէն պարմանի, կը բըզըկէ իմ հոգին:

Կը փախինք լեռն ի վեր՝ տեսիլին դէմ լուսաքել,
Մինչ երեկոն կը բացուէր կեանքի հրդեհ մը իբրեւ
Մեր արիւնին ակերէն բըռնկելով մեզի հետ:

Տեսիլն այնքան էր հեռու, եւ այնքան մօտ ալ սակայն,
Զի հասակներն այդ ամէն մէջ մէկ սըլացք էին լայն,
Յաւերժութեան մէջ աղեղն իրենց լարած ակընդէս ...:

Նո՛յն հոգիները, հիմա, լեռնէն դարձո՛ղ ու անյո՛յս ...
Իրենց արշին՝ դառնութի՛ւն, շողն աչքերուն՝ մարած լոյս,
Մեռելաքա՛ղ շրաւուն, մեռելներու ո՛ղջ, անճէ՛ր ...:

Խոր վիճերով բեռնաւոր այս մարդերուն համար, Տէ՛ր,
Միակ խնդրանքս ահա՛. — Թափով մը նոր բող կրկի՛ն
Մագլցին վեր, հոգեպինգ, զագաթներո՛ւ տեսիլին ...:

Տեսիլներո՛ւ դուն աղբիւր, Տէ՛ր, անոնց տո՛ւր արեւէդ ...:

Շ է Ն - Մ Ս Հ

ՅՈՒՐՏ ՈՒ ՎԱՐՁՈՒՄԸ ՍԵՆԵԿԻՍ ...

Յո՛ւրս ու վարձուա՛ծ սենեկիս մէջ մինչեւ ե՛րբ դուն հոգիս
Պիտի այդպէս քակուաներդ սեղմես ամուր վրայ ի վրայ,
Դողա՛յ մարմինըդ ամբողջ մահապարտի սարսուռով.

Կուրծփիդ վրայէն յարածամ քրո՛ւի՝ քրոջունն հառաչիդ
Ու պատժ պատժ բաղխելէն վերադառնայ վանդակիդ ...:
«Խընդա՛յ, ըսին ու աշխարհն ամբողջ ծիծա՛ղ կը դառնայ,

«Լա՛ց.՝ սես ինչպէ՛ս, արցունքի հովիտ, աշխարհն կ'երեսայ»:
Զըկըրցա՛ր դուն բայց հոգիս հորտի մը պէս զուարճանալ.
Խընդութեան հունսն չէ՛ր ցանած, Նախախնամողը Աստուած

Օրորոցիդ փարին տակ: Հոգիս եղի՛ր դուն ինքզինդ.
Եղի՛ր սակայն, յա՛ր անուն, ի դէպ՝ ծաղիկը վայրի
Որուն մարմինը է՛ կոյս եւ որուն սիրտը ցաւին,

Յուրտին ցօղովն է օծուած: Իր լըռութեամբն լեռնացած
Գուցէ, օր մը երջանիկ, աղօթքի սուրբ մենակեացն
Քեզ փըրցընէ ու դընէ վրան խորանին իր փառէ

Ու արցունքին հետ խառնէ, ցօղիդ արտաւանքն շիւ առ շիւ.
Դուն աղուորցած սո՛ւրբ միւռոնն ըլլաս հոգի՛ս, վանահօրն
Յաւերժական ցաւին հետ եղբայրացած՝, դուք զբնէ

Պիտի զիտեմ, համբուրիս, երանութիւնը յաւէս ...:

Ա.ՇՏԻՇԱՏ

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆՔ

ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՅ ԵՐԳ

Ահա հնչում են բոլոր զանգերը
 Եւ աւեսում են աշխարհներին.
 Բացե՛ք դռները, բացե՛ք արհերը,
 Ահա զայիս է մեր Նոր տարին:

Այս իրիկունը այնպես շեղ է, —
 Ձմեռանն այսօր լո՞յս եւ ջերմութի՛ւն...
 Մեր երեւանում լոյսի հեղեղ է,
 Լոյսի ծովո՛ւմ է ամեն մի տուն:

Նորից զուգուել է մեր տոնածառը.
 Նայե՛ք, ամենուր՝ խինդ է ու երգ,
 Ուրախութիւնը այնպե՛ս անծայր է,
 Կարծես չի եղել այսպես երբեք:

Ընկե՛ր իմ, քեզ հետ մենք բախտաւոր ենք,
 Մեր նորոգ տառւայ այս լոյս ժամին,
 Ահա բացուում է վաղուայ մեծ օրը՝
 Լի երազանքով Ապագայի:

ԳՈՒՐԳԷՆ ԲՈՐԵԱՆ

ՀՈՂԸ

Որքան անուշ բուրմունք ու համ,
 Որքան հիւքեր արեւափամ,
 Բերք ու բարիք ու բարեկամ
 Չոր քրւացող այս հողի մէջ:

Որքան ներկեր ու նրբերանգ
 Միլ ու ծաղիկ օսկեբերան
 Գոյներ շեղ ու հուրհրան
 Սեւ քրւացող այս հողի մէջ:

Որքան շունկ խորհրդաւոր,
 Որքան մեմունջ անուշ անդորր,
 Որքան աղմուկ անդնդախոր
 Լուռ քրւացող այս հողի մէջ:

Սիրսս նման է սեւ հողին
 Սիրսս նման է չոր հողին
 Սիրսս նման է լուռ հողին:

ՄԱՐՈ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

ԻՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Կարօրի պես անուշ ես դու, իմ Հայաստան,
 Բարսիներիդ խճոցի պես եւ մեղմ, եւ զով,
 Աղբիւրներիդ նման վնիս եւ յորդառաս,
 Մաղիկներիդ նման բարի իմ Հայաստան:

Սեզ լեռներիդ նման հպարտ ու երկնամբարձ,
 Հողիդ՝ արհա նման լիք երգով, խինդով,
 Քո հինաւուրց վերերը խոր արդէն չկան,
 Ես նոր կանաչ համբաղ կ'երգեմ, իմ Հայաստան:

Որ ելնում ես որպէս դրօշ հայրենական,
 Քո հանճարով, քո աստիքով այնքան շուրջ,
 Ես քո կանաչ, ծաղկած հանդի մի հեզ առուակ,
 Դու նոր համբայ, յաղթութեան երգ իմ Հայաստան:

ԱՐՇԱԼՈՅՍ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

ՊԵՏՄԵ-ԲԵՆԵՍԻՐԵԿԱՆ

ՊԱՊ ԱՐԺԱԿՈՒՆԻ

2. ՅՈՒՋՈՒՄՆԱԼԻ ՄԻՋՆԱՐԱՐ

Ներքին պայքարը, մէկ կողմէ Բիւզանդական և Պարսկական կուսակցութեանց միջև, մյուս կողմէ, Արշակ թագաւորի և Նախարարներու բախումները, իր ծաւալուն ճիւղաւորման մէջ արքայական ընտանիքի ալ մթնոլորտը կը պղտորէ:

Արշակի անզինող վճռականութիւնը ո՛չ միայն կը սաստկացնէ, այլ նաև կնճառ բարդութիւններով պայքարը ա՛յլ աւելի տեսական դարձնելու կը ծառայէ: Ա՛յժմ կամ երբե՛ք: Ե՛ս կամ անոնք, կը թուի ըլլալ անդրդուելի որոշումը Արքայի:

Եւ այս հսկայական բախտորոշ գուպարի մէջ, ոճիւրը, ըսենք քաղաքական ոճիւրը, Արշակ թագաւորի աչքին, ինչպէս ատենին իր տիրապետական իրաւունքի համար նախանձոտ մտահոգութեամբ տանջուող Կոստանդինոս կայսեր համար, կը դառնայ ամենաազդու, թէև քստմեկի, զէնք մը:

Եղեռնի գրքին, որ այս քանի մը տարիներու ընթացքին պիտի ստուարանայ, առաջին էջերը պիտի գրուին Արշակունի արիւնով: Արքայական անձերու նախօրինակով կարծես Արշակ սպառնալի ազդարարութիւնը տուած պիտի ըլլայ իր հակառակորդ նախարարներուն թէ, ես որ իմ հարազատներս կրցայ զոհել իմ նպատակի իրազորման համար, կը խորհի՞ք թէ պիտի խնայեմ ձեզի՝ եթէ չափը անցնէք:

Արքունի ընտանիքի մէջ և շուրջ պատահած դրուագները վիպասանական բնոյթ ունին: Դասական ողբերգութեան մը յարգարանքը կարծես կը գունաւորէ արարները այդ ցնցող տրամային, որ տակաւին կը սպասէ հանճարեղ հեղինակի գեղարուեստական ստեղծագործութեան, և ո՛չ թէ Բաֆֆիի Սամուէլի ռոմանթիկ տափակութիւնը:

Առաջին դրուագը Արշակի երկու եղբորորդիներով կը սկսի: Տիրիթ, Արշակի մեծած մեծ եղբոր Արտաշէսի զաւակը:

Գնել, զաւակը Արշակ թագաւորի երկրորդ եղբոր Տրդատին, որ սպանուեցաւ Պոլսոյ մէջ Կոստանդինոս կայսեր հրամանով: Անոնք պատանգ մնացած էին կայսեր մօտ, և 350ի հայ-բիւզանդական դաշինքի հետեանքով վերադարձուած իրենց հայրենի աշխարհը:

Երկու երիտասարդները, Տիրիթ և Գնել, բնաւորութեամբ կը տարբերէին իրարմէ: Գնել տաքարիւն և մարդամօտ: Տիրիթ ծածկամիտ, կասկածալի և նախանձոտ: Մանաւանդ Գնելէն, որուն Պոլսէն մեկնելէն առաջ կայսեր կողմէ Հիւպատոսութեան տիտղոս ստանալը զիւր չէր եկած Տիրիթին:

Ձենք գիտեր թէ կայսրը երիտասարդ Գնելին այս բացառիկ պատիւը կ'ընէր քաղաքակա՞ն հաշիւներով, որպէս ապագայ հաւանական հայ թագաւորի մը, եթէ ոչ խղճահարուած՝ անոր հայրը սպանել տալուն համար, ինչպէս Խորենացի կը գրէ⁽¹³⁾: Կը փորձուինք ենթադրել թէ Կոստանդինոս քաղաքական նկատումներով կ'առնէր այս քայլը:

Երբ Գնել Հայաստան վերադարձաւ, իր մեծ հայրը Տիրան գետ կ'ապրէր: Կուրացած նախկին թագաւորը կը բնակէր Կուաշ աւանը, Արագածի ստորոտին:

Տիրան մեծ կարեկցութիւն և սէր ցոյց տուաւ իր այս թոռան, որուն հայրը զոհ գացած էր կասկածամիտ Կոստանդինոսի: Ան Գնելը իր մօտ պահեց, հակառակ պարտադիր օրէնք դարձած սովորութեան, որ կ'արգիլէր, բացի զահաժառանգ իշխանէ, և ո՛չ մէկ արքայազունի բնակիլ Այրարատ գաւառի մէջ, այլ անոնց բնակութեան վայր նշանակուած էր երեք գաւառներէն մին, Հաշտեանք, Աղիովիտ և Աոբերան, ուր իրենց համար բնակարան և եկամուտի աղբիւրներ հայթայթուած էին⁽¹⁴⁾:

Տիրանի անմիջական հոգը եղաւ Գնելը ամուսնացնել: Եւ երիտասարդին հարսեղաւ Անդովկ Սիւնի իշխանին գեղանի դուստրը Փառանձեմ, «հռչակուած իր գեղեցկութեամբ և պարկեշտութեամբ», «որուն գեղեցկութիւնը շատ հռչակուեցաւ և տարածուեցաւ»⁽¹⁵⁾:

Գնել եկած ըլլալով Պոլսէն, մեծափար-

(13) Խորենացի, Գ. 21:

(14) Խորենացի, Գ. 25:

(15) Փառասոս, Գ. 15:

թամ նոր մայրաքաղաքը կայսրութեան աւերակեան բաժնին, նոր Հոռոմ, որուն փառքն ու համբաւը քսան տարիէ ի վեր Փոքր Ասիան և Հայաստանը գրաւեր էին, և ուր այցելիլ մեծագոյն տենչն էր մանաւանդ երկտասարդներուն, այդ նոր մայրաքաղաքէն վերադարձած ըլլալու հանգամանքը, յաշտ ամենուն, Գնեղին գերազաս հով մը կուտար, և նախարարներու զաւակներէն չատեր կը փնտռէին ընկերակցութիւնը նորապսակ Արշակունիին, որ քիչ ատենէն մեծ ժողովրդականութիւն պիտի շահէր:

Հետզհետէ Պարսկական կուսակցութեան նախարարներու ուշադրութիւնը կը գրաւէր Գնեղ: Անոնք, Արշակի Բիւզանդական յարումէն վերջ, իրենց գործունէութիւնը յառաջ կը տանէին կրկնապատկուած եռանդով, վայելիլով Շապուհ թագաւորի գործուն քաջաւերանքը:

Արշակի խտտութիւնը անոնց դէմ, նախարարներէ ոմանց մտքին մէջ վտանգալի գաղափարի մը ծնունդ կուտար. Արշակունիի դահին վրայ տեսնել Գնեղը:

Երկտասարդը Արշակի շնորհած Բիւզանդապոլսիւնը պիտի չունենար, նկատելով որ իր հայրը սպանուած էր կայսեր հրամանով: Տիրիթն իսկ բացէ ի բաց կ'ատէր Բիւզանդիոնը: Եւ քանի մը տարի վերջ երբ Արշակ պատգամաւորութիւն մը կը զրկէր Շապուհին, Տիրիթ պիտի ընկերանար Վարդան Մամիկոնեանին որպէս հայ թագաւորի պատգամաւորները⁽¹⁵⁾:

Գնեղ ականջ կուտար փորձանաւոր փոփոխքներուն և թելադրական զգոյշ ցուցմունքներուն: Ահ, շիտակ է որ իր հօր սպանութիւնը կոստանդիոսի կողմէ Արշակի պատճառով եղած էր, երբ Արշակ իր դահակալութենէն վերջ, փոխանակ իր նախորդներու քաղաքականութիւնը շարունակելու, Շապուհի հետ բարեկամացած և նոյնիսկ հայ զինուորներ տրամադրած էր անոր: Տիրանէն վերջ գահը իրաւունքն էր Գնեղի հօրը, և իր կարգին, հօրմէն յետոյ, Գնեղ պիտի ըլլար թագաւոր:

Թագապահանջներու սրտին մօտիկ տրամաւորութեամբ կ'եզրակացնէին թէ Արշակունի թագը Գնեղին զուլը զարդարելու էր քան Արշակին:

Գնեղի թագաւորութեան ինպատար ժուրը երկար ատեն զաղտնի չէր կրնար պահուիլ, և Արշակի կասկածը կը սկսէր հրահրուիլ: Մանաւանդ Վարդան Մամիկոնեանի և Տիրիթ իշխանի միջոցաւ:

Անհաւանական կը թուի Փաւստոսի գրածը թէ միմիայն Տիրիթի բանարկութիւնը⁽¹⁷⁾, կամ Խորենացիի ըսածը թէ Վարդան Մամիկոնեանի զրպարտութիւնը⁽¹⁸⁾ թունաւորեց Արշակ թագաւորի միտքը Գնեղի դէմ:

Այս երկուքը անտարակոյս գիտնալով, մասնաւորապէս Պարսկական կուսակցութեան մէջ շրջան ընող գաղափարները, որոնք պալատական յեղափոխութեան մը սողմնային ծրագրի բնոյթ ստանալու վրայ էին, պարզապէս արձագանգը կ'ըլլային մութի մէջ կատարուող անցուղարձեւուն, միաժամանակ երկուքին ալ անձնական քէն ու նախանձի պատճառաւ, ի մասնաւորի Տիրիթի, չափազանցեալ գունաւորում կուտային իրենց ըսածներուն: Զորօրինակ, Վարդան Մամիկոնեանի ըսածը թէ Գնեղ յաճախ կրկնած ըլլայ. «Ես իմ հօրեղբորս պիտի չենեմ իմ հօրս մահը, և անոր վրէժխնդիրը պիտի ըլլամ»: Կամ Տիրիթը, թէ, «Գնեղ մտադրութիւն ունի թագաւորել և քեզ սպանել: Բոլոր մեծամեծները, նախարարները և ազատները կը սիրեն Գնեղին, մեր բոլոր աշխարհիս նախարարները կը գերադասեն, որ Գնեղը ըլլայ իրենց տէրը քան թէ դուն»:

Տիրիթ ուրիշ պատճառ մը ևս ունէր ա'լ աւելի թանձրացեալ գոյներով չարաբանելու Գնեղը: Ան հանդիպած էր գեղատեսիլ փառանձեմին և նորահաս հարսին տեսքը կրակ ձգած էր կրծքին: Գնեղի շուտափոյթ անհետանալը աշխարհի բեմէն կրնար Սիւնեաց պարմանունին առաջնորդել իր թեւերուն: Վերջապէս, ուրիշ ո՞վ կար ամբողջ Հայաստանի մէջ որպէս թեկնածու փառանձեմի, աւելի բարձրաստիճան մէկը քան Տիրիթ, Արշակունի արքայական ընտանիքի մինակ ամուրի երկտասարդը, և ո՞ր ազնիւն է որ տխմարութիւնը պիտի ունենար դուռը զոցելու ոսկեղէն այս եղական բախտին դէմ:

(17) Փաւստոս, Գ. 15:

(18) Խորենացի, Գ. 22:

(16) Խորենացի, Գ. 25:

Թագաւորին հաղորդուածները խիստ համոզկեր շեշտ ունէին, մանաւանդ խուլ պայքարի այդ օրերուն: Արքայական գահի մը անհաւասարելի բարձրութեան վրայ բազմող մէկը առհասարակ կասկածոտ կ'ըլլայ: Իսկ զահաղրկման կասկածը ամենազաւանթ է կասկածներուն, որ զահակալի սրտէն կը վտարէ գութը:

Գնելին Այրարատեան գաւառ բնակիլը Թագաւորի աչքին այժմ թուեցաւ դիտումնաւոր արարք մը: Ուրեմն Գնել ինքզինքը թագաժառանգ կը նկատէր: Այս մեկնաբանութիւնը ամենաթեթեւ էր, իսկ կասկածոտ արքան կրնար ենթադրել թէ Գնելի Այրարատ բնակիլը զաւաղրական ծրագրի մը մէկ մասն է: Ինչպէս ալ մեկնաբանուէր, եղածը անհանդուրժելի էր, քանզի օրինաւոր դահաժառանգը զեռաւոր Պապն էր:

Արշակ հրաման արձակեց Գնելին ձգելու Այրարատ գաւառը, և իր բնակութիւնը հաստատելու վերոյիշեալ երեք գաւառներէն մին: Գնել երկընտրանք չուներ: Պէտք է հնազանդէր Թագաւորի հրամանին և հեռանար Այրարատէն, քանզի մնալ պիտի նշանակէր ապստամբական քայլ մը, և Գնելի մասին եղած ամբաստանութիւններուն ճիշդ ըլլալը:

Արշակի հրամանին զէմ բողոքեց իր հայրը Տիրան: Երբեմնի Թագաւորին, այժմ կուրացած, այս յախուռն միջամտութիւնը ի՞նչպէս պէտք է բացատրել: Միթէ այդ զրդուած կրնար ըլլալ միմիայն կոյր ծերունիի պապենական գործադիր զգացումէն զէպի իր սիրական թոռը, մարդկայնական հասկնալի և բնական փափաք մը: Եթէ ոչ Տիրանն ալ կը պնդէր թէ գահի իրաւ ժառանգորդը Գնելն է, և թէ Արշակ պէտք է բռնաբարէ այդ իրաւունքը: Տիրանի, որպէս Թագաւորի հօր, նման պնդումը ոչ մինակ ահազին կշիռ ուներ, այլ Արշակի հակառակորդներուն կը հայթայթէր հատուկէն:

Երկրորդ պարագան հաւանաբար իրողութիւն եղած պէտք է ըլլայ, քան թէ պապի բաղձանքը իր թոռը հետը ունենալու, դատելով Արշակի քայլէն:

Թագաւորի գաղտնի հրամանով, կոյր ծերունին սպանուեցաւ իր սենեկապաններէն⁽¹⁹⁾

Այսպէս, իր գահի ապահովութեան համար նախանձահար Թագաւորը՝ իր հօր, Արշակունի երբեմնի արքայի արեւնով կը ներկէր պատուանդանը հնադարեան գահին:

Երբ 358ին Պարսիկ-Բիւզանդական պատերազմը վերսկսելով, Շապուհ Թագաւոր սկզբնական յաջողութիւններ ունեցաւ, Ամիտա, Սինկարա և Պէղապոտ, Հայաստանի Պարսկական Կուսակցութեան նախարարները մեծապէս քաջաւերուած, մինչև այդ իրենց տատամտող գործունէութեան ա'լ աւելի շեշտակի բնոյթ տուին: Զուլուութեան քողը քաշեցին մէկդի, և Արշակի զէմ բողոքի ձայներ, Գնելի իրաւանց մասին հաւաստումներ, կրկնուեցան յանդգնութեամբ:

Եթէ Շապուհ վերջնական յաղթութիւնը տանէր, վա՛յ Արշակին: Թագաւորը լաւ կ'ընէր որ խելամուտ ըլլար ազդարար նշաններուն, և փոխէր իր դիրքը:

Շապուհ սակայն վճռական և վերջնական յաղթանակ պիտի չտանէր: Ան իր առաջին յաջողութիւնները, չենք գիտեր ի՞նչ պատճառով, չօգտագործեց ալ աւելի կորովի յարձակումներով: Կրնայ ըլլալ որ իր տէրութեան արեւելեան սահմաններուն վրայ թաթարցիկեր կրկին գլուխ բարձրացուցին: Կամ իր մեծամեծ կորուստները, 30.000 Ամիտայի առջև մինակ, մարեցին իրենաւորը: Կամ իր կրօնական նախապաշարութիւնները, երբ մոգերու և աստղաբաշխներու գուշակութիւններով չարաբաստիկ գտան Տիրքիսի անցքը, ինչպէս կը զրէ Ամիտանոս: Վերջապէս, մի կամ այլ պատճառով, 360 թուականին, Շապուհ իր բանակներով վերադարձաւ Պարսկաստան:

Մինչ այդ, սակայն, Հայաստանի մէջ Պարսկական Կուսակցութեան նախարարներ կ'աղմկէին հրապարակը:

359ի Օգոստոսին, Նաւասարդեան տօնախմբութեան համար, հայ պետական և եկեղեցական աւագանին, սկսած Թագաւորէն և կաթողիկոսէն, կուգային Շահապիւփան, ուր կը գտնուէր Արշակունիներու բանակատեղին:

Հոն կը գտնուէին նաև Գնել և իր կինը Փառանձեմ, որոնք արքայական հրաւերին անսալով եկած էին՝ ուղեկցութեամբ Մամիկոնեաններու նահապետ Վարդանին, որ, ըստ Փաւստոսի, համոզեր էր Գնելին վանել իր մտքէն Արշակ Թագաւորի մասին

(19) Խորենացի, Գ. 22:

ունեցած կասկածները, թէ արքան համոզուած էր որ Գնել չարամիտ մարդկանց խորհրդակից էր, թէ անցնալի մէջ պատահած անհաճոյ գեղաքերը Արշակ մոռացուած էր, և Գնելն ալ մոռնալու էր, և թէ տօնական այս ուրախ օրերու շքեղ արարողութեանց մէջ մէկ եղբորորդիին, Տիրիթիներկայութիւնը, իսկ միւսին, Գնելի բացակայութիւնը ո՛չ մի նաեւ թագաւորին սիրտը պիտի կոտրէր, այլ նաեւ անտեղի ըսի-ըսաւներու դուռ պիտի բանար:

Ու այսպէս, Վարդան Մամիկոնեանէն համոզուած, Գնել ձիււոր, Փառանձեմ պատգարակով, կը հասնէին Շահապիվան կիրակի առտուն, որ Յովհաննէս Մկրտիչի յիշատակի տօնն էր:

Գնել կուգար ձերբակալուելու և արքունի դահճապետին յանձնուելու⁽²⁰⁾:

Առհասարակ, քաղաքական նկատումներու հարկադրանքով կատարուած սպանութիւններ գաղտնի կը կատարուին, կամ եթէ եղածին օրինական գոյն մը պիտի տրուի, պատժական օրէնքի այսինչ կամ այնինչ յօդուածը կը յիշուի, և այս վերջին պարագային իսկ, զժնեայ գործը ըստ կարելոյն կէս մը մութի մէջ կը կատարուի:

Հայաստանի ամենամեծ տօնին, Նաւասարդի զուարթ օրերուն, ուր բազմահազար ժողովուրդ, աշնուական աւազանիէն մինչև շինական ու զինուոր, համախմբուել են երկրի ամէն կողմերէն, Արշակունի երիտասարդ իշխան մը, նոյնինքն թագաւորին եղբորորդին, որ կը վայելէ լայն ժողովրդականութիւն, մահուան դատապարտել և անմիջապէս գլխատել տալ, ուրախ տօնակատարութեանց գինիին թոյն խառնելով, պէտք էր ունենար ստիպողական այնպիսի պատճառ կամ պատճառներ, որ յապաղում կրնայ աւելի ծանրակշիռ և աղիտաբեր բարդութեան ծնունդ տալ:

Համազգային փառաշուք հանդիսութիւններու միջոցին, Արշակ թագաւորին իր եղբորորդուն անմիջական սպանման վճիռ արձակելը ունեցած ըլլալու էր նոյնքան անմիջական իր պատճառը: Եւ որքան ատեն որ գործերն իս խելագարած թագակիր ճիւղի մը հետ է, ուրիշ ո՛չ մէկ տրամաբանական պատճառ կրնանք գտնել, բացի

եղբակացնել թէ Պարսկական կուսակցութեան նախարարներ դաւադրաբար կը ծրարագրէին բազմամրոյս հանդէսներու շփոթին մէջ սպանել Արշակ թագաւորը և Գնելը հոչակել նոր արքայ:

Կրնայ ըլլալ որ ծրագրուած որոշ ձեռնարկ մը չկար, այլ փափսուքներ և նման արարքի մը բաղձալիութեան մասին յայտնուած փափաքներ: Նախանձայոյզ Տիրիթի համար այսպիսի շշուկներ բաւական եղած ըլլալու էին, որ ինք և իր գործակիցները թագաւորին ականջը լեցնէին կազմակերպուած դաւադրութեան մը գոյութեամբ, որը շուտով պիտի խրէր մահաբեր երկաթը արքայի կողին:

Արշակն ալ, որ ամիսներէ ի վեր այսպիսի չարագուշակ ամբաստանութիւններ քանիցս լսած էր Գնելի և անոր հետեւորդներու մասին, որ նախարարները կ'ուզեն Գնելը թագաւոր տեսնել փոխանակ Արշակի⁽²¹⁾, հաւատ ընծայեց այս վերջինին, որուն անշուշտ օժանդակ ապացոյց էին այն համակրական ժողովրդային ցոյցերը, որոնք տեղի ունեցան Գնելի և զեղանի Փառանձեմի Շահապիվան հասնելու ժամին: Ու զայրացած արքան տուաւ զարհուրելի հրամանը, փրկած ըլլալու համար իր թագը և իր կեանքը:

Երբ Գնելը ձերբակալեցին, սարսափահար Փառանձեմը, որ կը սիրէր իր երիտասարդ ամուսնին, վազեց եկեղեցի:

Տաճարը խռնուած էր բանակի մարդոցմով: Հոն էր ներսէս կաթողիկոս, նախագահելու պաշտամունքին: Արարողութիւնը յանկարծ ընդհատուեցաւ Փառանձեմի լեղապատառ ճիչ ու աղաղակով: Ան կը պաղատէր կաթողիկոսին, որ իրենց ամուսնութիւնը օրհնած էր, օղնել փրկելու Գնելին. «Զի գմատաղիկ ուռն հատանին ի յորթոյ»⁽²²⁾:

Հայրապետին միջամտութիւնը ապարդիւն անցաւ: Թագաւորը մնաց անդրդուելի, և դահճապետը գլխատեց Արշակունի իշխանին:

Գնելի ողբերգական վախճանը ոչ միայն ազդարարութիւն մըն էր Պարսկական կուսակցութեան նախարարներու, այլ նաեւ չարտասանուած սպանական յայտարարու-

(20) Փաւստոս, Դ. 15:

(21) Փաւստոս, Դ. 15:

(22) Մեարոպ Երէց, 45:

թիւն մը բոլոր նախարարական կազմին թէ Արշակ թագաւոր, յետ այնու, պիտի շարունակէր պայքարը Արշակունիի գահի ամբաստանութեան և արքայական հեղինակութեան վերահաստատման համար, և թէ իր հարազատներուն իսկ չխնայելէ վերջ, ան որեւէ զինջողութիւն պիտի չընէր, և իր նպատակին հասնելու համար պիտի չտատամսեր դժգոհներու արիւնով լուալու իր գահին պատուանդանը:

Ներքին ձախարը փոթորկած էր: Կուսակցական կատաղի մրցակցութեան վրայ կ'աւելնար յամառ արքայի և ինքնավստահ գոռոզ աւատապետներու մրցակցութիւնը:

3. ԱՐՇԱԿԱԻԱՆ

Տիրիթ կը մնար մինակ Արշակունի իշխանը թագախնդրական փորձակ մշակելու ի վնաս Արշակին, կամ անոր զաւակ Պապին: Բիւզանդիոնի հանդէպ տածած ատելութեամբ, Տիրիթ Պարսկական Կուսակցութեան նախարարներուն և անոնց որոնք Գնեւի դատը ջատագոված էին, նոր թեկնածուն կրնար ըլլալ:

Բայց Տիրիթի օրերը համբուած էին:

Ոչ մինակ հաւանական թագապահանջ ըլլալու պարագան, այլ գեղեցիկ Փառանձեմը ձեռք ձգելու իր ձիգերը, որ Գնեւի մահէն վերջ ա'լ աւելի սաստկացուց, արքայի դժգոհութիւնը բազմապատկեցին իրեն հանդէպ:

Գնեւի յուղարկաւորութեան ատեն, Արշակ թագաւոր կրկին անգամ տեսած էր գեղատեսիլ Փառանձեմը: Կարծես սուգի ողբ ու կոծը ալ աւելի հրապուրիչ դարձուցած էին զինք, և այն տողորող զգացումը, որ Տիրիթը մղած էր ազիտաւոր խորհուրդներու, այժմ բոյն կը գնէր թագաւորի կրծքին տակ:

Բայց Արշակ քրիստոնեայ էր: Բազմակնութեան զաղափարը (թերևս փափաքելի) բոլորովին անգործագրելի էր: Օլիմբիան իր թագունին էր և մինչև որ անոր կամ Հայաստանէն վերջնականապէս հեռանալով և կամ վաղահաս մահով Արշակ իր ազատութիւնը չի ստանար, իրեն համար մտատանջ քանքէ ուրիշ բան պիտի չըլլար Սիւնեաց լեռներու հպարտ իշխանուհիի մասին խոկալ և վառիլ:

Հրապուրիչ երիտասարդ այրիի հետ իր հանդիպումներուն՝ Փառանձեմ, այն անբութեան իրենց միտքը, զգացուցներ էր Արշակին թէ չէր սիրեր զինք: Ապագային ալ, «թըխադէմ և թաւամազ» Արշակը, հակառակ իր ջերմ սիրոյն, պիտի չյաջողէր շահիլ Փառանձեմի սիրտը⁽²³⁾:

Գնեւի մահովճիւղը ձեռք բերելու մէջ երկու անուն կը յիշուի որպէս զլխաւոր դերակատարներ: Տիրիթ իշխան և Վարդան Մամիկոնեան, տոհմին նահապետը և սպարապետ Վասակի երէց եղբայրը:

Ասեղծուածային բան մը ունի այս ժամանակաշրջանին Մամիկոնեան երեք եղբայրներու պետական գործունէութիւնը: Մինչ Վասակ սպարապետ ջերմօրէն նըւիրուած է Արշակ թագաւորին և կողմնակից անոր վարած Բիւզանդական քաղաքականութեան, Վարդան հակառակ զիրք կը բռնէ: Իսկ Վահան հոգևով մարմնով կը ծախուի պարսիկ թագաւորին և հայութեան ամենազգուշի դաւաճանը կ'ըլլայ Մերուսան Արծրունիի հետ միասին՝ որուն քրոջ աժուսնացած էր: Ինչու՞ Վարդան պարսիկ թագաւորին կը բարեկամանայ: Չենք զիտեր, բայց յայտնի է իր շնչոտուած հակումը Պարսկական Կուսակցութեան: Եւ Արշակ թագաւոր անգամ մը Շապուհին զրկելիք դեսպանութեան համար կ'ընտրէ Վարդանը և Տիրիթը⁽²⁴⁾: Բնականաբար, դեսպանները Շապուհի բարեկամ և ընդունելի անձեր ըլլալու էին, որը բանակցութեանց յաջողութեան պիտի նպաստէր:

Հաւանաբար այս երկուքին պարսկական մայրաքաղաք գտնուած միջոցին Շապուհ յաջողած էր զանոնք կատարելապէս սիրաշահելու իր տեսակէտներուն: Եւ երբ անոնք Հայաստան վերադարձան, մանաւանդ Վարդան, եռանդով սկսաւ ջատագովել Շապուհի հետ զինակցելու գաղափարը, ու այսպիսով բախման գալով ոչ միայն Արշակին հետ այլ նաև իր եղբայր սպարապետ Վասակի⁽²⁵⁾:

ՀՐԱՆԴ Բ. ԱՐՄԷՆ

Ծառանգել (12)

(23) Փաւստոս, Դ. 15, Մեսրոպ Երէց, 50:

(24) Խորենացի, Գ. 25:

(25) Փաւստոս, Դ. 18:

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ**ՍԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ՀԱՅ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐՆԵՐ**

7-8րդ դար

3.

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏ ՍԱՀԱԿ ԶՈՐԱՓՈՐԵՑԻ

7րդ դարի վերջին և 8րդի առաջին շրջանի հայ երաժշտության վաստակավոր մշակներից մեկն է Սահակ Զորափորեցին, իր ժամանակի հայոց կաթողիկոսը:

Նրա մանկության շրջանի պատմության էջերը յայտնի չեն: Պարզ է միայն այն, որ նա իր ուսումնի ստանում է Արազածոտն գաւառի Տեղերի (այժմ Դըղըր գիւղը) «Ս. Աստուածածին վանքում», որ իր ժամանակի մշակութային լուսավորչ օջախներից մեկն էր: Այնտեղ գիտնական վարդապետներն ուսուցանում են և դաստիարակում վանքի ընդունակ, առաջադեմ աշակերտներին և ժողովրդին նուիրում կրթութեամբ, լուսավոր և զարգացած հոգևորականներ:

Մենաստանի ամենազիտուն և նշանավոր հոգևորականը «Քոթեհաւոր» կոչուած Թէոփորոս վարդապետն էր, վանքի վանահայրը, որի մօտ Սահակ Զորափորեցին ուսանում է և հետզհետեւ խորանում ժամանակի գիտութեան մէջ և մշակում իր հոգում թագնուած երաժշտական ձիրքը: Վանքումն էլ նա հոգևոր կոչում է ստանում, իսկ Իսրայէլ կաթողիկոսի մահից յետոյ ընտրւում է կաթողիկոս և ամբողջ 26 տարի, հաւատարիմ մնալով իր վեհ կոչմանը, անձնըւիրաբար, բարեխղճօրէն և պատուով կատարում է իրեն վստահուած հայրապետական ծանր և պատասխանատու պարտականութիւնը (677-703):

Ուշագրաւ է և այն, որ Զորափորեցու կաթողիկոսութեան առաջին տարիներում կրկին սկսւում է մտերմական յարաբերութիւն աղուանների և հայերի մէջ, որ վաղ ժամանակից ընդհատուել էր:

Սակայն, 684 թուին, նրա կաթողիկոսութեան 7րդ տարում, Հայաստան են ար-

շաւում խաղիրները և մեծ աւերումներ գործում: Այդ ժամանակ պատերազմում սպանւում է Գրիգոր Մամիկոնեան իշխանը: Հայ ժողովրդի խոհեմ, իմաստուն և շինարար այն իշխաններից մէկն է նա, որի քաղմամեայ կառավարութեան ժամանակ Հայաստանը խաղաղութիւն է վայելում: Այդ շրջանում ահա նա կառուցել է տալիս Արուճի փառաւոր եկեղեցին և Եղուարդի մօտ մի վանք:

Այնուհետեւ, հայ ժողովրդի համար սկսւում են դառնութեան տարիներ: Դատարական արշաւանքի և յունական տիրապետութեան մօայլ ժամանակաշրջանն է: Եռստինիանոս Բ. կայսրը կամենալով Հայաստանն իրեն հպատակեցնել, 686 թուին, Դեռնգիոս զօրավարին ահազին բանակով Հայաստան է ուղարկում: Նա տիրում է ամբողջ երկրին, մեծ քաղմութիւն է կոտորում և մի մասն էլ գերեվարում: Այնուհետեւ հայ ժողովուրդն ապրում է նորից դառն օրեր: Արաբները մի քանի անգամ արշաւում են Հայաստան և աւերում քաղաքներն ու գիւղերը: Հայ իշխաններն ոտիպուած հպատակութիւն են խոստանում: Այդ հանգամանքը, սակայն, սաստիկ զայրացնում է յունաց կայսեր՝ Եռստինիանոսին, որ 689 թուին ահազին բանակով մտնում է Հայաստան, իր մօտ կանչում վրաց, աղուանից ու հայոց իշխաններին և սպառնալիքով հպատակութեան խոստում առնում: Մի քանի օր իր մօտ է պահում Սահակ Զորափորեցի կաթողիկոսին և մի քանի այլ եպիսկոպոսներ, ապա պատանդներ վերցնելով վերադառնում է Պոլիս:

Երեք տարի յետոյ տեղի են ունենում քաղաքական նոր դէպքեր: 692 թուին արաբները Կիլիկիայում յոյներին չարաչար պարտութեան են մատնում, իսկ յաջորդ տարին մտնում են Հայաստանի կենտրոնական քաղաքներն ու գիւղերը, ժողովրդին կոտորում, ծանր հարկերով ճնշում և գերեվարում: Ահա այդ մօայլ և ծանր տա-

րիններին Զորափորեցիին իր լաւագոյնը գործադրում է, որպէսզի հայ ժողովուրդը կոտորածից փրկուի: Սակայն, ժողովրդասէր ու հայրենասէր հայրապետն շուտով խիստ հալածանքի է ենթարկւում: Յոյների Յուստինիանոս կայսեր հրամանով նա, հինգ եպիսկոպոսների հետ միասին, կալանաւորւում է: Այդ ժամանակ Դուինում հաստատւում է Արդլլա արար զօրապետը: Նա յունասէր հայ իշխաններին և Սահակ Զորափորեցիի կաթողիկոսին չղթայակապ ուղարկում է Դամասկոս: Այդ հալածանքից փախչում են միայն Ներսէս կամսարականն ու Սմբատ Բագրատունի իշխանները, որոնք դիմում են յունաց օգնութեանը: Յուստինիանոս կայսեր հրամանով Դեւոնդիոս զօրավարը մտնում է Դուին և այրում Արդլլայի ու նրա մեծամեծների տները, իսկ 694 թուին, Վարդանակերտի մօտ, յունական զօրքը և հայ իշխանները սաստիկ ջարդում են արարներին և մնացածներին Հայաստանից դուրս քշում:

Այդ թուականից անցնում են ամբողջ 7 տարիներ և ահա 702 թւին, արարները, Մոհմատի առաջնորդութեամբ, կրկին մըտնում են Հայաստան: Շուտով տեղի է ունենում Վանանդի պատերազմը, որի ընթացքում Ներսէս կամսարականն ու Սմբատ Բագրատունին յաղթում են Մոհմատին, բայց արար ամիրապետի հրամանով Մոհմատն ահազին բանակով նորից արշաւում է Հայաստանի վրայ, որպէսզի խնդիր պատժէ յունասէր հայ իշխաններին: Այդ ծանր կացութիւնից ազատուելու համար հայ իշխաններն արարական հպատակութեան մի թուղթ են ստորագրում և Սահակ Զորափորեցու հետ ուղարկում Մոհմատին, որպէսզի իրենց կոտորածից ազատէ: Ժողովրդասէր հայրապետը նոյնպէս Մոհմատին մի աղերսալիք է գրում, որի մէջ հանգամանօրէն բացատրում է, որ հայերը ո՛չ թէ իրենց ցանկութեամբ, այլ ճնշումով միայն յոյներին հպատակել են: Ընդգծում է նաև, թէ հայ իշխաններն ամիրապետին իրենց հպատակութիւնն են յայտնում: Վերջում աղերսում է խղճալ հայ ժողովրդին, որը պատրաստ է հնազանդութեամբ և հըպատակութեամբ արարներին ծառայել:

Վշտահար Զորափորեցիին աղերսալիքին առած՝ իր աքսորաւայր Դամասկոսից դի-

մում է Մոհմատին, բայց չի կարողանում զօրապետին տեսնել: Ճանապարհին, իսառանքաւաքում, ծանր հիւանդանում է և վախճանւում: Մահից առաջ նա պատուիրում է զազաղի մէջ իր ձեռքում գնել աղերսագիրը: Նրա մահուան լուրը հասնում է Մոհմատին: Երբ նա հայոց կաթողիկոսի ընդառաջ գալու և աղերսագրի մասին տեղեկանում է, նրան տեսնելու նպատակով գալիս է Խառան: Եւ երբ մօտենում է դազաղին, Զորափորեցուն ողջունում է որպէս ողջ մի հոգեւորականի: ապա կարգում է նրա ձեռքում պահած թուղթը և ցայտուն գաղափար է կազմում յոյների կողմից հայ իշխանների ու ժողովրդի վրայ գործադրուած ճնշումների և հալածանքների մասին: Այդ ժամանակ հրամայում է Զորափորեցուն Հայաստան փոխադրել և թաղել: Յարգում է նաև հայ իշխանների և կաթողիկոսի աղերսագիրը, որով առանց աւերածութեան և արիւնահոսութեան 703 թուին մտնում է Հայաստան և բովանդակ երկրին տիրում:

Զորափորեցու գրած աղերսագրի բովանդակութիւնը, դժբախտաբար, չի հասել հայ գրականութեան պատմութեանը, բայց նրանից մնացել են մշակութային այլ էջեր, որոնք այսօր մեզ ցայտուն գաղափար են տալիս նրա երաժշտական արուեստի և հրմտութեան մասին: Դրանք նրա յօրինած շարականներն են, նուիրուած եկեղեցուն և խաչին: Դրանցից առանձին ուշադրութեան արժանի է «Էջ Միածինն ի Հօրէ՛» խորագրով շարականը՝ որ պատկերում է հետեւեալ նկարը.

«Էջ Միածինն ի Հօրէ եւ լոյս փառաց ընդ նմա,

Ձայն հնչեցին սանգարամեք անդնդոց.
Տեսեալ զլոյս մեծ հայրապետին Գրիգորի,
Պատմեք ցնծութեամբ հաւատացեալ արքային:
Նկա՛յք, շինեսցուք, սուրբ զխորանն լուսոյ,
Քանգի ի սմա ծագեաց մեզ լոյս ի Հայաստան աշխարհի»:

Այս պատկերաւոր և գեղեցիկ շարականը Զորափորեցին յօրինել է Գրիգոր Լուսաւորչի տեսիլքի համաձայն: Նա հրաշափառ լոյսը տեսնում է և ցնծութեամբ պատմում հաւատացեալ արքային: Լոյսը տարածւում է իջման տեղի վրայ և շուրջը:

Այդտեղ էլ շինում են մի փոքրիկ խորան՝ չորս սիւն միմեանց հետ խորանածն կամարներով կապուած և վրան մի գմբէթ:

618 թուին դրա վրայ կառուցուում է էջմիածնի խորանածն մեծ տաճարը:

Նշենք և այն, որ էջմիածնին նուիրւած զեղեցիկ շարականն այսօր Սահակ Զորափորեցու պայծառ անունը վառ է պահում երաժշտասէր հայ ժողովրդի սրտում:

Նրա մի այլ զեղեցիկ յատկութիւնը ձայնական արուեստն է: Իր դարաշրջանում նա հանդիսացել է նաև շարականների լաւագոյն երգիչը:

Նոյնպէս Զորափորեցու գրչին է պատկանում Ծաղկազարդի մասին գրած մի ճառը՝ որ յօրինել է 7րդ դարի հետտորական ռճով:

1.

ԵՐԱԺԵՏԱԳԷՏ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԷՐ

ՅՈՎՀԱՆ ՕԶՆԵՅԻ

Յովհան Օձնեցու կեանքի պատմութեան էջերը մեզ տանում են 7րդ դարի վերջին և 8րդի առաջին շրջանը: Իր ժամանակի ամենանշանաւոր և բացառիկ հոգեւորականներից մէկը, որ յայտնի է դառնում որպէս տաղանդաւոր հոգեւոր, հմուտ աստուածաբան, լաւագոյն տրամաբանող ու վերլուծող: Այդ արժանիքների շնորհիւ էլ նա լիմաստասէր կոչուեց և ստանում:

Նրա ծննդավայրն է Օձուն գիւղը, ուր մի հարուստ ընտանիքում սնւում է և մեծանում: Ուսանում է և կրթւում Տեղերի «Ս. Աստուածածին» վանքի վանահայր և 7րդ դարի նշանաւոր վարդապետ Թէոդորոս Բաթնեաւորի մօտ, ուր իր սիրելի գասընկերն էր Սահակ Զորափորեցին: Այնուհետև վարդապետական կոչման է նուիրւում:

Ժամանակի Արճիշեցի եղիա կաթողիկոսը, բարձր գնահատելով նրա մտաւոր լուրջ պատրաստութիւնը և բարեմասնութիւնները, իր հետ տանում է Աղւանից երկիրը, ապա Արագածոտն գաւառի եպիսկոպոս ձեռնադրում, իսկ եղիա կաթողիկոսի մահից յետոյ նստում է հայրապետական աթոռի վրայ (718-728)՝ և ձեռնահասօրէն ու իմաստութեամբ վարում է եկեղեցական գործերը:

Զեաւգիր յիշատակարաններն Օձնեցուն

նկարագրում են պարթեաւասակ, թիկնեղ ու զեղեցկադէմ, իսկ բնաւորութեամբ առաքինի, համեստ և խաղաղասէր: Նա արտաքուստ հազնում է շքեղ, մօրուքի վրայ ոսկեփուշի է ցանում, իսկ ներքեւում, մերկ մարմնի վրայ, քուրձ կրում:

Նշենք և այն, որ Յովհան Օձնեցու եկեղեցական գործունէութեան տարիները զուգահիշում են արաբական դաժան լծի և ծանր հարկատուութեան շրջանին:

Դա ա՛յն անմխիթար պատմաշրջանն էր, երբ Հայաստանում առաջ են գալիս բազմաթիւ աղանդաւորներ — Եզրի հետեողները, Պաւլիկեանները, Պատկերամարտիկները, Երեւութականները և ուրիշներ, որոնց հիմնական կենտրոնը հանդիսանում է «Չրկա» կոչուած վայրը: Նրանց կանչում են «արեւորդիք» և «եզրիտիք», որոնք Հայ եկեղեցու ներսում երկպառակութիւն և ազգի մէջ փոխադարձ ատելութիւն սերմանելով՝ թուանաւորում են հայ ժողովրդի և հոգեւոր դասի խաղաղ կեանքը:

Եւ ահա Յովհան Օձնեցու համար սկսում է պատասխանատու և դժուարին գործունէութեան մի շրջան: Բայց նա իր իմացական շրջահայեցողութեամբ, իր դիրքով ու հեղինակութեամբ մաքրում է Հայ եկեղեցին օտարոտի և հիւանդագին երեւոյթներից:

Նա դեռ վարդապետ ու եպիսկոպոս՝ թէ՛ խօսքով և թէ՛ գրչով պայքարում է կրօնական տարբեր ուղղութիւնների դէմ: Այդ շրջանում էլ նա գրում է իր երկու նշանակալից ճառերը, մէկը Յուլիանոս Ալիկաոնացուն հետեող աղանդաւորների դէմ՝ «Ճառ ընդդէմ Երեւութականաց», միւսը՝ «Ճառ ընդդէմ Պաւլիկեանց», որոնցով նա լուրջ տրամաբանութեամբ հերքում է աղանդաւորների անմիտ և անհիմն կարծիքները, միաժամանակ պատմական տեղեկութիւններ է տալիս հայ հաւատացեալ համայնքներում տեղ գտած աղանդների մասին:

Նշանակալից է այն, որ կաթողիկոս ընտրուելուց յետոյ՝ իրեն յատուկ հետեւողականութեամբ ու վճռականութեամբ էլ աւելի ուժեղ պայքար է ծաւալում աղանդաւորների դէմ, իսկ նրանց անկարգութիւններին վերջ տալու համար 719 թուին գումարում է Դուրին 7րդ ժողովը, ուր մի

ընդարձակ և գեղեցիկ ատենաբանութեամբ նկարագրում է Հայ Եկեղեցու տիտուր վիճակը և շեշտում բարեկարգելու կարիքը:

Այդ ժողովումն էլ նա սահմանում է և հաստատում 32 յօդուած — կանոններ, բայց նա միայն նոր կանոնադրութեամբ չի բաւականանում: Առաջին անգամ լինելով խմբագրում է Հայ Եկեղեցու կանոնագրքը:

Ուշագրաւ է մի այլ երեւոյթ: Դուրնի ժողովից մի տարի յետոյ Օմար Բ. ամիրապետը (717—720) լսելով Օձնեցու բարեմասնութիւնների մասին, նրա հրաւիրում է Դամասկոս: Բարեսիրտ և բարեպաշտ ամիրապետը, երբ տեսնում է կաթողիկոսին չքեղ հագնուած և մօրուքի վրայ ոսկեփոշի ցանած, զարմացած հարցնում է, թէ ինչո՞ւ քրիստոնէական օրէնքի համաձայն հասարակ ու համեստ չէ հագնուած: Այդ ժամանակ Օձնեցին բաց է անում իր կուրծքը և ցոյց տալիս մարմնի վրայ կրած քուրճը: Ամիրապետը տեսնելով այդ՝ շատ գոհ է մնում և պատուով ու ընծաներով ճանապարհում է:

Օձնեցու հայրապետական տարիների մի այլ գեղեցիկ և ուշագրաւ երեւոյթը հայ և ասորի եկեղեցիների սերտ կապի զաղափարի իրագործումն է: Նա ասորի և հայ հոգեւոր դասի մէջ գոյութիւն ունեցող կրօնական թիւր կարծիքները փարատելու և երկու եկեղեցիների մէջ խաղաղութիւն հաստատելու համար 726 թուին, Մանազկերտում, ժողով է գումարում և Հայ Եկեղեցու հմայքը պահում իր արժանաւոր բարձրութեան վրայ: Նրա պատմական այդ դերն արժանի է արձանագրութեան:

Երկու տարի անց, 728 թուին, Օձնեցին, 11 տարուայ կաթողիկոսութիւնից յետոյ, ընդմիջտ փակում է իր աչքերը:

Յովհան Օձնեցու կեանքի ու կրօնական գրականութեան պատկերը գծելիս արձանագրենք նաև նրա երաժշտական փայլուն ձիրքը: Նա դեռ վանական կեանքում ցուցաբերում է երաժշտական բացառիկ ընդունակութիւն և իրեն նուիրում է մենաստանի նոր սերնդի երաժշտական դաստիարակութեան գործին: Յետոյ, տարիների ընթացքում, յօրինում է մի շարք եղանակներ: Դրանք մէկը միւսից գեղեցիկ շարականներ են, որոնց մէջ ուրոյն տեղ են գրաւում՝ «Անսկիզբն Բանդ Աստուած»,

«Կանոն Դաւթի մարգարէին և Յակոբայ առաքելոյն», «Կանոն Ս. Ստեփանոսի Նախավկային», «Կանոն Որդւոցն որոտման», «Կանոն Պետրոսի և Պօղոսի զլիաւոր առաքելոցն» և ուրիշներ, որոնք արուեստագէտ և ժողովրդասէր հայրապետի անունը և յիշատակը վառ են պահում ժողովրդի սրտում:

Տրդ ԴԱՐ

5.

ԵՐԱԺՇՏԱԳԵՏ ԳՐԻԳՈՐ ՔԷՆԵ. ԳՈՋԻԿ

Եթէ Դրդ դարի երաժշտական արուեստի հպարտութիւնն են ականաւոր երաժշտագէտներ՝ Կոմիտաս կաթողիկոսը և Սահակ Զորափորեցին, որոնք իրենց արժէքաւոր ստեղծագործութիւններով առանձին փայլ են տուել նոյն դարի երաժշտական մշակոյթին, ապա Տրդ դարի երաժշտութեան պարծանքն են Յովհան Օձնեցին, Ստեփանոս Սիւնեցին, երաժշտահրէններ Սահակգուխտը (Սիւնեցու քոյրը) և Ռոսորովիդուխտը, որոնք իրենց գեղարուեստական գործունէութեամբ զարկ են տուել ժամանակաշրջանի երաժշտական դպրոցի զարգացմանը: Ահա նոյն դարաշրջանի երաժշտական արուեստի փայլուն և պայծառ գէմքերից մէկն է Այրի վանքի (հետագայում Գեղարդայ վանքի) միաբան Գրիգոր ք. Գուգիկը, որ Մխիթար Այրիվանեցու վկայութեամբ, ապրել է և ստեղծագործել Տրդ դարի առաջին կիսում (*):

Նրա կեանքի ու ստեղծագործութեան պատմութիւնը կազմում է հայ երաժշտական արուեստի ուշագրաւ և արժէքաւոր էջերից մէկը: Նա տոգորուած ու ներշնչուած արուեստի անսահման սիրով, ո՛չ միայն աշխատում է հայ երաժշտութեան ծաղկման համար, այլև իր ամբողջ էութեամբ նուիրում է երաժշտական նոր դպրոցի ձևակերպման և զարգացման վեհ գործին:

Նրա երաժշտական արուեստի յատկանշական գծերից մէկն աշխարհիկ բովանդակութիւնն է: Նա մէկն է իր դարաշրջանի

(*) Զ. Ղեւոնդ Ալիշանը գտնում է, որ երաժշտագէտն ապրել է մետասաներորդ դարում: Սակայն, Գրեգին կաթ. Յովսէփեանն այդ տեսակէտն անհիմն է համարում:

այն լաւագոյն երաժշտագէտներէց, որ խորագէտ գիտակցում է ժողովրդական երաժշտութեան վեհութիւնն ու հմայքը: Գրտնում է, որ պէտք է երգեր յօրինել նաև ժողովրդական արուեստով: Եւ նա հաւատարիմ մնալով ժողովրդական երգի ու ոճի առանձնայատկութիւններին, կերտում է գեղարուեստական քաղցրաւանկ երգեր: Թերևս այդ երեոյթով էլ պիտի բացատրել, որ նրա երաժշտութիւնը զեռ ևս ստեղծագործական վաղ շրջանից աչքի է ընկնում ո՛չ միայն իր յատկութեամբ, զգացմունքի անկեղծութեամբ ու նրբութեամբ, այլև ժողովրդական արուեստի երանգաւորումներով:

Սակայն, ի՞նչ են ներկայացնում Գրիգոր Գոգիկի կեանքի պատմութեան էջերը:

Հայաստանի պատմական և վաճառաշահ մայրաքաղաքի՝ Դուինի ժողովրդի հրապարտութիւնն է կազմում երաժշտագէտը, որտեղ և ստանում է իր նախնական կրթութիւնը:

Վաստակաւոր երաժշտագէտի կեանքի մասին սեղմ, բայց թանկագին տեղեկութիւններ կարդում ենք 13րդ դարի նշանաւոր հեղինակ՝ Մխիթար Այրիվանեցու պատմական և գրական արժէք ունեցող «Ստեփանոս Սիւնեցու Վկայարանութիւն» (*) խորագրով երկում, ուր ընդգծուած են այսպիսի ուշագրաւ տողեր. «... Եւ էր ընկեր սորա (Ստեփանոս Սիւնեցու) ի նմին քաղաքի (Դուինում)՝ քննյ. ոմն Գրիգոր անուն ի սր. ուստէն Այրիվանաց, որ է հիմնարկեալ ի սրբոյն Գրիգորէ (Հոսեաւորիչ), ՚ի գլուխ ձորոյն՝ գեղաքաղաքին Գառնոյն:

Ահա այս երկու արուեստագէտները՝ Ստեփանոս Սիւնեցին և Գրիգոր քն. Գրեղիկը, ուսման սիրով տոգորուած, Դուինից անցնում են Աթէնք, որ հանդիսանում էր իր ժամանակի գիտութեան, ուսման, երա-

ժշտական արուեստի ձեւակերպման ու դարգացման լաւագոյն մի կենտրոնը, ուր և իշխում էին դարաշրջանի գրականութեան ու գեղարուեստի ուղղութիւնները: Աթէնքի լուսաւոր միջավայրում էլ ուսումնասինչ ուսանողներն առանձին հաճոյքով լսում են համալսարանի դասախոսութիւնները՝ փիլիսոփայութիւն, կրօնագիտութիւն, պատմութիւն, երաժշտութիւն, իմաստասիրութիւն և է՛լ աւելի խորանում ուսման ու գիտութեան մէջ: Այնտեղ նրանք ճշման դամե-նայն սահման փիլիսոփայութեան իմաստնոց արտաքնոց և քաջատեղեակ եղեն աստուածաշունչ մեկնչացոյ:

Նրանք Աթէնքում գրադում են նաև գրականութեամբ. յունարէնից հայերէն են թարգմանում «Յոսեփէոսի տարրական աստուածաբանութեանցն» և Նիստացու «Վասն բնութեան մարդոյ և կազմութեան կարգ» աշխատութիւնները:

Սակայն, մի հանգամանք, որ աւելի նշանակալից է, երկու ասաջաղէմ և ուշիմ ուսանողներն Աթէնքի համալսարանում փայլում են ո՛չ միայն իրենց աշխատասիրութեամբ ու ընդունակութիւններով, այլև մշակում են իրենց մէջ թագնուած երաժշտական փայլուն ձիրքերը: Մխիթար Այրիվանեցու վկայութեամբ՝ նրանք համալսարանում հանդիսանում են «յառաջագէտք ի գիտութիւն գրոց և յարուեստս երաժշտականութեան»:

Մեծ յաջողութեամբ նրանք վերջացնում են Աթէնքի համալսարանի փիլիսոփայութեան, կրօնագիտութեան, գեղարուեստի լրիւ դասընթացքը և զինուած երաժշտական արուեստի բարձր իմացութեամբ, Աթէնքից վերադառնում են Հայաստան: Դա ա՛յն ժամանակաշրջանն էր, երբ Հայաստանը օր խաղաղաց, ի տաճկաց և ի յունաց՝ ասպատակութեան հետեւանքով՝ ծանր օրեր էր ապրում:

Նշենք և այն, որ Գրիգոր Գոգիկն իր գործունէութեան վայր է ընտրում Այրիվանքը, ինչպէս այդ ցոյց են տալիս Մխիթար Այրիվանեցու հետեւեալ տողերը. «Իսկ ընկեր սորա Գրիգոր քնայ. մականունն կոչեցեալ Գոգիկ, գնացեալ ի տեղիսն իւր Այրիվանս»:

Ուշագրաւ է այն, որ պատմական վանքի միաբան Գրիգոր Գոգիկը, տարիներ

(*) Մխիթար Այրիվանեցու մատենագրական արժէքաւոր գործը «Փամանակագրութիւնն է, որ լոյս տեսաւ 1860 թուականին Մոսկուայում: Ունի նաև բազմաթիւ Գանձեր, որոնք վկայում են նրա երաժշտական ձիրքի մասին: Նրա գրչին է պատկանում «Ճառերն տիր» ձեռագիրը, որի արժէքը Գարեգին Արք. Յովսէփեանը բնորոշել է այսպէս. «... Մեր գրչութեան արուեստի առաջնակարգ երեւոյթներէց մէկն է, ոչ իւր արտաքին ճոխութեամբ կամ գեղեցկութեամբ, այլ հարուստ բովանդակութեամբ»:

անխոնջ աշխատանքով, հանդիսանում է հայ երաժշտական մշակույթի լուսագոյն մի ներկայացուցիչը. վանականի պարտականություններին զուգընթաց՝ նա իր ընդհանուր հմտութիւնը և մասնագիտական գեղեցիկ յատկանիշները նուիրում է արուեստի ստեղծագործութեան և տեսական ու մանկավարժական աշխատանքներին:

Այրիվանքումն էլ ան հանդէս է գալիս երաժշտական ասպարէզ. «Այնտեղ յառաջադէմ է հանդիսանում, — գրում է Գարեգին կաթ. Յովսէփեանը, — երաժշտական եղանակների յօրինման մէջ և երգեր է սահմանում տէրունական ու սրբոց տօներին»: Սակայն, երաժշտագէտի կեանքի պատմութեան համար աւելի կարևոր նշանակութիւն ունի այն, որ նա վանքի առաջադէմ միաբանների և ժամանակի գեղարուեստատէր հայ հասարակութեան կողմից ճանաչում է և բարձր է գնահատում ո՛չ միայն իր յօրինած եկեղեցական-հոգեւոր երգերով, այլ իր կերտած երաժշտական «քաղցրավանկ» եղանակներովը:

Այդ երգերի մշակումները, որոնք բնորոշում են նրա երաժշտական արուեստի լեզուն և զարգացման գիծն ու ոգին, հանդիսանում են երաժշտագէտի ստեղծագործական ժամանակի էական յատկանիշները: Այդ նոր եղանակներն էլ ընդգծում են, որ Գոգիկն առաջին արուեստագէտներից մէկն է, որն իր ձեռքում բարձր է պահել Տրդդարի ու Վախտանգի երաժշտութեան գրօշը: Այդ տեսակէտից նա իր արժանաւոր տեղն ունի պատմաըջանի նոր եղանակների աշխարհիկ երաժշտական արուեստի ստեղծագործական որոնումների բնագաւառում:

Սակայն, ընդգծենք և այն, որ նրա երաժշտական այդ նոր նուաճումները, «քաղցրավանկ» եղանակները, դուր չեն գալիս դարաշրջանի պահպանողական հոգեւոր գասի մշակներին: Ահա՛ այդ մասին Մխիթար Այրիվանեցու վկայութիւնը. «Բայց յաղազս քաղցրավանկ եղանակի նորա տընկեցաւ ի նա աստ ամբարտաւանութեան»:

Գոգիկի յօրինած երաժշտական նոր եղանակները ծանր բացասական տպաւորութիւն են թողնում նաև Այրիվանքը հիւր եկած Ստեփանոս եպիսկոպոսի հոգու վրայ, որից երաժշտագէտը նոյնիսկ յանդիմանութիւն է ստանում: Այդ հանգամանքը խորապէս յուզում է Գոգիկի հոգեկան աշխարհը: Այդ օրից էլ նա խոր թախծով թողնում է վանքը և առանձնանում Այրիվանքի այրերից մէկի մէջ, ուր իր կեանքի վերջին շրջանն անց է կացնում ճգնութեամբ: Այնտեղ, քարայրի պատերի ներսում, նա ամփոփւում է ինքն իր մէջ և, հեռու վանքի միաբաններից, իր աշակերտներից ու ժողովրդից, իր «քաղցրավանկ» երգերն է երգում իր համար, մինչև իր կեանքի դժբախտ վերջալոյսը: Այդ հանգամանքն են հաստատում Մխիթար Այրիվանեցու հետեւեալ պարզ, բայց յուզիչ տողերը. «Իսկ յետ բազում ժամանակաց, շինեցաւ այլ բնակութեան նորա խորան փառացն Աստուծոյ և սեղան պատարագի»: Ահա նման տխուր վախճան է ունենում Տրդդարի առաջին կիսում ապրող և ստեղծագործող վաստակաւոր երաժշտագէտը: Ժիշտ է, որ նա յանուն արուեստի խոր լուսութեամբ տանում է ամէն տեսակ հալածանք և անտարբեր վերաբերմունք, սակայն, մինչև իր կեանքի վերջը հաւատարիմ է մնում «քաղցրավանկ» երաժշտութեան սկզբունքներին: Անժխտելի է և այն, որ նա իր նոր երգերի որոնումներով ճանապարհ է հարթում հայ աշխարհիկ-ժողովրդական երաժշտութեան արուեստի համար, որի լուսագոյն հիմնադիրներից մէկն է հանդիսանում: Նրա այդ գերն արժանի է առանձին ուշադրութեան և ջերմ գնահատութեան:

Այժմ մի հանգամանք պարզ է, որ Տրդդարի առաջին կէսի հայ երաժշտութեան զարգացման խնդրում Դրիգոր քհ. Գոգիկը նշանակալից դեր է կատարել և իր ստեղծագործութիւններով նա հնագոյն հայ երաժշտական արուեստի պատմութեան մէջ առանձնայատուկ տեղ է զբաւում:

(Շարունակելի՛ 4)

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ**(ԽԵԻ) ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹԼԿՈՒՐԱՆՑԻ**

= 27 =

ՏԱՂ ՎԱՍՆ ՀՈԳԻՈՅ

Ա.

Է մահ, քանի յիշեմ ըզբեզ, կու դողամ, կու սարսափիմ ես,
Զըկայ քան ըզբեզ լեղի, և ամենայն լեղոյ լեղի ես:

Բ.

Լեղի ամենայն լեղոյ, միթէ դու ի քեզ նման ես,
Դժոխք քան ըզբեզ լեղի, եւ յետոյ զայն այլ դու բերես:

Գ.

Սողոմոն յիշեաց ըզբեզ, եւ ասաց՝ եղուկ վայ եմ ես,
Նախատեաց զիմաստութիւն, ինքն ի յինքն ասաց թու ի քեզ:

Դ.

Ինչ աւգուտ է իմաստութիւն, քան զանգէտ զաղքատ մեռայ ես,
Անմեղք ի յաշխարհս եկի, ու մեղաւք գընամ սեւերես:

Ե.

Սողոմոն արքայն ասաց. մի ասեր թէ արքայ եմ ես,
Ունիմ շատ դրախտ շատ գանձ, շատ դարպաս եւ ոսկին ի ներս:

Զ.

Ի զուր խոռովեալ գանձես, ոչ գիտես թէ ո՛ւմ ժողովես,
Զաշխարհս ես ինչիրկդ առեր¹, քեզ ի խոր դժոխք² կու փորես:

Է.

Է մահ թէ դու քէն ունիս³, և Ադամայ որդին կու հանես,
Կամ մեղաց հարուած ես դու, ի մահու պտղէն ծնեալ ես:

Բնագիր, Ա. էջ 2, Հմմտ. Բագմավէպ, 1859, էջ 375, 2 = 260. Ս. Թ. 2009, Գանձգիրք, էջ ՈԼԵ-ՈԼԶ, Պ = Գիրք Դըպ-րութեան և Տաղարան, տպ. 1738, էջ 316, Տ, էջ 46, ԹԿ. 1647, Գ, էջ 325:

Վերնագիր. Յովանիսի է ասացեալ, Ա. Ողբ, 2, Տաղ Յահաննէսէ ասացեալ Վս. հոգւոյ, Պ, Այլ բանք Յովաննէսի ասացեալ, Գ:

Ա. 1. — զքեզ յիշեմ, ԱԶԳ. . . կու

դողամ ու կու սարսափիմ, Ա. 2. . . կու
Գ. ու կու ս. ես, Գ:

Գ. 2. — . . . Դու ի քեզ, Պ. . .
փոյթ եմ ես, 2:

Դ. 1. — աւգուտ — շահ, Տ: զանգէտ —
զտգէտ, Տ: — 2 — անմեղ եկայ ի յաշ-
խարհս, և մեղօք երթամ . . . Տ. . . եր-
թամ, Պ:

Ե. 2. — Դրախտ — դրամ, Տ:

Է. 1. — որդւոյն, Պ: — 2 — պըտղոյն,
Բագմ.:

Ը.

Մովսէս մարգարէ չասես, ի Դաւթա իսկի չամաչես,
ԶԱրրահամ հայրըն տանիս, զԻսահակ ի հողն ածրոես:

Թ.

ԶՏրդատ աթոռոյն ձգես, զԿոստանդին ի յաչք չի բերես,
Թէ կանգնեմ է հազար հեծել եւ ժողովք իսկի չի վախես:

Ժ.

Թէ հագեր է հազար զրեհ, նետ նետես ւ ի թափ անցընես,
Տանիս զնա ի բանտ ածես, դէմ դրոանըն բար մի ձգես:

ԺԱ.

Արծիւ երազաթռիչ ես, լայնածիգ զթեւըդ տարածես,
Զինչ աշխարհս հզօր մանուկ կայ, ի թեւիդ ծայրըն ծրարես:

ԺԲ.

Հազար երանի նորա, զոր բարի զործով զըտանես,
Հեղեղ բոցեղէն տարեր, զով ի մէջ մեղաց ըմբռնես:

ԺԳ.

Խէվ Յովանէս Թուլկուրանցի, զուր կասես, զայլ որ կու խրատես,
Զեթանասուն տարին լըցեր, ւ ի մահուն դուռն հասեալ ես:

= 28 =

Տ Ա Ղ Գ Ա Ր Ն Ա Ն

Ա.

Աստուած անսկիզբն եւ անսահման, անտանելի եւ անթարգման,
Զգարունն արար հանց պատուական, նման դրախտին եղեմական:

Բ.

Ծառք եւ դրրախտք կանաչացան, մրգապայծառ զարդարեցան,
Աղբերակունք յորդորեցան, ծովք եւ գետերք ի գնացք եղան:

Թ. 2. — . . . իսկի չամաչես, Տ:

Ժ. 1. — Թէ հագեր է վեց զրիհ, ԱՏԳ. . . զըրիս, Հ. հազար, Զ: — 2. Տանիս
գերեզման դնես, Զ: . . . դէմ դրոան
բար մի գու ձըգես, ԱԳ:

ԺԱ. 1. — Արծիւ երազաթռիչ ես, Հ.
Արծիւ ես երակ թռիս, ԱԳ. . . յերազ
թռչիս, Տ. երազ թռչիս, Զ: — 2 — կայ,
Պ, չունին, Ա. 2 Տ Գ:

ԺԲ. 2. — . . . ի մեղաց մէջըն զով
զըտեր, Ա. . . զըտես, Գ. առեալ պար-
զերես տանես, և ի զօգն Արրահամու հան-
գուցանես, Պ:

ԺԳ. 1. — Խէվ Յ. Թուլկուրանցի,
Բաղմ. Տէր Յ. Թուլկուրանցի, ԱԳ. Յ.

Թուլկուրանցի, 2 Տ Պ: զուր կաս. ԱԳ: —
2 — . . . ի մեղաց մէջն կացեր ես, Տ.
դէտ անասուն, Բաղմ.:

Բնագիր, Ո = Ա. Մնացականեան, Գրտ.
Նիւթ. Ժողովածու, № 1 Երեւան, 1941,
էջ 178, թկ. 2 եւ .ի 1624, ԻԶ տուն: Հմմտ.
Ա. էջ 18 ժԸ տուն: Գ, էջ 303, որ համըն-
թաց է Աին: Վար = Ուրիշ վարիանդ մը,
2 եւ . Երեւանի թիւ 1990, տես Հմմտ. Ո
էջ 181, ԺԲ տուն:

Վերնագիր, ՏԱՂ Գարնան, Ա. ՏԱՂ
Գարնան Ազնիւ, Վար.:

Բ. 1. — Ծառք, դաշտք, Վար: . . .
մրգապատուով, ԱԳ:

Գ.

Չորքոտանիք առողջացան, ի գոմ երամ զարկին և ելան,
Կողեռ տըղայքըն կու խայտան, խաղլով դաշտերն ի շուրջ կու գան:

Գ.

Սիրոյ տէրնին կու հոխանան, վերայ թեւին հային և երթան,
Աղջկունք զվարսերն կու գեղեն, հեմեն, քայլեն և ի հետ ցնծան:

Ե.

Հաւերդ ամէն ուրախացան, եւ ի իւրեանց դադարքն եկան,
Ծիծռունք եկին եւ բուն զըրին, սաղմոս ասցին զտունն ի լրման:

Զ.

Յովանահաւն ու ըռեղնայն, դումրին ունին յոյժ քաղցըր ծայն,
Գիտեն քարոզ, գանձ եւ տաղեր, մեղեդի եւ շատ շարական:

Է.

Արագին ու սագն ու բաղն, ու շնարարն ուրախացան,
Պըլպունին փափաքանաւ ի վարդենին թաւալեցան:

Ը.

Եռաց երկիր եւ կակղացաւ, բիրք ի բիրուց ծաղկունք բուսան,
Շուշան, կանանչ մուրտն եւ մարախն, եւ մանուշակն ի մի դարձան:

Թ.

Գնացին վարդին երկիր պագին, զտեղտն ունէին իւրեանցն ալամ,
Նայ նարզըզի հոտըն բուրեաց, խաժխաժըն թագ պահուցեցան:

Ժ.

Նաւնոփարն ի ջրէն ի դուրս, դեղին կարմիր երեւեցան,
Համապիւռն ի մէջ ծաղկանց, որ մայր ասի իմաստութեան:

Գ. 1. — = Ա. Չորքոտանիք որ արգելան՝ ի գոմերուն զարկին և ելան, Ո (Գ. 2): — 2 — . . . խաղլով տեղիքն ի շուրջ կու գան, Ա. . . . զխաղլու տեղանքն ի շուրջ կու գան, Ո (Գ. 1), . . . խաղալով դաշտերն ի շուրջ կու գան, Վար.:

Գ. Ա. 1. . . . տէրին, Ա. Սիրոյ տէրնին . . . ի վերայ, Ո (Գ. 2). Սիրոյ տէրերն կու ճօճան, Վար.: — 2. = Ա. . . . և հետ խաղան, Ո (Ե. 1). . . . զվարսեր, Վար.: . . . գեղեն, Գ.: . . . և հետ երթան, Վար.:

Ե. 1. — չունի. Ո: — 2. . . . ասեն, Ո, Վար.:

Զ. 1. — Ոհանահաւն ու ըռեղնայն . . . ունին . . . Ա. Ահայնահաւն է ըռեղնայն . . . Վար.: — 2 — դանձեր ու տաղ, մեղեդիք ու . . . Ա:

Է. 1. — . . . ուրախանան, Ո. . . . շնոփորն . . . Վար.: — 2 — բլբլբլքն եկին փափակելով, ի վարդենիսըն թափլեցան, Ո:

Ը. 1. — . . . բիրք ի բուրուց ծաղիկ բուսաւ, Ո. . . . բիրք ի բիրուց ծաղկունք բուսան, Ա (Ժ. 2): — 2 — մարախն — մուրսն, Ո. . . . մուրտ ու մարախն, ու մանուշակըն մէկ դարձան, Ա (Ը. 1):

Թ. 1. — . . . իւրեանց յալամ, Ա (Ը. 2): — 2 — . . . պահուցեցաւ, Ո. Այն նարկզին հոտըն . . . խաժխաժըն թագ պահուցեցան, Ա (Թ. 1):

Ժ. 1. — . . . երեւեցաւ, Ո. Նաւնաւփարն . . . դեղին կանաչ երեւեցան, Ա (Ժ. 2): — 2 = Ա. (Ժ. 1), Ո կ'աւելցնէ երրորդ տող մը՝ եւ բժշկէ չարուկ բորոտն, եւ երեւի յօր Համբարձման (ԺԱ. 1):

ԺԱ.

Դաշտերն ամէն ծաղկօք լըցան, որ ի հոտոյն մարդիկ ցնծան,
Կակղացան ծառոց ոստունքն, մէկ հետ մէկի մրգունք հասան:

ԺԲ.

Թութն յառաջեաց քան ըզհալուէն, կեռասն յաղեղն այլ յերեւման,
Միշմիշն ի ծառն եղեւ դեղին, եւ խնծորնին կարմրացան:

ԺԳ.

Մրգունքն ըզտանծըն խոտեցին, մինչ հասանի կայր անսասան,
Ընգուզն, յունապն ու կաստանայն, նուշն ու ֆնտուղըն քաղցրացան:

ԺԴ.

Նուռն այլ երաց հազար ակռայն, արմաւն ի ծառըն կախեցան,
Սերկեւիլըն դեղնեցաւ, խոխն ի կապէն թուլցաւ ընկաւ:

ԺԵ.

Նարինջ, թուրինջ, լիմոնըն գայ, եւ զադմորդու բարբըն բանան,
Այդ հեծելն էր որ զընաց, կու գայ խաղողըն գովական:

ԺԶ.

Զի սայ եհան զմեզ ի դրախտէն, յորժամ եկեր ըզսայ Ադամ,
Ըզփակեալ դուռըն դրախտին, կրկին խաղողն երաց մարդկան:

ԺԷ.

Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս զգինին առաքելոցն ի վերնատան,
Ասէ, առէք, արբէք յուսով, սա է արիւն իմ փրկական:

ԺԸ.

Ով արբէ զդայ սրբութեամբ, ոչ ճաշակէ զմահ յաւիտեան,
Նա ի յիս ըընակեսցէ եւ ես ի նմա անզրաւական:

ԺԹ.

Ըզգայականք եւ բուսականք եւ ամենայն որդիք մարդկան,
Ամենեքեան ի մի բերան աւրհնեն զանեղ Բանն էական:

ԺԱ. 1. — Դաշտերս ... մարդիք ...
Ա. Դաշտերք, Վար. : Այս տողը չունի Ու —
2 — ոստունքն . . . Ա. . . . ծառայ ոս-
տանքն . . . միւրքն հասան, Ո (ԺԲ. 2):
ԺԲ = ԺԳ, Ու — 1 — . . . զհալուան,
կեռասն աղեղ էր ի նման, Աւ — 2 — . . .
ւ այդ խնծորնիդ կարմրացան, Ո. . . . ի
ծառըն դեղնեցան, խնծորնին կարմրեցան,
Աւ Այս և յաջորդ երկու տուները չունի,
Վար. :

ԺԳ = ԺԴ, Ու — 1 — Զտանձն ի մըր-
գունքն խոտեցին, բայց երբ միանի կեր
անսասան, Ու :

ԺԴ = ԺԵ, Ու — 1 — . . . կախեցաւ,
Ո. . . . ապրաւն, Աւ — 2 — . . . դեղցն ի

ծառին թուլցաւ անկաւ :

ԺԵ = ԺԶ, Ու — 1 — Զնարինջ, զթրինջ,
զլիմոնըն [տես], որ զարդմորդու բարբըն
բանան, Ու . . . և զարդմորդուն բառքըն
բանայ, Աւ — 2 — Այս հեծելներ որ գնաց,
դեռ գայ . . . Ու. թէ այդ հեծել տէր որ
անցաւ, կու գայ . . . Աւ :

ԺԶ = ԺԷ, Ու — 2 — փակեցաւ դուռըն
. . . Աւ — Զունի, Վար. :

ԺԷ. Զունին Ո և Վար. :

ԺԸ. Զունի Աւ :

ԺԹ. 1. — = ԺԱ, 1, Ու ի սգայական
և բուսական և այս որդիք . . . Աւ — 2 —
ի մի բերան ամենեքեան աւրհնեն անեղ . . .
Ո (ԺԲ. 1):

Ի.

Հուսկ երեկ աւուրք աշնան, որ է անցումն ամէն սերման,
Դաշտը ի բուսոց դատարկանան, ծաղկունք անցնին և այլ չերեւան:

ԻԱ.

Ծառք ի պտղոյ դատարկանան, տերեւաթափ յոստոց եղան,
Հաւերն երամ կապեն ու լան, թ' այլ ո՞վ լինի գարնան արժան:

ԻԲ.

Թէ շատ ուտեն, թէ շատ խմեն, նայ ցանկանան աւուր գարնան,
Աշուն նման է ծերութեան, ծերք մեռանին, անցնին, զընան:

ԻԳ.

Պարտ է մեզ սպասել անանցն, որ յաւիտեան է անվաղճան,
Ուր հանապազ օրն է գարնան, փառք ու պատիւ է անխափան:

ԻԴ.

Ով գերախտիքըս զայս չիշէ, եւ փառըս տայ աստուածութեան,
Ես դիւահար՝ ասեմ նըմայ, կամ սատանայ անբարտաւան:

ԻԵ.

Ով զայս պարգեւըս մեզ երես, դարձեալ խնդրէ [լինել] փոխան,
Եղբայրասէր, աղօթասէր, սուրբ եւ խոնարհ եւ զղջական:

ԻԶ.

Թէ զայս պահես՝ նայ աստէն բեզ, անդենըն բեզ այլ սեփական,
Եւ թէ անդարձ մընաս մեղօք, մատնիս հըրոյն զեհնեական:

ԻԷ.

Խեւ Յովանէս Թուլկօրանցի, լցեալ մեղօք թշուառական
Խնդրէ ի ձէնջ սրտի մըտօք հոգոյն ասել Տէր ողորմայն:

= 29 =

ՏԱՂ Ի ՎԵՐԱՅ ԱՐԲԵՑՈՒԹԵԱՆ

Ա.

Քեզ հոգեւոր խըրատ մի տամ, է անպիտան անձն իմ լըսէ,
Ձէտ պտղաբեր ծառի արմատ, և ի սըրտիդ մէջըն պատրուսէ:

Ի = ԺԺ, Ո. Այս և յաջորդ եօթ տու-
ները չունի Ա.

ԻԵ. 1. — [լինել] — [այն թէ] Ո (ԻԻ):

Բնագիր, Ա. էջ 54, ՀՃՃ. Տ. էջ 40:
Ձ = Կոստեկ Հայոց Աշխարհին, 1863, էջ
66, Տ. Ս. Զրմիշկեանց, Գ. էջ 322:

Վերնագիր, Տաղ ի վերայ արբեցու-
թեան, Ձ. ... վասն ... Տ. Յովանիսի է
ասացեալ, Ա. Այլ բանք Յովանիսի, ա-
սացեալ, վասն սիրոյ, Գ. .

Ա. 1. — տամ, չունին ՁՏ: — 2 —
Ձերդ պտղաբեր ծառ ի յարմատ, առ ի քո
սիրտդ պատուաստէ, ՁՏ, պատրուսէ, Տ:

Բ.

Թէ սէր ունիս հետ Գրիստոսի, դու ըզգինին ու զըզն ատէ,
Գինին է մայր ամէն մեղաց, որ ամենայն զիրք վրկայէ:

Գ.

Գինին շնութեան է աւգնական, սողոմական ախտըն շարժէ,
Գինին սպանումըն գոգոէ, թող թէ հոգոյն քանի չար է:

Դ.

Գինիախումն է մաղասկաթ, քան զդիւահար ու այլ չար է,
Դասուց մի գլուխ ի վար բերէ, զկէս մի ցաւաւք վիրաւորէ:

Ե.

Ու հետ փընչայ քան զգայլ գազան, զկշտանալու չափըն չգիտէ,
Պեղծ ու մարմինն սերմանէ, զաղտն ու զչարիքն շատցնէ:

Զ.

Փսխէ զերեսն ի վերայ դնէ, շունն զբերանն գայ լիզէ,
Նա հանց զիտէ թէ իւր կինն է, եկեալ զբերանն կու սրբէ:

Է.

Ընդ ճամբուն լայնքըն քայլէ, գէշ հեծկտայ եւ ծըռկտէ,
Զբազուկն աստիւ ւ անտի ծըզէ, ով հանդիպի նայ հարկանէ:

Ը.

Բարձր պատեր ի վեր հանէ, գառջեւ աչից դուր ցուցանէ,
Անկից ի վար գլխիւարէ, ւ ի արեւուն շուտ մի հանէ:

Թ.

Պաւղոս առ մեզ կու հրամայէ, թ'արբեցութիւնն խիստ չար է,
Ով զհարբեմուն հալալ ասէ, գէտ շուն ի տէրըն կու հաչէ:

Ժ.

Գինին մարդոյ ամաւթ բերէ, եւ ի լեզու չար արկանէ,
Քան զգինին յետեւ հացին, երկու ւ իրեք, այլըն շահ չէ:

ԺԱ.

Խեւ Յովանէս կարճարանէ, ով որ լըսէ նայ շատ շահէ,
Ով այս խրատիս համն առնէ, զարքայութիւնըն ժառանգէ:

(9)

Ն. ԵՊՍ. ՅՈՎԱԿԱՆ

Բ. 1. — ... հետ Աստուծոյ, ՋՏ:
Ե. 2. — չունին ԱԳ: ... զաղտն, Տ —
զաղտն, Ջ:
Զ. 2. — չունին ԱԳ:
Ը. 1. — ... յառջեւ կանանչ դաշտ
ցուցանէ, ՋՏ:

Թ. 2. — զերգ, ՋՏ:
Ժ. 2. — ... այլն անչառ է, ՋՏ:
ԺԱ. 2. — Ով այս խրատէս համէն
առնէ, Ա. (Ժ, 2). ով որ խրատիս համն
հաչէ, ՋՏ, որ — զայս, Տ: ... խրատիս
համէն առնէ, Գ:

ՊԵՏԱԳՐԱԳԵՍԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՏՊԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՀՆԴԱՍՏԱՆԷՆ

Կալկաթան

Նախ Կալկաթան, ուր տեղաւորուած եմ հոգեւոր պարտականութեամբ կը հետաքրքրէ զիս: Կ'ուզեմ գիտնալ ու ճանչնալ ամէն ինչ. տեսնել անձամբ այն աշխարհը ուր կ'ապրի հնդիկը իր ալլապան սովորութիւններու, նախապաշարուածներու, աւանդութիւններու եւ հաւատալիքներու շրջանակին մէջ: Կարելի՞ է հասկնալ զայն երբ իր երկիրը այնքան շաւղթօրէն կրնար ճոխացնել զինք, մինչ ամէն բան կողոպտուած է իրմէ անդենականի, հոգեփոխութեան գինովցնող մատուցակուծներով նետելով զայն այս աշխարհին քիչին, աղտին ու մերկութեան մէջ: Անշուշտ միշտ մեծամասնութիւնն է որ կ'առնուի ի նկատի: Ոչինչ՝ անոնց մասին որոնք ամէն բան առատօրէն ունին. ու հնդիկը խելացի է, հարուստ, ճարպիկ, ստեղծագործող, խմտուն երբ կը գիտես երեսին եւ միւս կողմը: Ժողովուրդը զժախտաբար մեծամասնութիւնն է, ամբողջ գոր պիտի ճանչնաս իր երկրին մէջ, իրեն տրուած պայմաններու սահմաններով: Ներհակ պատկեր Հնդկաստանը, այն երկիրը ուր երկու ծայրայեղութիւններ կը համագոյակցին, իրարու հետ անշփոթ, իրարմէ խռովութիւնու ճիգերով: Ընկերային Սահմանաւորումներ կը գտնեն խումբեր իրարմէ եւ կը զգաս թէ աւելի ցեղախումբերու խառնարան մըն է որ կը լեցնէ փողոցը, այնքան ալլապան՝ անոնք իրարմէ, նոյնիսկ իրենց ճակատներու վրայ դրոշմուած կարմիր ու այլ գոյն կէտերու զանազանութեամբ: Ոմանք կարմիր կէտ մը ունին, ուրիշներ գիծ մը որ ոմանց քով ալ երկուքի, երեքի կը վերածուի: Տեսած եմ ճակատներ որոնք ամբողջութեամբ դեղին գիծերու ներքեւ կորսուած են: Իրենց կրօնական հասկացողութեամբ իրենց հոգիի աշքն է ան, հայեցողութեան կարելիութեան նշանը որմէ կը նային աւելի քան իրենց մարմնի աշքերով: Ու տակաւին կայ խորշանքը անհպելիին: Երբ ինծի նմաններ նոյնիսկ որոնք չեն լեցուած նա-

խապաշարումներով մարդերու բաժանումներու նկատմամբ, կ'ուզեն հեռանալ, փախիլ ջուրերէն, տուներէն, ճամբաներէն ուր առատօրէն կեանքին սարսափը կը զալարուի հիւանդութեանց մանրէներու մտաւարտութիւններով: Ու ասոնց քովն ի վեր ո՛չ շատ հեռու մաքուր թաղերը միւս հնդիկներուն, որոնք մաքուր իրենց զգեստներուն մէջ եւրոպական ամենաբարձրը կերութեան կիրթ մակարդակը ունին: Սակայն աշխատանքը որ կը տարուի հիմա, ընկերային նոր վարդապետութեանց կամուրջը նետելու համար հոգիէ հոգի, մարդէ մարդ կը խորհիմ թէ տակաւին չէ գտած ժայռէ այն գետինը որուն վրայ պիտի հիմնաւորուէր հնդիկ ազգի մը իրական զօրութիւնը: Թէ որքանութիւնը ուժ կը չինէ, անոր իրական կասկածը կ'ունենան չընդկաստանի մէջ, երբ բազմութիւններ, անհամար, կը շարժին անգլիտակից մղումով մը առջեւ, — չեն սարսափեցներ քեզ: Բազմութիւններ ալ երբեմն բարի կ'ըլլան տարօրինակօրէն հոտերու պէս նոյն խոնարհութեամբ եւ զոհուելու պատրաստակամութեամբ: Պատմութիւնը փոխելու համար ամբոխներ պէտք է կարենան կիրքի ելլել նոր խտէրներու, սկզբունքներու ի խնդիր: Կայ նաեւ ստեղծագործող, քանդիչ ուժ մը որ պիտի գայ ժողովուրդներուն գիտակցութենէն կեանքի իրենց պայմաններուն, ընկերային տրեւալներուն իրական հասկացողութենէն: Ու գիտես որ հնդիկը, զոնէ մեծամասնութեամբ, տակաւին չանգրադառնար իր մարդկային պահանջներուն: Ու Կանտին, ու անոր աշակերտները ճիշդ հոն է որ կ'ուզեն տանիլ իրենց աշխատանքին թափը: Նոր կրիտասարդութիւն մը կայ, միշտ մի' մոռնաք փոքրամասնութիւնը, որ ինքզինքը բացած է քաղաքակրթութեան բոլոր երեսներուն: Արեւմուտքը ամբողջութեամբ ներկայ է անոնց մէջ: Համալսարան, գիտութիւն, արուեստ, իրենց լաւագոյն հասկացողութեամբ կը գործեն հոն: Արիական միտքը նոյնքան բեղմնաւոր որ այժմ իրեն համար նոր ասպարէզներ կը փնտռէ, նոր հորիզոններ կը բանայ:

Դեկտեմբեր 30ն է: Հարիւր հազարաւորներ լեցուցած են Կալկաթայի պողոտաները, կը յորդին գոռոններէն, պատուհան-

ներէն, քիւերէն ընդունելութեան համար եուկոսլավիոյ զօրաւոր մարդուն՝ Թիթային։ Չեմ գիտեր թէ ի՞նչ կ'անցնէր անոր միտքէն երբ իր լիմուսինին մէջ փառաւորապէս հագած, կուրծքը շքանշաններով բեռնաւոր կը պատասխանէր ձեռքի շնորհալի շարժումներով զինք բացազանջութիւններով ընդունող այդ բազմութեան։ Այն շնորհքը, որ իրն էր և իրմով արեւմուտքի քաղաքակրթութեան, կը թուէր ինծի իբրեւ շող մը միտում ըլլալ այդ սպիտակ մութին մէջ։ Ան իր այցելութիւնը կուտար Հնդկաստանին և իր զբօսանաւը, զօր առիթ ունեցալ տեսնելու անգամ մը պտոյտիս ընթացքին, խորոխած էր հետաքրքրութիւններուն մէջ զայն տեսնել եկող մարդերուն, Հուզլի գետին վրայ, սպիտակ կաթսայի մը պէս։ Վերջապէս իշխողները, ով որ ալ ըլլան անոնք, ինչ վարդապետութեան և քաղաքական գրութեան ալ մարդ, չեն մոռնար իրենց գերմարդ, — տիրապետութիւնը զգացնող ո՛չ մէկ արտայայտութիւն։ Ու կը հազնին անոնք երկիրներու եւ ժողովուրդներու անունով փառքին պերճանքը և իրենց զօրաւոր անհատականութեան ծիրին մէջ կը կարծեն պարփակել բոլորին բարին։ Տարեվերջն է, կուգայ նոր տարին, բայց ամէն ինչ հին է տակաւին հակառակ իր նորութեան ցուցադրութիւններուն, երբ քսան դարեր մեզ կը բաժնեն հոգովէական զօրավարներու յաղթական մուտքէն յաւիտենական քաղաքը։ Ոչինչ փոխուած։ Պարտեալն ու յաղթականը, տիրապետողն ու տիրապետուողը, մէկը իր յաւիտենական հպատակութեան, հոգեզմայլանքին մէջ, միւսը իր արհամարհանքին և խմայնութեան գիտակցութեան։ Դժբախտութիւնը մարդուն որ պատմութիւն շինելու դատապարտութիւնը ունի, և սակայն միշտ նոյն ձեւով, նոյն կերպնունքով։ Պատմութիւնը, կ'ըսենք, ինքզինք կը կրկնէ։ յոռի չըջան մը որ յաջորդաբար մարդուն կեանքին պիտի բերէ լոյս ու մութ և սակայն միշտ ակնկալել տալով նոր արշալոյսներ։

Նոր տարին հետ անձրեւները կեցան։ Ու կը յանդգնիմ շուրս ելլել, եթէ կարելի է այսպէս ըսել. որովհետեւ միշտ առաջին օրերուն վախ մը ունեցայ այդ ընդհանուր աղտոտութեան խառնուելու։ Դարձանային

եղանակ՝ Կալկաթայի մէջ մինչև Ապրիլ, ուրեմն լաւագոյն չըջանը, երբ առանց ֆիզիքական տանջանքի, կրնաս քայլերուդ եւ նայուածքներուդ հետաքրքրութիւնը տանիլ ճամբաներու վրայ։ Կալկաթան շատ բան ունի ցուցնելիք եկուորին համար. իրական արեւելքը շատ տարբեր՝ Մերձաւոր արեւելքէն։ Ո՛չ միայն կլիման, այլ մարդիկը, անոնց գոյնը, կեանքին հանդէպ հայեացքը, կրօնքը, քաղաքը նոր երեսներ՝ մեզի համար նոր ներկայացումներով։

Ամէն իրիկուն գրեթէ կը շրջագայէինք Տէր Արամայիսին հետ քաղաքին լայնարձակ պողոտաներուն վրայ, մեր կողմի ժըխորը և բազմութիւնը հիւսիս ձգած. եկեղեցիի ինքնաշարժով, որուն վարիչը բարի հնդիկ մըն է, քառասնամեայ, որ ճարտարութեամբ մեզ կ'անցնէ կառքերու, կովերու, սայլերու խառնիճաղանճին մէջէն։ Կը հասնինք «Մէյտան» ինչպէս կը կոչեն ընդարձակ բացաստանը որ կը կտրատուի բազմաթիւ պողոտաներու զիծերով և որ կը սկսի կառավարական շէնքերու քովէն ու կանգ կ'առնէ արեւմուտքէն Հուզլի գետին վրայ և արեւելքէն Չորինքի պողոտային հսկայական շէնքերուն առջև։ Ու հարաւէն կը գոցուի հսկայական, պալատանման շէնքովը «Վիկտորիա Մէմօրիլ»-ի։ Հողի տարածութեան սարսափը չունին այս երկրին կառավարիչները։ Ժամանակին այս մասը ճեմավայրը եղած է առանձնաշնորհեալ դասակարգին, անգլիացիներու, տարածուն եւ օգասուն, մարգագէտիներով շրջապատուած, որոնց կեդրոններուն վրայ հոս և հոն տակաւին կը յամենան վերջամասցութիւնները անգլիական իշխանութեան. հերոսական ներկայացումները կայսերական ուժին իր զօրավարներու, կառավարիչներու, փոխարքաներու մեծածաւալ արձաններով։ Անշուշտ ամենահետաքրքրականն է ասոնց մէջ Վիկտորիա թագուհիի յիշատակարանը, համակ մարմարեայ հսկայ շէնք մը, որ իրիկուն մուխով լեցուն Կալկաթայի օդին մէջ պայծառափայլ կը կանգնի աւազաններու և ծաղիկներու ծփանքներուն մէջ։ Ամէն տեղ արձաններ որոնք յայտնի կերպով շատցած էին տպաւորելու համար հնդիկը որ մարդէն աւելի արձաններու, մարդկային մարմիններու կերպադրութիւններուն մէջ կը դնէ

իր յարգանքին և հաւատքին մեծագոյն տոկոսը։ Ու ամբողջ այդ տարածութեան վրայ, ուր քաղաք մը կարելի է կանգնել, տեղ տեղ կուտակուեցան հնդկներուն, որոնք փռուած բոլորածէ խումբերով դաշտին վրայ կ'ունկընդրեն մարգարէ մը, կը հետեւին աճապարարի մը սաղրանքներուն և կամ ուրիշներ յուլօրէն կ'ընկողմանին ծծելով երկրէն քիչ մը զովութիւն։ Կարելի է հանդիպիլ երբեմն գրեթէ մերկ ֆաքիրներու, որոնք նստած իրենց քանի մը կոտոր քուրջին աղտին և լքուածութեան մէջ կ'անտեսեն զիրենք ըրջապատող այդ բոլոր գեղեցկութիւնները։ Ու ասոնց վրայ կ'աւելնան անօթի և անտուն բազմութիւնները Բաքիստանէն փախած հնդկներու ուրոնք այդ բացատանէն մասեր բնակարանի են վերածած երկնքի երկրիքին տակ։ Գիշերը երբ կ'իջնէ զլուծական, աշխարհ մը կ'ըլլայ այն մասը, երբ բարի մութը կը գոցէ բոլոր թշուառութիւնները մարդերուն և հնուաւոր վաճառատուններու ցուցատախտակներուն լոյսերը կը բացխփուին հէքեթներու աշխարհին վրայ։ Ծառ անգամ ըստ պատեցի մութին մոգական ձեռքին որ փոխադրեր զիս, իրիկուան գաղջ օդին մէջ բնութեան միայն գգուանքին, մոռնալ տալով ինծի տանջանքը տեսածներուս։ Ուրիշ երկիրներ անհամբերութեամբ կը սպասեն լոյսին՝ բացուելու համար կեանքի գեղեցկութիւններուն։ Հոս թէ և շատերուն համար գիշերներ ալ չկան, և եթէ կան անոնց անկողինները մայիթերն են, կամ փողոցները, երկաթուղիի կայարաններուն մէջ ուր քով քովի շարուած կը պառկին յանձնելու համար իրենց անօթութիւնն ու գոթախտութիւնները քունին մոռացութեան։

Բայց հաճելի է օտարութեան մէջ քովդ ունենալ մտերիմ մը, Տէր Արամայիսին պէս, իտէալներով ու խանդավառութեամբ լեցուն հայ եկեղեցական մը որ աւելիով տակաւին կ'ուզէ նուիրուիլ իր հօտին հոգեւոր և մտաւոր բարօրութեան։ Հին օրերու անդրադարձութեան մէջէն շատ անգամ ապագայի ծրագիրներ շինեցինք մենք։ Մեր քիչ ժողովուրդին մէջ իսկ ահագին գործ կայ ընելիք երբ օտարին թովչանքը կը սպառնայ մաս առ մաս տանիլ մեր էութենէն։ Կը հաւատանք որ ամէն փոքրիկ շեղում մեր անցեալի հաւատքներէն, բար-

քերէն, խանդավառութիւններէն մաս մը կորսնցնել է հայութենէն։ Ահաւասիկ ճիշդ անոր համար կ'արիւնէր սիրտս որ մեր քաղցրարարաւ լեզուն երկրորդական կը մնար հնդկահայուն քով իրրեւ ծանօթութիւն և ան հազիւ թոթովանքը կ'ընէր անոր։ Զարմանալի՝ երբեմն որ մեր պատմութիւնը այնքան անծանօթ մնացած ըլլար անոր որ անցեալին լուսաւոր դէմքեր և դէպքեր արձանադրեց։ Կը ցաւի սիրտդ երբ փոքրիկ հայ մանչը կամ աղջնակը կը սոսալէ անգլերէնը և հայու անուշ աչքերով զարմացած կը նայի քեզի երբ հայերէնով հարցում մը կ'ուղղես իրեն։ Մեր տեղերը պիտի ուրախանային մեր ծնողքները երբ օտար քանի մը բառ կարենայինք թոթովել, որովհետեւ վտանգ մը չէր մայրենի լեզուէն դուրս ուրիշ լեզու մըն ալ գիտնալ։ Կը յիշեմ տակաւին երբ նախակրթարանի Բ. դասարանի աշակերտ հօրեղբայրս զիս ուզեց թարգման ունենալ իր և Ֆրանսացիի մը միջև։ Ո՛վ զիտէ ի՞նչ էի ես իր մտքին մէջ, զպրօցական մը որ Ֆրանսերէն կը սորվէր։ Բայց Հնդկաստանի մէջ ամենամեծ վտանգն էր ան երբ կը պակսէր մերը, հայերէնի ծանօթութիւնը։ Ու կը խորհէինք երկուքս միասին այն աշխատանքին մասին որ զըպրօցին և եկեղեցիին միջոցաւ պէտք է տարուէր փրկելու համար այս պատուական բեկորը հայութեան մեր ամբողջին համար։ Կարելիութիւնները չեն որ կը պակսէին, բայց կը պակսէր տեւական, յամառ, հաւատաւոր աշխատանքը։ Թերեւս շատ բան ձգուած էր բախտին, աւելի ճիշդ պարտուողականութեան որ վտանգն է սփիւռքի մէջ ցրուած բոլոր հայ գաղութներուն նուազ կամ աւելի չափերով։ Հնդկաստանի հայ երիտասարդը ասպարէզ կը փնտռէ այժմ Անգլիոյ մէջ։ Հոն գտնուած միջոցիս մեկնողներ եղան և կային որ կը պատրաստուէին ալ։ Ոմանց համար Անգլիան Home-ն էր, հայրենի տունը։ Ես կը խորհիմ որ ատկա հոգեկան պարտութեան մը արդիւնքն ըլլալէ աւելի, արդիւնքն է երկիր ունենալու զրկանքին։ Հողը հացի, ջուրի չափ անհրաժեշտ՝ մարդուն համար։ Եւ զարմանալի չէ որ մեռնի ան, այս անգամ ցեղային կեանքին համար, երբ կ'ապրի զրկուած իր հողէն, ուր կենսաւորուեցաւ իր պատմութեան ծառը և որմէ սակայն կոտրած ճիւղ

մը ինք՝ նոր հող կը փնտռէ արմատաւոր-
ուելու, ուրեմն գոյատեւելու համար: Նոր
նկարագիր մը առնելու համար: Ես նշա-
րեցի որ բոլոր երիտասարդները, նոյնիսկ
անգլիախոս, ունէին խորունկ անօթութիւնը
հայուն արժէքներուն նկատմամբ երբ ա-
նոնք հանգամանօրէն կը բացուէին իրենց
մտքի և հոգիի աչքերուն առջև, կը բուէր
որ տրուէր իրենց: Յաճախ արցունքներ
լեցուցին աչքերս երբ բեմի վրայ հայ փոք-
րիկներ և պատանիներ հայերէն արտասա-
նեցին և երգեցին: Հսեցի բոլորին գովքը,
նոյնիսկ անոնց որ ոչինչ հասկցան հայերէ-
նէն: Հաւանաբար կը դատապարտէին ալ
ինքզինքնին հոգեւին: Որովհետեւ ամէն գո-
վասանք ընդունիլ է արժանիք մը և դայն
չունեցողները դայն լաւագոյն ճշգողները
կ'ըլլան: Շատ իրիկուններ այսպէս ման ե-
կանք «Մէյտան»-ին ճամբաներուն վրայ Տէր
Հօր հետ, ճնշուած մերթ, գօտեպնդուած
երբեմն ծով ցաւերով և ծով յոյսերով մեր
ժողովուրդին: Երբեմն միջոցաւ կը դուար-
ճանար այնտեղ ծառերէն վար իջնող կա-
պիկներու արշաւներով, որոնք իրենց հըտ-
պիտի ձեւերով, արթուն նայուածքներով
մեզ պահ մը կը փոխադրէին կեանքի ու-
րախ կողմերուն: Հնդկներ ուտելիք կը
բերեն անոնց և տեսնել է պէտք թէ ինչ-
պէս մեծով ու պզտիկով կը հաւաքուին
յափշտակելով իւրաքանչիւրը իր բաժինը:
Զօրաւորը միշտ առնելով շատը անշուշտ,
ընկճելով տկարը: Ամէն ինչ զօրաւորին
բնութեան մէջ ... ու բանաւոր մարդն ալ
նոյն ճամբով: Հնդկը կը յարգէ ամէն կեն-
դանի, մանաւանդ կապիկը որ իր մարդ-
կային նմանութիւններով մասնաւոր ազդե-
ցութիւն մը կը ձգէ անոր նախնական հո-
գիին վրայ: Կապկապատկեր չաստուծոյ մը
խորաններ տեսած եմ ուր մեծ քերմեռան-
դութեամբ ան կը տանի իր նուէրը: Նախ-
նական այն հասկացողութիւնը թերեւս որ
կեանքին մէկ սկզբնաւորութիւն կը ճանչ-
նայ ու մարդն ու անասունը հաւասարապէս
կը տանի նոյն աղբիւրին:

Այս պոռոյտներու ընթացքին է որ ան-
դրադարձայ հնդկներուն մեծ մարդասէր-
ներ ըլլալուն: Այդ ընդարձակ մարդագե-
տիներուն վրայ տասնեակներով ակումբ-
ներ մարզական, քրիքէթի, ֆութպոլի,
թէնիսի, որոնց մէջ հայկական մարզական

ակումբն ալ ուր կը հաւաքուին ընտանի-
քով, իրիկնադէմերուն, իրենց զաւակները
մարզերուն զօվութեան բերած մայրեր,
մինչ երիտասարդներ կը խաղան թէնիսն
ու բիկ բոնկը: Ու այս մարդարաններուն
ամենէն շէնը, Կալկաթայի ձիարձակարա-
նը, անգլիական բարքերու յետաձուցու-
թիւն, որ շարաթ իրիկուններ տասնեակ հա-
զարաւորներ կ'առնէին հնդկի, եւրո-
պացի ու հայ, ձիերու վազքին յանձնելով
իրենց բախտին ուրախութիւններն ու տրտա-
մութիւնները: Կը յիշեմ հայ մը որ կը հար-
ցնէր ինծի թէ պիտի Աստուած ներէ՞ր իւ-
րեն, իրեն՝ որ ամբողջ ունեցածը կորսնցու-
ցած էր ձիարշաւի մէջ, մինչ ուրիշ մը նոյն
տան մէջ անտեսած էր նոյնիսկ մեր գոյու-
թիւնը երբ Կալկաթայէն 15 մղոն հեռու
Չանթանակոր ըստած դիւղաքաղաքը այ-
ցելութեան դացած էինք իրենց, ընկղմած
ըլլալով խորունկ վշտի մը, մտատանջու-
թեան մը մէջ: Հարցուցի պատճառը. ըսին
թէ «ձիարշաւի մէջ կորսնցուցած է», քմ-
ծիծաղով մը: Թէ իր ամբողջ մտածումը
կը դառնայ այժմ այդ գաղափարին շուրջ:
Ուրեմն ո՛չ մէկ ձեւով զարմանալի՝ երբ
հսկայական հարստութիւն, ապարանքներու
և պալատներու տէր Պր. Յ. Գալստանեան,
այնքան տարուած ըլլայ ձիարշաւէն, որ
որ մը ինքզինքը գտած ըլլայ պարտքերու
նոյնքան հսկայական բեռերու տակ. ու իշ-
խանաբար ապրիլէ վերջ գերեզմանաքարը
եկեղեցւոյ վարչութիւնը ստիպուած ըլլայ
գնել: Այս մարդը որուն տաղանդին մասին
միշտ մեծ գովեստով խօսուեցաւ ինծի, ա-
նոր ազգասիրութեան և առատաձեռնու-
թեան մասին, որ իր կենդանութեան ոչինչ
խնայած է աղքատին ու պանդուխտին ու
եկեղեցիին իրեն տրուած գրամէն, ոչինչ
պիտի ձգէր իր ժառանգորդներուն: Հաս-
կընալու համար տարողութիւնը ըսածնե-
րուս պէտք է տեսած ըլլալ հսկայական
Գալստանեան ապարանքը հարիւրաւոր յար-
կաբաժիններով շէնք մը Կալկաթայի շատ
մէկ արժէքաւոր պողոտային Park St.-ի
վրայ որ այժմ անուանուած է Queen's Mou-
son և իր պալատը ամենաշքեղը Կալկա-
թայի պալատներուն, ծառերու և ծաղիկ-
ներու մէջ, այժմ չեմ գիտեր որ մէկ մա-
հարաձայի բնակարանը: Գալստանեանի պէս
ուրիշ հայեր ևս, Ստիֆընսեր, Թադէոսներ

և ուրիշներ նմանօրինակ շէնքերով զարդարած են կալկաթան: Անոնցմէ միայն այժմ թաղէտներունը կը մնայ, միւսները լուծարքի ենթարկուած ըլլալով ժառանգորդներուն կողմէ որոնք նախընտրած են իրենց հարստութեամբ մեկնելու եւրոպա կեանքի վայելուժին համար: Ընդդէմ իշտ այն հաստատումը որ հնդկահայը ամէն ինչ կատարեալ խոստանելէ ետք անոր յաւերժացման կազմակերպութիւնը չէ կրցած ընել ու մեծ դործարաններ, ձեռնարկներ անոնց հաստատողներու մահուան հետ գրեթէ զոցած են իրենց դուռները: Մինչ օտարներ հարկաւոր տարիներու տուներ և հաստատութիւններ միշտ ղէպի աւելի բարօրը կը շարունակեն որդիէ որդի: Տխրութիւնը կը համակէ մեզ երբ կ'ըսուի թէ այս, այն, միւսը, տուն, շէնք, հաստատութիւն կամ դործարան, հայերուն եղած են: Կ'ըսեն թէ պահել կարենալը շահելուն չափ արժանիք մըն է: Հաւանաբար պահելու արժանիքը զնացուեցաւ հնդկահայուն: Ժողովուրդներու նկարագիր որ բնագոյրէն եթէ կարելի է ըսել ա՛յս կերպերու մէջէն աշխատանքի խմատը կուտայ: Համայնական, ապագային նայող աշխատանքը չունինք մենք: Սերունդներ կուգան ու կ'երթան իրենց մտահոգութիւններուն համար միայն, անտեսելով ապագան որ ուրիշ ժողովուրդներուն քով իրրեւ ներհակ առաքելութիւն՝ յառաջդիմութիւններու ամենէն կարեւոր զսպանակաւորումն է եղած: Թերեւս պիտի սորվինք տակաւին...

«Մէյտան»ը իր հարաւարեւելքին վրայ, ճիշդ ձախին Վիկտորիայի յիշատակարանին ծառաստանի մը սողարթներուն մէջէն կը գեղեցկանայ Անկլիքան եկեղեցիի մը գոթիկ հրաշակերտով: Տակաւին հոն Անգլիան, երեք հարիւր տարիներու իր տիրապետութեան խորունկ հետքերով: Ու արեւմտեան կողմէն վար բերդաքաղաք մը Վիլիլմ Ժորթ կոչուած ապաստանարան ու միւսնոյն ատեն անգլիական կայսրութեան ուժի ցուցադրում. այժմ հնդկական բանակի կեդրոնատեղի որուն զարպաններէն անցանք մենք հիւրը ըլլալու համար քանիցս համակրելի հայ սպայի մը Լէոն Արուսեանի, Սինկափուրէն ճարտական վարապետութիւններէ վերջ Հնդկաստան ապաստանած իր մօր և քրոջ հետ: Մայրը 70

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Շր. 5 Նոյ. — Վաղուան Գիւտ Խաչի տունին առիթով, կէսօրէ ետք, Միաբանութիւնը՝ Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսիսեանի զխաւրութեամբ շարադրանքի հանդէսով մուտք դրածց Ս. Յարութեան Տաճար, Կիրակմուտքն ու վաղուան նախատեսակը պաշտուեցան Գիւտ Խաչի այրին Կից՝ հայապատկան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն մէջ, նախագահութեամբ Նորին Գերապատութեան:

● Կիր. 6 Նոյ. — Գիւտ Խաչ: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան և Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Լուսաւորիչ: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Յարութեան վրդ. Մուշեան: Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ երրադարձ մեծահանդէս թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին և Պատանատեղւոյն շուրջ, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսիսեանի, որ ամպշովանի տակ, Կենաց Փայտի ճանաչագեղ մատուցելով կ'օրհնէր Տաճարը լեցնող հաւատացեալներու բազմութիւնն ու Ս. Թ. Վարժարանի երկսեռ ուսանողութիւնը: Թափօրը վերջացաւ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

● Կիր. 13 Նոյ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Պատարագիչն էր Հոգ. Տ. Վաղգէն Արդ. Գրգրբեան: Քարոզեց Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսիսեան, նիւթ ունենալով օրուան ճաշու Աւետարանի դրուագը (Ղուկ. Բ. 19-21), ու Տիրոջ Մայր իմ և եղբարք իմ սոքա են որք զբանն Աստուծոյ լսեն և առնեն խօսքէն հետեցնելով թէ Յիսուս ոչ թէ չէր ուղեր տեսնել իր մայրն ու եղբայրները, այլ թէ մենք ևս կրնանք արժանանալ Տիրամօր ու առաքելոց երանութեան, երբ ապրինք ճշմարիտ քրիստոնէի վայել կեանքը: Ու եղբակացուց թէ աշխարհ պիտի չխաղաղի՝ որքան ատեն որ հաստատուած չէ մարդոց միջև ճշմարիտ եղբայրութեան ոգին, խաբսիւս իր հիմերը սիրոյ ու իրեօգնութեան գետին վրայ:

ամենայն աղուոր հայ մայրիկ մը, բաւական հայախօս: Տիկինը զուարթախօսուն հայ կին մը որ հայերէն բառ մը իսկ չէր գիտեր:

ԲԱՅԳԷՆ ՎՐԴ.

(Շարունակելի՝ 3)

● Ուր. 18 Նոյ. — Վաղուան նախատեսակին ի Ս. Հրեշտակապետ նախագահեց Գեր. Տ. Հայկազուն Եպս. Արքանաման:

● Շր. 19 Նոյ. — Տոմ Ս. Հրեշտակապետաց: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ և Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Պատարագին էր Հոգ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան: Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ տարեկան հոգեհանգստեան կարգը, Ս. Աթոռոյ բարերարներ Աղանի ձեկաճիւղեանի և պարագաներուն հոգեոցն ի հանգիստ, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Հայկազուն Եպս. Արքանամանի: Ապա, Միաբանութիւնը պատուաթիւղեցաւ Վանուց Տեսուչ՝ Հոգ. Տ. Վարուժան Վրդ. ի կողմէ:

● Կիր. 20 Նոյ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Թարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Պատարագին էր Հոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրաման: Փարոզեց Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսոյեան, նիւթ ունենալով օրուան ծաշու Աւետարանէն Յայրօսի ազնկան յարութեան պարգան (Մարկ. Ե. 35-43), ու այդ առթիւ Տիրոջ ազնկան ուղղած «արեւ, կայ» խօսքը պատշաճեցնել ջանաց պատգամի մը՝ ուղղուած մեղքէն նուաղած հոգիներու, որպէսզի միշտ ըլլան արթուն և զգաստ, և մանաւանդ բոլոր արտով հոգեւոր պէտքեր գիտնան խնդրել Տիրոջմէ:

● Կիր. 27 Նոյ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Թակոբ: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Իսահակ Վրդ. Ղազարեան: Փարոզեց Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսոյեան, նիւթ ունենալով օրուան Աւետարանական ընթերցումը (Մարկ. Թ. 37-39): Ծննդացաւ անուն բառին վրայ, և մեկնելով Յիսուսի թոյլտուութիւնը այն քարոզչներուն՝ որոնք Անոր անունով կը զործէին և սակայն չէին հետեւիր իրեն և առաքելոց խումբին, եղբակացուց թէ ամէնքս ալ ունինք կատարելիք պարտականութիւններ տարբեր մարզերու մէջ, բայց Նոյն նպատակին համար, իւրաքանչիւրս իր կրցած չափով: Բաւ է որ գիտակցինք մեզ վիճակուածին ու լիուրի կատարենք զայն: Ու յորդորեց ներկաները որ փայլեցնեն իրենց վրայ Քրիստոնեայ անունին թելադրած զմայլելի յատկութիւնները:

● Շր. 3 Դեկտ. — Երեկոյեան ժամերգութեան և Կիրակմուտքէն ետք, Մայր Տաճարին մէջ հանդիսաւորապէս պաշտուեցաւ Ընծայման նախատեսակը, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Հայկազուն Եպս. Արքանամանի:

● Կիր. 4 Դեկտ. — Ընծայումն Ս. Աստուածածնի և Բարեկենդան Յիսմակի պահոց: Դեթեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարը Նոյ. 23ին հեղեղներէ ամբողջովին լեցումը ըլլալով, այսօրուան հանգիստուր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Պատարագեց և քարոզեց Գեր. Տ. Հայկազուն Եպս. Արքանաման, քնարան ունենալով «Ընծայեցուք զմանինս ձեր Աստուծոյ» (Բ. Կորնթ. Դ. 2): Ըսաւ թէ ընծայումը հրեական հին սովորութիւն մըն է, որ

մաս կը կազմէր հրէից կրօնական բարեպաշտութեան: Տիրամօր ծնողքը ընծայեցին իրենց միակ զուտորը Տաճարին, ի կատարումն ամուսնեան հետեանքով իրենց ըրած ուխտին: Յիշելով Հին կտակարանէն «Ուխտս զիք և կատարեցէք» խօսքը, ըսաւ թէ, ինչպէս Յեփթայէ իր մէկ հատիկ աղջիկն իսկ զոհեց կատարած ըլլալու համար իր ուխտը, մենք ևս պարտինք չթերանալ մեր ուխտերուն կատարման մէջ, ու ընծայել ամբողջութեամբ մեր սիրտը Տիրոջ: Ս. Պատարագէն ետք, Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսոյեանի նախագահութեամբ կատարուեցաւ տարեկան հոգեհանգստեան կարգը, Ս. Աթոռոյ բարերար Կիլիպի Կիլիպէնկեանի և Կիլիպէնկեան զերգաստանի համայն նշնեցելոց հոգիներուն ի հանգիստ: Կոմիտասեան Ս. Պատարագի երգեցողութիւնները, ինչպէս նաև հանգստեան կարգի շարականները եղան բազմամայն, երկեւ երգչախումբի կողմէ, զոր կը ղեկավարէր Հոգ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան:

● Կիր. 11 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Թարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Վաղգէն Արդ. Գրգորեան: Փարոզեց Հոգ. Տ. Իսահակ Վրդ. Ղազարեան, նիւթ ունենալով օրուան ծաշու Աւետարանէն (Ղուկ. ԺԲ. 16-31) մտահոգութեան պարագան: Ըսաւ թէ ամէն մարդ կը մտահոգուի իր ապագայով, սակայն շատեր անտեսելով իրենց հոգեւոր պէտքերը, միայն ու միայն Տիրոջմէ կը խնդրեն զոհացումը իրենց ֆիզիքական ու նիւթական կարիքներուն: Յիսուս սակայն ճիշդ չի գտաւ մտահոգութեան այս կերպը, այլ ըսաւ. «Խնդրեցէք նախ զԱրքայութիւնն Աստուծոյ, և այն ամենայն յաւելցի ձեզ»: Հոգ. Հայրը ըսաւ թէ ինչպէս որ զաշտի մէջ ձգուած քար մը ոչինչ կ'արժէ, բայց երբ հարտաբապետի ձեռքով տան մը շինութեան մաս կազմէ արժէք մը կ'ունենայ, այնպէս ալ մարդ կը փրկուի հաստատուելով Աստուծոյ քարայրութեան մէջ, ու փրկութեան առաջնորդող հարտաբապետը Եկեղեցին է որ մարմինն է Քրիստոսի:

● Ուր. 16 Դեկտ. — Վաղուան նախատեսակին ի Ս. Թակոբ նախագահեց Գեր. Տ. Պարգե Եպս. Վրթանէսեան:

● Շր. 17 Դեկտ. — Ս. Առաք. և առաջին յուսւողացն մեռաց Թաղեայի և Բարեղիմեայի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Թակոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Դիմաղորի մատրան մէջ: Պատարագեց Հոգ. Տ. Գեորգ Արդ. Նազարեան:

● Կիր. 18 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Պատարագեց և քարոզեց Հոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրաման, քնարան ունենալով «Հեթանոսաց Աստուած կուցեցար, իսկ մեզ հաճեցար անուանիլ Հայր»: Խօսելով Տէրունական աղօթքի առաքելոց ուսուցման զէպքի մասին, ըսաւ թէ Յիսուս զիրենք թէ իր աշակերտները աղօթել կը բաղձային, և սակայն քպասեց մինչև որ պահանջը իրենցմէ

դար և Ան աղ ուրախ առթիվ սորվեցուց անոնց Հայր մերը, ուր Աստուած ինքզինք կը յայտնէ իբրև Հայրը բոլորին: Ու մեկնաբանելէ ետք Տէրունական աղօթքէն մի քանի հատուածներ, յորդորեց ներկաներուն որ հոգւով կրկնեն զայն:

● Բշ. 19 Դեկտ. — Ս. Հարցն եղիպտացոց նախատնակը պաշտուեցաւ ի Ս. Թակոր: Հանդիսացան էր Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան:

● Գշ. 20 Դեկտ. — Տօն Ս. Մակարայ ճգնաւորին: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատրան մէջ: Պատարագեց Հոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Չինչինեան:

● Դշ. 21 Դեկտ. — Վաղարշի հանդիսաւոր նախատնակը պաշտուեցաւ ի Ս. Թակոր, նախադահլութեամբ Գեր. Տ. Պարգե Եպս. Վրթանէսեանի:

● Եշ. 22 Դեկտ. — Յղութիւն Ս. Աստուածածին: Հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց և քարոզեց Գեր. Տ. Պարգե Եպս. Վրթանէսեան, բնաբան ունենալով «Նա եղիցի մեծ, և Որդի Բարձրելոյ կոչեցցի... և Թաղաւորութեան Նորա վախճան մի՛ լիցի» (Ղուկ. Ա. 32-33): Բացատրեց Ս. Աստուածածնի տօներուն նշանակութիւնը և ցոյց տուաւ թէ Ս. Կոյսին մեծութիւնը կը կայանայ իր հնազանդութեան, խոնարհութեան և հաւատարմութեան մէջ, և այս խիղ պատճառաւ Տիրամայրը երանեալ է բոլոր կիներուն մէջ:

● Կիր. 25 Դեկտ. — Բարեկենդան Ս. Յակոբայ պանոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Թակոր: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Գէորգ Արդ. Նազարեան: Քարոզեց Գեր. Տ. Տիրան Սրբազան, նիւթ ունենալով օրուան ծաշու աւետարանէն Կոչնատէրի առակը (Ղուկ. ԺԴ. 16-24):

● Ուր. 30 Դեկտ. — Վաղարշի նախատնակին ի Ս. Թակոր նախագահեց Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեան:

● Եր. 31 Դեկտ. — Ս. Յակոբայ Մծբնայ հայրապետին: Ս. Պատարագը ի Ս. Գլխադիր մատոյց Հոգ. Տ. Վաղգէն Արդ. Գրգորեան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿՆԵՐ

● Դշ. 2 Նոյ. — Կէսօրէ ետք, Եթովպական Հիւպատոսարանին կողմէ, Եթովպիայի Ն. Վ. Հայլէ Սէլասիէ կայսեր Թագադրութեան 25ամեայ Յուրելեանին առթիւ, Claridge Hotel-ի սրահներուն մէջ տրուած Cock-tail party-ին ներկայ գտնուեցան Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան, Հոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Չինչինեան և Տիար Կ. Հինգլեան:

● Եշ. 3 Նոյ. — Կէսօրէ ետք, Ս. Աթոռ Ժամանեցին Անթիլիասի Միաբաններէն Հոգ. Տ. Սահակ Արդ. Այվազեան, Հոգ. Տ. Գէորգ Արդ. Կարպիսեան և Հոգ. Տ. Զաւէն Արդ. Արգունեան:

Եան. Հոգ. Հայրերը Գիւտ Խաչի տօնակատարութեանց իրենց մասնակցութիւնը բերելէ ետք, Բշ. 7 Նոյ. ի կէսօրէ ետք վերադարձան Անթիլիաս:

● Ուր. 4 Նոյ. — Երեկոյեան, Ս. Էջմիածնէ վերադարձին Ս. Աթոռ Ժամանեց Ս. Ուխտիս Միաբան և Ետնեքն Սիթիի Հոգեւոր Հովիւ Հոգ. Տ. Հմայեակ Վրդ. Ինթոյեան՝ և մեկնեցաւ Գշ. 8 Նոյեմբերի կէսօրէ ետք:

● Գշ. 8 Նոյ. — Կէսօրէ առաջ, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան, Հոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Չինչինեան և Տիար Կարպիս Հինգլեան փոխալեցնելու տունին Երուսաղէմի Նորընտիր Քաղաքացեալ Տիար Արէֆ Էլ Արէֆի:

● Եր. 12 Նոյ. — Կէսօրէ ետք, Արաբիոյ Ն. Վ. Սէուտ Ա. Թագաւորի զահակալութեան տարեգարծի առթիւ, Սէուտի Արաբիոյ Հիւպատոսարանին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան, Հոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Չինչինեան և Տիար Կ. Հինգլեան:

● Բշ. 14 Նոյ. — Երեկոյեան, Ս. Էջմիածնէ վերադարձին, Ս. Աթոռ Ժամանեց Հարաւային Ամերիկայի Առաջնորդ Գեր. Տ. Սիւն Արքեպս. Մանուկեան և մեկնեցաւ Գշ. 16 Նոյ. ի Կ. Վ.:

● Եշ. 17 Նոյ. — Երեկոյեան, Թրքական Հիւպատոսարանի կողմէ, Orient House-ի մէջ տրուած Cock-tail party-ին ներկայ եղան Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան, Հոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Չինչինեան և Տիար Կարպիս Հինգլեան:

— Նոյն ատեն, Հոգ. Տ. Վարուսեան Վրդ. Դապարանեան, որ քսան օրերէ ի վեր արձակուրդով կը գտնուէր Պէյրութ, Ժամանեց Ս. Աթոռ:

● Գշ. 22 Նոյ. — Կէսօրէ ետք, Augusta Victoria Հիւանդանոցին մէջ, Լուտերականներու կողմէն, ի պատիւ հիւրարար քաղաք գտնուող իրենց Նախագահ Գեր. Dr. Hans Lilje Եպիսկոպոսին սարքուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Երեսոյեան և Հոգ. Տ. Գէորգ Արդ. Նազարեան:

— Նոյն ատեն, Լիբանանեան Հիւպատոսարանի մէջ, Լիբանանի անկախութեան տասնամեակին առթիւ տրուած Cock-tail party-ին ներկայ եղան Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան, Հոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Չինչինեան և Տիար Կ. Հինգլեան:

● Գշ. 29 Նոյ. — Կէսօրէ առաջ, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, որ ամիսէ մը ի վեր Եթովպիա կը գտնուէր, օդային զծով Ժամանեց Ս. Աթոռ:

● Գշ. 6 Դեկտ. — Կէսօրէ առաջ, Ֆրանչիսկաններու Նորընտիր Կիւսթօս Rev. P. Angelico Lazzeri-ի Ժամանման առթիւ զիմաւորութեան զացին Հոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Չինչինեան և Տիար Կարպիս Հինգլեան:

— Կէսօրէ ետք, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը և Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Երեսոյեան մեկնեցան Խալայէ և վերադարձան Եշ. 8 Դեկտ. ի Կ. Վ.:

● Դշ. 7 Դեկտ. — Առաւօտուն, Հայֆայի Հոգեւոր Հովիւ Հոգ. Տ. Շահան Արդ. Սլանեան վանական զործերով ժամանեց Ս. Աթոռ և վերադարձաւ երկու օր ետք:

● Դշ. 13 Դեկտ. — Կէսօրէ առաջ, Ֆրանչիսկեանց նոր Կիւսթօտը, հանգերձ Միաբանութեամբ, իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Պատրիարքարանին:

● Դշ. 14 Դեկտ. — Կէսօրէ առաջ, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, հանգերձ Միաբանութեամբ, փոխ-այցելութիւն տուաւ Ֆրանչիսկեաններու Նորին Հայրութիւն, Գեր. Կիւսթօտին:

● Ուր. 16 Դեկտ. — Կէսօրէ ետք, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, Գեր. Տ. Տիրան Արքեպիսկոպոսիան և Հոգ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան վանական զործերով մեկնեցան Խարայէլ և վերադարձան Կիր. 18 Դեկտ. ի երեկոյեան:

● Դշ. 27 Դեկտ. — Կէսօրէ առաջ, Հոգ. Տ. Թարութիւն Վրդ. Մուշեան, որ Հայրաւորանէ վերադարձին Ս. Աթոռ ժամանած էր, օգոյնի զծով մեկնեցաւ Պէյրութ և ապա Պուէշոս Այլէս, իր պաշտօնատեղին:

● Եշ. 29 Դեկտ. — Կէսօրէ ետք, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ նորընտիր Աւագ Թարգման Հոգ. Տ. Վաղգէն Արեղայ Գրգրըսիանի և Տիրա Կարպիւն Հինդեանի, ներկայ գտնուեցաւ ՄԱԿԻ Զինուորական Յանձնաժողովի Պետին Կողմէ, կառավարչական պալատին մէջ տարջուած ընդունելութեան:

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ ԳԱՆԱԶԱՆԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ՏՐԻԶՈՒԹԻՒՆ

6 Նոյեմբերի Կիրակին, Ս. Աթոռոյ երիտաւորը Միաբաններէն Հոգ. Տ. Անուշաւան Արդ. Զղջանեան, փարիզի Ս. Յովնանէս Մկրտիչ Եկեղեցւոյ մէջ ստացած է Վարդապետական աստիճան, Եւրոպայի Թեմին Կաթող. Պատուիրակ և Ֆրանսայի Առաջնորդ Գեր. Տ. Սերոբէ Ս. Եպս. Մանուկեանէ:

Հայր Անուշաւան Ս. Ուստիս դարգացած և ուսումնատենչ Միաբաններէն մին է, որ 1953 էն ի վեր կը գտնուի փարիզ. հետեւելով Sorbonneի համալսարանական դասընթացներուն:

Այս ուրախ առիթով, Սիոն, յանուն Գեր. Տեղապահ Ս. Հոր և բովանդակ Միաբանութեան, կը շնորհաւորէ Հոգ. Հայրաւորը, մաղթելով իրեն յաջողութիւն և նորանոր նուաճումներ ի փառս Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ:

ՏՆՕՐԷՆ ԺԱՂՈՎԱՅ ՆՈՐ ԱՆԴԱՄՆԵՐՈՒ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Նկատի ունենալով որ Ս. Աթոռոյ Տնօրէն Ժողովի Հոգեւոր Հայրերու վերընտրութեան ժամանակը իր լրումին հասած է, Միաբանական Ընդհ. Ժողովը իր 15 Դեկտեմբեր 1955ի ունեցած նիստով կրկնաւանդեց ցանկի մը վրայէն ընտրեց հետեւեալները իրեն Տնօրէն Ժողովի անդամներ. —

Հոգ. Տ. Հայկասեւ Վրդ. Պայրամեան
» » Յակոբ Վրդ. Վարդապետ
» » Զաւէն Վրդ. Զինչիեան

Իսկ Հոգ. Տ. Վաղգէն Արդ. Գրգրըսեան նշանակուեցաւ Ս. Աթոռոյ աւագ Թարգման:

Սիոն ի զիմաց Պատ. Միաբանական Ընդհ. Ժողովոյ և Տնօրէն Ժողովոյ նախագահ Գեր. Տ. Եղիշէ Արքեպոս. Տէրտէրեանի կը շնորհաւորէ նորընտիր Հոգ. Հայրերը ու կը մաղթէ կարողութիւն իրենց նոր պաշտօնին մէջ:

ՍԱՐՈՒԽԱՆ ՄԵՐ ՄԷՋ

Դեկտեմբեր 5ին քաղաքս ժամանեց մեծանուն ծաղրանկարիչ Սարուխան: Նոյն օրն իսկ, երեկոյեան ժամը 7.30ին, Ժառանգաւորաց հանդիսաւորանի մէջ տեղի ունեցաւ բանախօսական երեկոյթ մը, Է. Ե. Մ. ի կազմակերպութեամբ և նախագահութեամբ Գեր. Տեղապահ Ս. Հոր:

Յարգելի հիւրը, աւելի քան մէկ ժամ տեսող զուարթ իր բանախօսութեամբ, ճշգրէ գերն ու կարեւորութիւնը երգիծական արուեստին, որ վեր է բառին թելադրած հասարակ խմտտէն:

Յիշատակելի ետք երկար շարքը տալիս և հայ անուանի ծաղրանկարիչներու, եղբակցացից թէ շատ անգամ առաջնորդող և զատարակիչ զեր մը վերապահուած է այս արուեստին, որ երեսուն կը հանէ մարդոց կեանքին և նկարագրին թաքուն գիծերը:

Է. Ե. Մ. ի երիտաւոր - երիտաւորդուհիներուն կողմէ զործադրուեցաւ զեղարուեստական յայտագիր մը:

Տեղապահ Ս. Հայրը, իր փակման խօսքին մէջ, առաջարկ ներկայացուց որ անուանի արուեստագէտը յօրինէ մեր ազգային գիմադրի մարտայայտող ծաղրանկար մը:

ԱՄԵՆ. Տ. ՏԻՄՈԹԵՈՍ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՅՈՒՆԱՅ

Շարաթ, 31 Դեկտեմբեր 1955 ի երեկոյեան ժամը 5ին, Ս. Յարութեան Տաճարի յունաց մեծ զանգակը ընդհատ ընդհատ կը զուժէր մահը Երուսաղէմի յունաց Ամենապատիւ Տ. Տիմոթէոս պատրիարքին, որ աւելի քան տասնամեակ մը հիւանդագին վիճակի մէջ կը գտնուէր:

Նորին Ամեն. Տիմոթէոս պատրիարք ծնած է Սամոս կղզիին մէջ 1878 ին: Նախնական եւ միջնակարգ կրթութիւնը ստացած է իր ծննդավայրի վարժարաններուն մէջ ու 1898 ին տիրացած ուսման բարձրագոյն վկայականի: Նոյն տարին Երուսաղէմ գալով կը մտնէ յունաց վանքի կրօնական Ընծայարանը եւ կը վկայուի 1905 ին: 1905 ին քահանայ ձեռնադրուելէ ետք, կը մեկնի Oxford (Անգլիա), ուր կը հետեւի աստուածաբանական եւ բանասիրական դասընթացքներու: Վերադառնալով Երուսաղէմ, 1909 ին կը նշանակուի խմբագիր պատրիարքարանի պաշտօնաթերթ «Նէա Սիոն»ի, եւ նոյն ատեն կը կարգուի տեսուչ գրատան: 1910 ին կ'ընտրուի անդամ Սինդիկ, իսկ 1916 ին կը ձեռնադրուի եպիսկոպոս: 1921 ին կը ըստանայ արքութիւն: 1928 ին կը նշանակուի Բեթղեմի պատր. փոխանորդ, իսկ 1935 Յուլիս 22 ին կ'ընտրուի պատրիարք Երուսաղէմի Աթոռին, ու 1939 Սեպտ. 27 ին կը ստանայ Բրիտանական կառավարութենէն իր պատրիարքական հաստատման հրովարտակը, Ս. Աթոռոյս Երանաշնորհ Տ. Մեսրոպ Նշանեան պատրիարքին հետ, նոյն օրը: Կարճ եղաւ սակայն իր զործունէութեան շրջանը պատրիարքական Աթոռի վրայ, որովհետեւ մի քանի տարի ետք ան կ'ունենար կաթուած մը, որուն ի հետեւանք անկարող կ'ըլլայ իր պաշտօնը լիուլի կատարելու:

Հանգուցեալ Տ. Տիմոթէոս պատրիարք հմուտ էր բացի իր մայրենի լեզուէն ֆրանսերէնի եւ անգլիերէնի: Ունի շարք մը զործեր, աստուածաբանական եւ իմաստասիրական տեսութիւններու շուրջ, ու բազմաթիւ կրօնական գրութիւններ:

Հանգուցեալին յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Երկուշաբթի, 2 Յունուար 1956 ի կէսօրէ ետք: Յուղարկաւորութեան թափօրը իր ճամբուն վրայ կանգ առաւ մայրավանքի աւագ դրան առջեւ, ուր կը սպասէին Տեղապահ Ս. Հայրը, Միաբանութիւն, ուսանողութիւն եւ ժողովուրդ: Հոն կատարուեցաւ հանգստեան տպաւորիչ կարգ մը, որմէ ետք Տեղապահ Ս. Հայրը «հոգւոց» մը արտասանեց հանգուցելոյն դագաղին վրայ, ու ընկերակցութեամբ աւագ թարգման Հոգ. Տ. Վազգէն Արեղայի հետեւեցաւ թափօրին մինչեւ Համբարձման լերան Գալիլիոյ յունական վանքը, ուր ամփոփուեցաւ մարմինը Ս. Պատրիարքին:

ՍԻՈՆ այս առթիւ, ի դիմաց Տեղապահ Ս. Հօր, կը հայցէ Երկնաւոր Քահանայապետէն որ դասէ հանգուցեալը իր երանելի հայրապետներու շարքին, ու Ս. Հոգիին մխիթարութիւնը պարգեւէ սգաւոր յոյն Օրթոտոքս Միաբանութեան:

Կ Ո Ձ

Պրուսայի եւ Բիւրանիոյ շրջաններու հայուքեան ամբողջական պատմութիւնը հրատարակելու նպատակով, Հալէպի մէջ կազմուած է Կեդրոնական Յանձնախումբ մը, որուն անդամներն են,

Տեարք

1. — Միհրդատ Տիգրանեան, պատուակալ Նախագահ Նիկոմիդիացի (Մ. Նահանգներ)		
2. — Սարգիս Սելեան	Ասենապետ	Օվանդցի
3. — Գրիգոր Նեքեան	Ասենադպիր	Սեօլեօցի
4. — Վահան Վարդանեան	Գանձապահ	Կեօլսաղցի
5. — Յարութիւն Զաքրեան	Հաշուապահ	Կեօլսաղցի
6. — Մինաս Թեօքեօլեան	Դիւանապետ	Պարսիզակցի

Հրատարակուելիք գիրքը պիտի ունենայ հետեւեալ բաժինները:

1. — Պատմական ակնարկ մը հինէն մինչեւ մեր օրերը: 2. — Ազգագրական եւ Տեղագրական: 3. — Կենցաղային եւ Լեզուական: 4. — Մշակութային եւ Տնտեսական: 5. — Հանրային եւ Հասարակական: 6. — Հերոսամարտեր:

Հրատարակուելիք գիրքը պիտի կոչուի «Պատմագիրքը Պրուսայի եւ Բիւթանիոյ Հայութեան»:

Սոյն «Պատմագիրքը» պիտի ընդգրկէ հետեւեալ բոլոր գիւղերու եւ գիւղաֆաղաներու պատմութիւնը, բարբառները, աւանդութիւնները եւայլն:

Աֆիոն Դարահիսար, Ատափազար, Արսլանպէկ, Ազհիսար, Արմաշ, Ասարնըզ, Դըննըլար, Ննիճէ, Նալօվա, Ննիպազար, Գուրտ Պէլէնիկ, Էշմէ, Էսկիշէհիր, Էտիհնիկ, Թամըզ, Ժամափայր, Թիւրքմէշ, Իզնիկ (Նիկիա), Իզմիտ (Նիկոմիդիա), Խարսախ, Խասկալ, Կէյվէ, Կէօլտաղ, Կիւրլէ, Համիտիլէ, Ճէրահ, Մուրատջայ, Միսալըն, Մեծ Նոր-Գիւղ, Մանուշակ, Մարմարնըզ, Մէրտէկէօզ, Նոր Գիւղ, Շախշախ, Չէնկիլէր, Չարկարա, Պարտիզակ, Պրուսա, Պանտրմա, Պալըքէսիր, Պէյնի, Պիլէնիկ, Սէօլէօզ, Սապանճա, Սապանճայի Նոր-Գիւղ, Սիվրիհիսար, Տէօնկէլ, Տաղքէօյ, Տէօնկէլի սուրբը, Տէվրէկ, Քէրէմէթ, Քէօթահիա, Օրթագիւղ, Օվանըզ, Ֆէրիզլի, Գըլըն Գիւղ, Խէնտէկ, Դարամուսալ, Եալազ-Տէրէ, Ալընճա, Մուտանիա, Տէրվէնտ, Տիւզէն:

Այսու կոչ կ'ընենք բոլոր մեր հայրենակիցներուն, որպէսզի առանց դաւանական եւ կուսակցական խտրութեան իրենց մօտ գտնուած ճօրքեր, նկարներ, վաւերապատկերներ, նոյնիսկ վերագրեալ անուններէն մեկն ու միւսը ընդգրկող հրատարակուած գիրքեր տրամադրեն Կեդրոնական Յանձնախումբիս, մինչեւ 1956 Յունիս, այն հաստատուումով որ ղրկուածները խնամով պիտի պահուին, ու գործի լուսնէն յետոյ պիտի վերադարձուին:

Պայման չէ գրագէտ ըլլալ, մեզի բերելու համար այս օժանդակութիւնը. կը բաւէ նիւթ մատակարարել: Կեդրոնական Յանձնախումբս պիտի դասուորէ եւ հրատարակելի վիճակի մէջ պիտի դնէ զանոնք:

Բոլոր նիւթական նուիրատուութիւններն ու բոլորակցութիւնները կատարել Յանձնախումբիս Ասենապետին հասցեով:

Mr. Sarkis Selian

Pharmacie L'Aurore

Rue Tiflet № 55, Alep, Syrie

ՊՐՈՒՍԱՅԻ ԵՒ ԲԻՒԹԱՆԻՈՅ ՇՐՋԱՆՆԵՐՈՒ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ
«ՊԱՏՄԱԴՐԻ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԿԵԴՐ. ՅԱՆԶՆԱԽՈՒՄԲ

Ս Ի Ո Ն

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՅ 1955 ՏԱՐԻՈՅ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. —		Գ. ՄՈՒՇԵՆՅ. — Առ վարպետ	262
ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ ԱԲՂ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ. —		ԱՇՏԻՇԱՏ. — Հայու հոգին	263
Գիլգամեշի Դիւցազներգութիւնը	15	Յուրս ու վարձուած սենեկիս ...	306
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. —		ՀԱՄԾ ՍԱՀԵԱՆ. — Արտյսներ	264
Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ. — Հրամես (բրգմ.)	12	ԱՇՈՏ ԳՐԱՇԻ. — Իմ որմնադիր բարե-	
Ինքներգութիւն	39, 72	կամին	264
Յոյսը	112	ՍԱՐՄԷՆ. — Աղբիւրի հետ	264
Փափաք	112	ՇԷՆ — ՄԱՀ. — Գազարներու տեսիլին	305
Վերջիւում	152	ԳՈՒՐԳԷՆ ԲՈՐԵԱՆ. — Նոր տարուայ երգ	307
Երգ զալիին (բրգմ.)	185	ՄԱՐԾ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ. — Հողը	307
ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆ. — Երուսաղէմ	12	ԱՐՇԱԼՈՅՍ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ. — Իմ Հայաս-	
Դեղին, դեղին ծաղիկներ	73	տան	307
Տեսմութիւն	153		
Մահուան	184	ԳՐԱԿԱՆ. —	
Երկու աշուն	226		
ԱՆԵԼ. — Հրնազանդ բըռչունին	13	Յ. ՕՇԱԿԱՆ. — Ռեքեոս Պերպերեան	8, 43
ԶԱԻԷՆ Վ. Զ. — Յոյսին	14	Յակոբ Պարոնեան	75, 115
Գարնանային	42		
Զանգակներ	74	ԵԿԵՂԵՅԱՆ. — ՊԱՏՄԱԿԱՆ. —	
Ամբան իրիկուն	154		
ՅՈՎՀ. ՇԻՐԱԶ. — *	39, 186	Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ. — «Մեր նախնեաց	
Կետեմ	186	հաւասքը» (նկատողութիւններ)	164
ԶԱԻԷՆ ԵԿԷՆԵԱՆ. — Մարդը վեր աւս-			
դերեան	40	ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ. —	
ՔԱԶԻԿ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ. — *	73	ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ. — Միջնադարեան հայ	
ԵՂԻՎԱՐԴ. — Վարանդին	109, 302	կոմպոզիտորներ	166, 195, 270, 313
Լեմանի ափին	225		
ՄԱՌԻ ԱԹՄԱՃԵԱՆ. — Երգ կեանքի ու		ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ. —	
մահուան	113	Ա. Մ. — Առաջնորդելու արուեստը	57, 84
ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ. — Դեղուն հայերեան լեզ-		ԽՄԻ. — Ընկ. մանրագրեր (բրգմ.)	204
ուին	152	Ն. Ե. — Եւրոպայի Միջնադարու հա-	
Վ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ. — Սերմնացանի պէս	153	մալարանները	281
Գ. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ. — Երգել	184		
ՍՈՂԱՄԱՆ ՏԱՐՈՆՅԻ. — Անվերնագիր	185	ԽՄԻԱԳՐԱԿԱՆ. —	
		Անդրադարձ եւ երախտիք	1

Ս. Յարութեան Տանարի նորոգումը	33, 65, 99
Բանաճայութեան 25ամեայ յոբելեան	
Տիրան Արեւիկա. Ներսիսեանի	102
Զ. Վ. Զ. — Ազգային-եկեղեցական տոներ և ուսումնական մեր տարին	145
Զ. Վ. Զ. — Կրթական մշակներ	177
Ման՝ Ս. Արուստի Բարեբար Դալուս	
Ս. Կիւլպենկեանի	211
Էջմիածին	242
Գերսեմանիի Ս. Աստուածածնայ զե- րեզմանի եկեղեցիին նոր ողորումը	289

Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն . —

Ե. — Բարեկամութիւնը	4
ՊԱՐԳԵՒՆՆԻ ՎՐԻ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ. — Մար- դեղութեան խորհուրդը	6
ԶԱՒԷՆ ՎԱՐԻՄԱՊԵՏ Զ. — Յիսուսի ուսու- ցումը Գալիլիոյ մէջ	36
Մեծ պահք	69
«Զե աս, այլ յարեալ»	105
Հոգեգալուստ	149
ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՖԷԱՆ. — Իճնչպէս կարելի է ներքին խաղաղութեան տիրանալ	180
Ինչո՞ւ վաղուան համար հոգ չընել	257
Պատեհութիւններու բաց դուռը	293

Կ Ր Օ Ն Ա. — ՊԱՏՄԱԿԱՆ. —

ՊԱՐԳԵՒՆՆԻ ՎՐԻ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ. — Գործք Առաքելոցը	125, 159
---	----------

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն . —

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ. — (Խել) Յովնանեա Թղլուրանցի	25,
52, 87, 129, 162, 191, 275, 319	

ՊԱՏՄԱ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

ՀՐԱՆԴ Բ. ԱՐՄԷՆ. — Պապ Արեւիկունի 18, 47, 79, 120, 155, 187, 265, 308	
---	--

ՊԱՏՄԱՌԻԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ. —

ԱՍՈՂԻԿ Ծ. ՎՐԻ. — Սան-Ֆրանսիսկոյին դէպի Սիսի	60, 91
Աւստրալիոյ հայ գաղութը	134, 169
» » կեանքը	201, 227

ԲԱՐԵՒԷՆ ՎՐԻ. — Տղաւորութիւններ Հնդկաստանէն	172, 230, 325
---	---------------

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ. — Հայ գրիչներ յԱՏԱՆԱ	198
Հայ գրիչներ ի Բալու	199
» » » Կեղի	199

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ. —

Յունուար	Ամսօրեայ լուրեր	29
Փետրուար	» »	63
Մարտ	» »	95
Ապրիլ — Մայիս	» »	139
Յունիս	» »	175
Յուլիս	» »	205
Օգոստոս	» »	238
Սեպտ. — Հոկտ.	» »	284
Նոյեմ. — Դեկտ.	» »	329

Տ Խ Ր Ո Ւ Ն Ի . —

Տ. Ռուբեն Արեւիկա. Մանասեան	208
Վսեմ. Տիար Դալուս Կիւլպենկեան	208
Ուրարակիւր Արամ Սեւայտարեան	235
Հանիկ Հայկ Զաքար	239
Ամեն. Տ. Տիմոթէոս Պատրիարք Յունաց	333

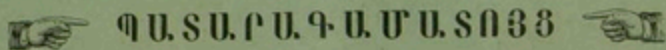
Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Բ . —

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ՎՐԻ. ԱՐԲԱՀԱՄԵԱՆ. — Ս. Արուստի Կիւլպենկ. Մասեմադարանը	22
ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ԵՊՍ. ԱՐԲԱՀԱՄԵԱՆ. — Միւռոնօրհներէ ի Ս. Էջմիածին	251
ԶԱՒԷՆ ՎՐԻ. — Յ. Օսական եւ «Համա- պակեր Արեւմտ. Գրականութեան»	94
Ուրարակեան օրեր	97
Բարձր. Տ. Խաղ Սրբազանի այցելութիւնը Յորդանանի Հիւսէյն Թագաւորին	138
Հ. Բ. Բ. Միւրեան Նախագահին կողքը	144
ԱՐՇԱԿ ԱԼՊՅԱՆՆԵԱՆ. — Կիւլպենկեանց	215
Ն. Մ. Ե. — Յարգանքի տուրք մը՝ Հան- գուցեալ Գ. Ս. Կիւլպենկեանին	222
ՏՐԻԱՏ ԵՊՍ. ՊԱՆԵԱՆ. — Անմոռանալի յիշատակ	223
Հանգիստ Գեր. Տ. Ռուբեն Արեւիկա. Մանասեանի	236
Կենսագրական ակնարկ՝ Տ. Տ. Վազգէն Կարողիկոսի	246
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՎՐԻ. ՄՈՒՇԵԱՆ. — «Եկայք ժինեացուք սուրբ զխորանն լուսոյ»	247
«Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի»	298
Ս. Արուստի համար կատարուած եպիս- կոպոսական ձեռնագրութիւն	254

**«ԱՌՈՆ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒՂԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱՅԱՆՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱՆ,
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

ԵՂԻՐ ՔՈ ԲԺԻՇԿԸ - ԲԺ. Իսահակ Տէրտէրեան (նուիրատու): Թէհրան, 1954:
ԱՅԱՊԷՍ ՄԵՄՅԱՆ ԱՆՈՆՔ (Թատերգ. 4 Արար): Ատրինէ Տատրեան: Նուէր «Պարտէզ»-էն,
ՊԱՐԸ ՅՈՅՍԻՆ - Անել (նուիրատու): Երուսաղէմ, Տպ. Ս. Յակոբեանց, 1955: [1954:
ՕՐՕՐ ԴԻԱԿՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ - Նուպար Զարխուտեան (նուիրատու): Պէյրութ, 1955:
ԹՈՔԱԽՏԻՆ ԴԷՄ - Թարգմ. Շ. Նարգունի (նուիրատու): Փարիզ:
ԿԻՍԱԴԱՐԵԱՆ ՅՈՒՇԱՐԱՏԵԱՆ (1895-1945): Ս. Սաղըրեան (նուիրատու): Փարիզ, 1948:
ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀՈԳԻՆ - Մաղաքիա Արքեպս. Օրմանեան: Նուէր Տաճատ Արապեանէ: Ան-
թիլիաս, 1955:
ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅ ԱՌԱՔ. ՈՒՂՂ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ - (Հայերէն եւ Անգլիերէն): Պատրաս-
տեց եւ նուիրեց Տիրան Արքեպս. Ներսիսեան: Փարիզ, 1954:
ՅՈՒՇԱՐԱՏԱՆ Ա. ԱՐՓԻԱՐԵԱՆԻ: Նուէր Հ. Բ. Ը. Մ.ի Եզիպտոսի Կեղը. Յանձնաժողովէն:
Երզնահան Արապ Պարթեւեան կը նուիրէ իր գործերէն 3ը: Փարիզ, 1929: [Գահիրէ, 1911:
ԻՄ ՅՈՒՇԵՐԻՅ: Ա. Իսահակեան: Հրատ. եւ նուէր Եղ. Պողոստեանէ: Պէյրութ, 1955:
ՆՈՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՍՏՈՒԴԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ: Խաժակ Պալըզեան (նուիրատու):
Հայերէն եւ Անգլիերէն: Գահիրէ, 1955:
ՕՐԱՏՈՅՆԵՐ 1843ԷՆ 1909 (պակասաւոր): Նուէր Դաւիթ Յկ. Թաղէոսեանէ, Պաղտատ:
Հայր Համազասպ Ոսկեան կը նուիրէ իր 3 գիրքերը. —
ա) ՍԱՐԴԻԿԷԻ ԺՈՂՈՎՔԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ - Տպ. 1945:
բ) ԿԱՐԻՆ ՈՒ ԿԱՐՆԵՑԻՆ ԵՒ ԿԱՐՆՈՅ ՎԱՆՔԵՐԸ - Տպ. 1950:
գ) ԱՐՑԱԽԻ ՎԱՆՔԵՐԸ - Տպ. 1953:
Հայր Յովհաննէս Մըսրեան կը նուիրէ իր 2 Ֆրանսերէն եւ 2 Արաբերէն գիրքերը:
ԾԱՂԿԵԱՅ ՓՈՒՆՁ - Արփիար Մարգարեան (նուիրատու): Ֆրէզնօ, 1954:
ՄԵՐ ԱԶԳԸ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ: Գուրգէն Քհյ. Գուտուլեան (նուիրատու): Պէյրութ, 1955:
ԱՂԱՆԻՆ - Ա. Տիւմա: Հրատ. եւ նուէր Կ. Սարգիսեան Գրատան: Պէյրութ, 1953-4:
(Շարունակելի)

Ս. ԱՌՈՒՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ ԿԱՐԵՒԻ Է ՍՏԱՆԱՆ

**ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅ
ՀԱՅՑ. ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ**

DIVINE LITURGY

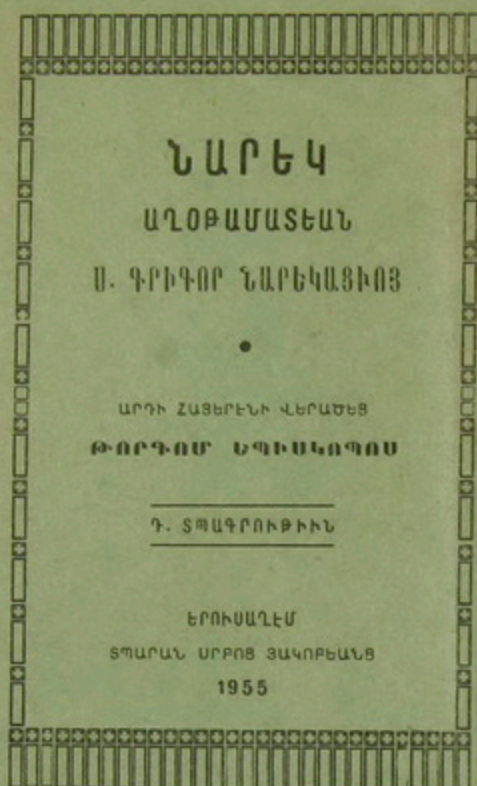
of the

Armenian Apostolic Orthodox Church

Անգլիերէն բարգմանութեամբ Գեորգ. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսիսեանի
Մաբուր բուլըր եւ զեղեցիկ տպագրութիւն: Շատ կարեւոր հրատարակութիւն մը:
Լոյս տեսած է Ամերիկայի մէջ: — Գին՝ 2 Սփրինգ:

تصدرها - بطريكية الارمن الارثوذكس	المدير والمحرر المسؤول - صاحب النياحة هايكازون أبراهيميان
نوفمبر - ديسمبر ١٩٥٥	تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس
	العدد ١١ - ١٢

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.
Editor - Bishop Haigazoun Abrahamian. Armenian Convent, Jerusalem.
Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

Էջ՝ 510

Գին՝ Խորհրդային

ԺԱՄԱԳԻՐՔ ԶԵՌԱՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԱՐԱՐԵԱԼ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳԱՆՁԱՅՆ ՄԵՐՈՑ

ՍԱՀԱԿԱՅ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊԱՅ

ԵՒ ԵՐԱՆԵԼԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՅՆ ՄԵՐՈՑ

ԳԻՒՏՈՅ ԵՒ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻՈՅ
ԵՒ ՍՐԲՈՅՆ ՆԵՐՍԻՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Ս. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Էջ՝ 736

Գին՝ մեկ սիմար

ՄԱՄԼՈՑ ՅԱՆՉՆՈՒԱԾ Է՝

Յ. ՕՇԱԿԱՆԻ

ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ

ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐԸ

“ԴԷՊԻ ԻՐԱՊԱՇՏՆԵՐԸ”

Յ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ — ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ
Գ. ԵՊՍ. ՍՐՈՒԱՆՉՏԵԱՆՑ — ՆԱՐ-ՊԷՅ
ԵՂԻԱ — Մ. ԶԵՐԱՋ — Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ
ՄԵՐԵՆՑ — ՏԻԿԻՆ ՏԻՒՍԱԲ